

નિતાન્તં ગોપનીયમ્
વૈદ્ય મનોત્સવ અને કોકસાર

પાંચ રૂપિયા

For Private Circulation only

(નિતાન્તં ગોપનીયમ્)

શ્રાવક કવિ નયનસુખ વિરચિત

વૈદ્યમનોત્સવ

અને

કવિ આનંદ વિરચિત કોકસાર

સંપાદક અને સંશોધક

સારાભાઈ મણિલાલ નવાળ

એમ. આર. એ. એસ. (લંડન)

સંવત ૨૦૦૨] મૂલ્ય પાંચ રૂપિયા [ઈ. સ. ૧૯૪૬

પ્રાપ્તિસ્થાન—

સારાભાઈ મણિલાલ નવાજ
નાગજીભૂષરની પોળ, અમદાવાદ.

શ્રી મેઘરાજ જૈન પુસ્તક ભંડાર
ગોડીજીની ચાલ, પાયધુની
મુ'બાઈ. ૩

[અંથ સ્વામિત્વના સર્વ હક્ક પ્રકાશકને સ્વાધિન છે.]

: મુદ્રક :

મણીલાલ જગનલાલ શાહ
નવપ્રભાત પ્રિન્ટીંગ પ્રેસ
વીક્રાંટા રોડ : અમદાવાદ

સમર્પણ

જૈન જ્યોતિષ શિલ્પશાસ્ત્ર વિશારદ
સ્વર્ગસ્થ ગુરુદેવ શ્રી જયસિંહસૂરીશ્વરજીને

નિવેદન

સ્વર્ગસ્થ જ્યોતિષ શિલ્પશાસ્ત્રવિશારદ શ્રી જયસિંહ-
સૂરિશ્વરજી સ્મારક ગ્રંથમાલાના પહેલા પુખ્ત તરીકે આવક
કવિ નયનમુખ વિરચિત વૈદ્યમનોત્સવ નામની વૈદ્યક
વિષયની ઉપલબ્ધ થતી એકની એક કૃતિ તથા કવિ આનંદ
વિરચિત કોકસાર જૈન જનતા સમક્ષ મૂકતાં મને અવર્ણ-
નીય આનંદ થાય છે.

જૈનાશ્રિત ગ્રંથભંડારોમાં આવી તો કેટલીયે અમૂલ્ય
કૃતિઓ તેના પ્રકાશકની વાટ જોતી જૈન જનતાની ઉપેક્ષા-
વૃત્તિથી પડી રહેલી જોવામાં આવે છે. જૈન જનતા જો
આવા ગ્રંથોના પ્રકાશનોમાં રસ લેશે, તો ખરતરગચ્છીય
શ્રીમાન્ મુનિ રામચંદ્ર વિરચિત રામવિનોદ તથા વૈદ્ય-
વિનોદ અને શ્રીમાન્ માન મુનિ વિરચિત કવિપ્રભોદ
વગેરે વૈદ્યકના ગ્રંથો મારા તરફથી ભવિષ્યમાં આ જ
ગ્રંથમાલામાં પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવશે.

પ્રસ્તુત ગ્રંથની માત્ર મર્યાદિત નકલો જ છપાવવામાં
આવેલી હોવાથી તેની કિંમત પાંચ રૂપિયા રાખવામાં આવી
છે. અને તે ખાસ કરીને જૈન સમાજ પૂરતી જ વેચવાની
મર્યાદા રાખવામાં આવી છે. વળી આ ગ્રંથની બીજી કૃતિ
કોકસાર ખાસ કામશાસ્ત્રને લગતી હોવાથી અને પ્રથમ
કૃતિ વૈદ્યમનોત્સવ વૈદ્યકને લગતી હોવાથી તેના ઉપર
કોઈ પણ જાતની ટીકા ટીપ્પણ વગર આ પ્રાચીન કૃતિઓનો
નાશ ન થઈ જાય તેવા શુભ ઈરાદે જ છપાવવામાં આવેલી

છે. અને બને તેટલી શુદ્ધતા માટે કાળજી રાખવામાં આવેલી છે, છતાં પ્રેસદોષ અને દષ્ટિદોષના કારણે અશુદ્ધિ રહી જવા પામી હોય તો તે માટે ક્ષમા યાચું છું, પ્રાંતે, નવપ્રભાત પ્રિન્ટીંગ પ્રેસના માલિક શ્રીચુત્ત મણિલાલ છગનલાલ શાહને। અંથ સમયસર છાપી આપવા માટે આભાર માનવાની આ તક લઉં છું.

સંવત ૨૦૦૨ ના
આસો સુદી ૧૦
(વિજ્યાદશમી)
શનીવાર

નિવેદક—
સારાભાઈ મણિલાલ નવાખ
નાગજીભૂધરની પોળ
અમદાવાદ.

વિષયાનુક્રમ

વૈદ્યમનોત્સવ—

૧ થી ૫૯

પ્રથમ અધિકાર—નાડી પરીક્ષા, વાતપિત્ત કફ નિદાન, સાધ્ય
અસાધ્ય લક્ષણ અને કાલચક્ર. ૧ થી ૫

બીજો અધિકાર—જ્વર, અતિસાર, સન્નિપાત, સંગ્રહણી રોગ
પ્રતિકાર. ૬ થી ૧૭

ત્રીજો અધિકાર—હરસ, ભગંદર, શુદ્ધ, આમવાત, કૃમિ,
શૂલરોગ, પાંડુરોગ, કમલો, ક્ષયરોગ,
પ્રતિકાર. ૧૮ થી ૨૩

ચોથો અધિકાર—હેડકી, શરદી, સ્વાસ, ખાંસી, મંદાગ્નિ,
વિશુચિકા પ્રતિકાર. ૨૪ થી ૨૭

પાંચમો અધિકાર—કુરંડ, પ્રમેહ, મૂત્રરોધન, મૃગીરોગ,
કોડરોગ, પામરોગ, દાદર, વિવર્ચિકા,
લુતા, કંઠમાલ, નાડ, શસ્ત્રઘાત પ્રતિકાર.
૨૮ થી ૩૫

છઠ્ઠો અધિકાર—પિત્ત, કફ, શુદ્ધ, મુખરોગ, નાશિકા, નેત્ર-
રોગ, કર્ણરોગ, શિરોરોગ, આધાસીસી,
કેશકલ્પાદિ રોગ પ્રતિકાર. ૩૬ થી ૪૭

સાતમો અધિકાર—પુષ્પધારણ, ગર્ભધારણ, સ્ત્રીઓષધ, સ્ત્રી
કષ્ઠીમોચન, સંકોચન, કુચ કડીન, લિંગસ્થૂલી-
કરણ, સ્થંભન, કામગુટિકા. ૪૮ થી ૫૮

અધરા શબ્દોનો કોષ—

—૫૬

કોકસાર:—

૬૦ થી ૧૨૭

પ્રથમ ખંડ—

૬૦

ખીજો ખંડ—રમણીરૂપ વર્ણન

૬૧ થી ૭૦

ત્રીજો ખંડ—પુરુષ ગુણ કથન

૭૧ થી ૭૫

ચોથો ખંડ—પુરુષ સુરતિભેદ

૭૬

પાંચમો ખંડ—રતિ ચંદ્રકલા

૭૭ થી ૮૦

છઠ્ઠો ખંડ—ઉભય વર્ણન

૮૧ થી ૮૩

સાતમો ખંડ—વયસિ વર્ણન

૮૪ થી ૮૫

આઠમો ખંડ—રતિચંદ્રકલા

૮૬ થી ૮૮

નવમો ખંડ—અગમ્ય પ્રીત્યાદિ કરણ

૮૯ થી ૯૧

દશમો ખંડ—સ્થંભનાદિ ઔષધ વર્ણન

૯૨ થી ૧૦૬

અગીયારમો ખંડ—નર યુવતિ વશીકરણ

૧૧૦ થી ૧૧૪

બારમો ખંડ—આસનભેદ વર્ણન

૧૧૫ થી ૧૨૭

અમારાં પ્રકાશનો—

૧૨૮

શ્રાવક કવિ નયનસુખ વિરચિત વૈદ્ય મનોત્સવ

॥ શ્રી પાર્શ્વનાથાય નમઃ ॥

અથ વૈદ્યકશાસ્ત્રે ભાષા વિધિ ॥ નયનસુખ ગ્રંથ લિખ્યતે ॥

શિવ સુત હું પ્રણમું સદા, રિધિ સિધ તું દેવ,
કુમતિ વિનાશન સુમતિ કર, મંગલ મુદ્ધિ કરેવ. ૧
અલખ અમૂરતિ અલખ ગતિ, કિનહિ ન પાયો પાર;
વૈદ્યક ગ્રંથ વિચારિ કહું, દેહિ દેવી મતિ સાર. ૨
વૈદ્યક ગ્રંથ સખ મથન કરિ, રચ્યો જ લાષા આન;
અરથ દિખાઈ પ્રગટ કરિ, ઉષદ (ઔષધ) રોગ નિદાન. ૩
મમ મતિ અલ્પજ્ઞ કહત હું, કવિ મતિ પરમ અગાધ,
સુગમ ચિકિત્સા ચિત ચરીત, ક્ષમા કર હુ અપરાધ. ૪
વૈદ્ય મનોત્સવ નામ ધરિ, દેખિ ગ્રંથ સુપ્રકાસ,
કેસવરાજ સુત નયનસુખ, શ્રાવક કુલહિ નિવાસ. ૫
પહિલેં સો લક્ષણ કહેં, દેખિ ગ્રંથ મધ્ય સોય,
કુનિઆંની અનુભાવહિ, જે મુજમેં મતિ હોય. ૬

અથ નાડી પરીક્ષા:—

કર અંગુઠા મૂલ લગેં, દેખો નસા આકાર;
જાનો સુખ દુખ જીયકો, વૈદહિ કરો વિચાર. ૭
આદિ પિત્ત કુનિ મધ્ય કંક, અંત્ય પવન સુપ્રધાન,
ત્રિવિધ નસા લક્ષણ કહું, જાનં હું વૈદ્ય સુજાન. ૮

- મેંડક કાગ કુલંગ ગતિ, પિત્ત નસા ઇંદ્રિ ભાય,
હંસ મયુર કપોત કદ્દ, નાગ જલૌકા વાય. ૯
- ચલૈ મંદ કબહું ભુગતિ, કબહું વેગ કરેઈ;
યુગ્મ દોષકૌ કોય ભનિ, અંતર કરૈ મરેઈ. ૧૦
- તિત્તર લાવર બટોર ગતિ, સો ધમનિ સનીપાત,
ચલૈ ખીન અતિ શીત હોઈ, નસા કરેં ઇંદ્ર ઘાત. ૧૧
- શુધા ચપલ ધમિની ચલેં, ઉષ્ણ રક્તકી જાંણિ,
સ્થિરા તૃપતકી કુનિ કહું, આગમ ભાષ બખાંન, ૧૨
- ચલેં વેગ અરૂ તપ્ત હોઈ, જ્વર લક્ષણ ધમનીય,
કરો ચિકિત્સા સમજિ કરિ, જિમ સુખ પાવે જીય. ૧૩

ચોપાઈ

અથ પિત્ત કદ્દ વાયુ હેતુ નિદાન:—

- વિષમાસન બુ બટાઈ ખાર, શુધા તૃપાને બહોત આહાર,
કટુક તિક્ત શ્રમ મદિરા પાન, શેષ અગ્નિ ક્રોધ પર વાન ૧૪
- ઉષ્ણબુ ખાઈ ધૂપમે ગમેં, આધી રાત દૂપહરી સમે;
કાતિક જેઠ આસો વૈશાખ, પિત્ત વિકાર પ્રકટ કહું ભાષ. ૧૫
- મધુર દુગ્ધ તિલ નવનીત, લૂણ બટાઈ પલજખ સીત;
ભોજન તૃપ્ત ઔર દિન સુઈ, ફાગુણ ચૈત્ર સમૈ કદ્દ હુઈ. ૧૬
- બોલ તુંગવાદ વ્રત ગ્રહે, ચિંતા ખેદ ભયાનક રહે;
લુપ્ત ખાઈ કટુક નિશિ જગે, સંખ્યા સમશીત તન લગે. ૧૭
- લક્ષણ કરી કસેલા સોય, કીએ આહાર વાયુ તન હોય;
સકલ ગ્રંથ એ સુણો વિચાર, નરઘટ વાયુ કરે વિકાર. ૧૮
- માગસર પોષ બુ માઘમેં, લહે ભાદો શ્રાવન તાસ;
કુનિ અસાઠ પંડિત કહ્યો, વાયુરાજ ષટ માસ. ૧૯

આપાઈ

અથ પિત્ત વાયુકો લક્ષણુ:—

મુખ કટુતા વ્યાકુલ પરલાપ, સૂકે અધર સ્વેદ અરૂ તાપ;
મુર્છા દાઘ શીત પર પ્રીત, લક્ષણુ સુષુકુ પિત્તકે મિત્ત. ૨૦
આલસ ખેડર ખાંસી અરૂ સ્વાસ,

મુખ મીઠા અરુ ભુખકા નાસ;

હીયા ભારી ગલ ગ્રહ રહે, કફકે લક્ષણુ એ તે કહે. ૨૧

દેહિ પીકા તાલુ જલે, આલસુકો મન માંહિ કહે;

દેહિ સીતલ નીંદ્રા નાસ, રૂખા અંગ ખોહોત હોઈ તાસ. ૨૨

ભૂખ હીન મુખ પ્રીકા રહે, ઉષ્ણુ શીત કોપિ જ્વર ગ્રહે;

નયનમુખ કવિ કીચો બખાન,

મારૂત લછન એ તે જાન. ૨૩

દુહા

અથ પિત્ત કફ વાયુકા ઉપચાર:—

ત્રીય સંગમ અરૂ વીંજણા, સીરે સલિલ સું સ્નાન;

સોજન મધુર સુગંધિતા, કરત કોપ પિત્તકી હાન. ૨૪

કફોપચાર—

ક્ષાર કસેલા તિક્ત કટુ, તપ્તોદક ઉપવાસ;

વમન વિરેચન સ્વેદ કુનિ, હોઈ કફકો નાસ. ૨૫

વાતોપચાર—

તપ્તોદક વ્રત ઉષ્ણુ દ્રવિ, મર્દન તેલ શરીર;

સુરાપાન સોષક દહન, ઈન તે જાન સમીર. ૨૬

સોરઠા

અથ સાધ્ય લક્ષણુ:—

હોઈ તૃષા જસું હીન, કર પદ નાભિ બું તપ્તહી,
મૃદુ રસના પરવીન, શુભ લક્ષન તાકેં કહે. ૨૭

ચોપાઈ

ઇંદ્રી અંગ રહેં ચેતન સુખ નીંદ્રા આવે બુ પ્રસન્ન;
સુભ ચિત્તે ખાત જસ કહે સ્વાદ ગંધ સખકો ગુણ લહે. ૨૮
વમન પ્રસ્વેદ જવર બાકું હોય સરલ સ્વાસ હીન કફ સોય;
કરહું ચિકિત્સા તાકી જાનં સો નર જીવે કહ્યો બખાન. ૨૯

દુહા

અસાધ્ય લક્ષણુ:—

જાય સુ મારુત પિત્ત ગૃહે પિત્ત હોય કફ ગેહ;
કફ આવે જળ કંઠહી પ્રાણ તજે તળ દેહ. ૩૦

સોરઠા

કંઠ વિષે કફ હોય, નિસા દોઘ કુનિ સાત દીન;
મરે બુ રોગી સોય, કજૂ ન હોય ઉપાય તસુ. ૩૧

દુહા

ગુદા બ્રષ્ટ અરુ હીન સ્વર, ખાસ સ્વાસ કુનિ જસ;
બ્યાકુલ હિચકી સોજ તન, તિહિં યમપુરિંહી નિવાસ. ૩૨
હૃદય ચરન કર નાશીકા, નાભિ હોય હિમ જસ;
શીષ તપ્ત જિસકું રહે, યમપૂર તાકો વાસ. ૩૩

હિતોપદેશાત્—

દરપણુ વૃત જલ તેલમહિ, છાયા દેખ હું આનિ;
 સિસ રહિત તનુ દેખીએ, નાસ પક્ષ મહિ જાન. ૩૪
 મંજન કીચૈ જુ તીન અંગ, કર પદ હૃદયે નિહાર;
 સૂકે જસુ તતકાલ હી, સો મૃત્યુ હોય ખિચાર. ૩૫
 કરત ખિચાર દીપક જુએ, આવે કછુઅન ગંધ;
 મતિ લજ્જા દુતિ નાસ હુઅ, તાકું લે યમખંધ. ૩૬

અથ કાલચક્ર લિખ્યતે:—

આદ્રા આદિ જુ અંત મૃગ, મધ્ય મૂલ કુનિ હોય;
 નક્ષત્ર ઈંદુ રવિ નામ નર, એક નસા જખ હોય. ૩૭
 રોગી મૃત્યુ હોય તખ, જાયૈ જિહાં યમધામ;
 સો શિવ કહ્યો ખિચાર કરિ, કાલચક્ર ધરિ નામ. ૩૮

ઇતિ શ્રી પંડિત વૈદ્યકેન કેશવદાસ સુત નયનસુખ
 વિરચિતે વૈદ્યમનોત્સવે નાડીપરિક્ષા, વાત
 પિત્ત કફ નિદાન, સાધ્ય અસાધ્ય લક્ષણ,
 કાલચક્ર નામ પ્રથમ સસુદેશઃ

બીજો અધિકાર

દુહા

હિડકી વિદુ અહ મૂરછા, કાસ સાસ અતિસાર;
વમન અરૂચિ અંગ તુડ, જવરોપદ્રવ દસ પ્રકાર. ૩૯

અથ પિત્તજ્વર લક્ષણુ:—

મૂરછા તૃષા પ્રલાપ કુનિ, શિરોવર્તિ બ્રમચિત્ત;
નેત્રદાઘ કટુતાવદન, એ લક્ષણુ જ્વરપિત્ત. ૪૦

અથ કફજ્વર લક્ષણુ:—

સ્વાસ કાસ રોમાંચ, શુરૂ ખેહર નિદ્રા સીત;
વમન અરૂચિ મુખ મધુરતા, કફજ્વર લક્ષણુ મીત. ૪૧

અથ વાતજ્વર લક્ષણુ:—

શિરો કંડુ રોમાંચ બ્રમ, શિત કંપ જંભાય;
મોહ સિથલ જી કષાયમુખિ, એ લક્ષણુ જ્વર વાય. ૪૨

સોરઠા

અથ મલજ્વર લક્ષણુ:—

દાઘ સોષ પરલાપ, અસ્થિ પીડ શિરવર્તિ બ્રમ;
એ લક્ષણુ મલતાપ, કદ્યો સુવેદ વિચાર કરી. ૪૩

અથ અજીરણજ્વર લક્ષણુ:—

વમન વિરેચન ઉદર દુખ, બહુ ઓડકાર હિ જાસ;
લક્ષણુ રસ જ્વર કે કહે, દેખિ અંથ સુપ્રકાશ. ૪૪

અથ ખેદજ્વર લક્ષણુ:—

નિદ્રા જંભા સ્ફુટિત તનુ, હોત અંગ પર સ્વેદ;
ઠંદો લક્ષણુ વૈદક સમજિ, લક્ષણુ યહ જ્વર ખેદ. ૪૫

અથ દષ્ટિજ્વર લક્ષણુ:—

જંભાન વમન અરુ કલેસ તનુ, ઉદર પીડ કુનિ અંગ;
એ લક્ષણુ જ્વર દષ્ટિ કે, કહું જુ અંથ પ્રસંગ. ૪૬

અથ કાલજ્વર લક્ષણુ:—

સીસ તપત પ્રસ્વેદ તનિ, કર પદ સીતલ હોય;
એ લક્ષણુ જ્વર કાલકે, તિસેં ઉપાય ન કોય. ૪૭

અથ જ્વર પરિપક્વ લક્ષણુ:—

સપ્ત દિવસ કહે વાય, દસ વાસરકેં પીત;
કદ દ્વાદસ વાસર કહે, જ્વર પરિપક્વ સમીત. ૪૮
વાયુ સાથે પીત નવ જાન, કદ બારહ દિન કહિએ પ્રમાન;
સન્નિપાત મરજાદ પ્રમાણુ કે જીવે કે મરે નિયાન. ૪૯

અથ જ્વર વિમુક્ત લક્ષણુ:—

શિર કંડુ પરસ્વેદ તનિ, દેહિ લઘુતા જાસ;
મુખ કીકો બહુ ભૂખ છીંક, એ લક્ષણુ જ્વર નાશ. ૫૦

ઇતિ રોગ લક્ષણુ સંપૂર્ણ

ચોપાઈ

અથ લૈષબ્જની, અથ લઘુ સુદર્શન ચુરણ:—

સુંઠ કંટાઈ પુહકર મુલ, કાકડાસીંગી કડુ કચુર;
મહુલેહી ગલો આંમલા, શાલિપર્ણુ હલદ પીપલા. ૫૨
મીરચ કલુંજ નેં ત્રાય માંન, પીતપાપડા પત્રકું આન;
અગર ધમાસા કડા મિલાય, લોચન વાલા મુર્વા પાય. ૫૨
તજ પતીસ સુરદારુહિ ઠાતુ, મોચ પટોલ જવાંચનિ જાન;
ચિત્રક અભયા પીંપરામૂલ, એ ઔષધ મેલો સમતુલ. ૫૩
નેપાલા ચિરાયતા જાન, સળહિ ઔષધિ મેલો આધા આંન;
ઈન ઔષધકો ચૂરન કરો, નામ સુદરસન લઘુ હિત ધરો. ૫૪
તપ્ત નીરસુ પીજે ઠાર, આઠે જવર નાસેં તતકાલ;
દાઘ મોહ નિંદ્રા ન રહાય, પાંડુરોગ કમલા મિટ જાય. ૫૫
હીયા ગદા તૃષા શૂલ સખ જાય, સન્નિપાત તે રહે ન રહાય;
બ્રમ સુઆંકા રોગ નસાય, સાસ કાસ કી પીડા જાય. ૫૬
ગદ અનેક નાસે હિત જાન, હમ એકેં ચિત્ત કહ્યો બખાંન;
સકલ રોગ કઉ ચકે સમાન, નામ સુદર્શન લઘુ એ જાન. ૫૭

દુહા

અથ જ્વરાંકુશ:—

સુંઠ મિરચ અરૂ પિંપરી, ટંક આઠ પરવાન;
ગંધક વિષ પારદ કહ્યો, દોઢ ટંક એ આન. x ૫૮

x પાકાંતર-દોઢ ટંક એક આન અ.

બીજ ધતુરે ટાંક દોઈ, પીસ હું ઔષધ સોય;	
રસ અદ્રક સુ મરદીયે, કરો ગોલી રતિ દોય.	૫૯
ગોલી ખાએ પ્રાત ઊઠી, રસ અદ્રકકા ઘાલિ;	
વાત પિત્ત કફ વાયકું, નાસ કરે તતકાલ.	૬૦
બીજો તીજો નિત્યકો, ચોથો હી જવર જાય;	
સુક્ષ્મ તીક્ષ્ણ જુ શીતજવર, ઓર વ્યાધિ ન રહાય.	૬૧
મહાજવરાંકુથ નામ કહંઈ, સખહુ માંહે પ્રધાન;	
વૈદ્યમનોત્સવ ગ્રંથ મહિ, ભાષા કહ્યો વખાંન.	૬૨

અથ સિદ્ધજવરાંકુશ:—

શંખભસ્મ હરતાલ સમ, લે આઠ ટંક વિચાર;	
નીલા થોથા દોઈ ટંક, તિનિ પુટ દેહુ કુમારિ.	૬૩
ઔષધ સંપુટ માંહિ ધરિ, તાકું ગજપુટ દેઈ,	
પહર એક* પાવક રખે, સીતલ ભચે જુ લેઈ.	૬૪
એક રતિ જુ પ્રમાણ ગહિ, ખાંડ સુ દીજે જાસ;	
જાત દૂધ સું પથ્ય દે, હોવે સખજવર નાસ.	૬૫
કહ્યો જવરાંકુથ ચરક મતિ, પાંડિત કરહુ વિચાર;	
નાસે તાપુ અનેકવિધ, સિદ્ધ પ્રગટ સંસાર.	૬૬

દોહા

અથ જવરદુરિકરણ ગુટિકા:—

પીપર મણશિલ નીંખફલ, રસ કારેલી મીલાય;	
ગોલી કીજે પીસકે, જવર ત્રિદોષ મિટ જાય.	૬૭

* પાઠાંતર--ચાર અ. દોઈ વ.

સોરઠા

અથ જ્વરાંકુશ ચુરણુ:—

પીત્તપાપરા આંન, જલસુ પીજે પીસકે;
ટાંક દોય* પરવાંન, વાત પીત્તજ્વર ના રહે. ૬૮

ચોપઈ

અથ પીત્તજ્વર દાઘકું ઔષધ:—

*લોચન વાલા મોથા આંન, ચંદન પીત્તપાપરા જાંન;
સુંઠ ઉચીર નીરસું લેય, દાઘ પિત્તજ્વર નાસ કરેય. ૬૯

સોરઠા

સુંઠ સુચર પાય, પીપર મિરચિ કીરાયતા;
કદૂ શિવા જી રલાય, ચુરન હરે જી વાતજ્વર. ૭૦

દોહરા

અથ કફજ્વરનાશન:—

સુંઠ મિરચ અરૂ કાયફલ, પીપરિ તાહુ મિલાય;
નાસ જ લીજે નીરસું, કફજ્વર છિનમેં જાય. ૭૧

અથ મલજ્વર કવાથ—

અધિક અરુ કનયાલ, મોથા કદૂ હરીતકી;
પાવહુ કવાથ તતકાલ, મલજ્વર કફકૌ નાશ હોઈ. ૭૨

અથ ચૂરણુ રસજ્વરકો:—

અજમો દારુ હરીતકી, સંચર તા મહિ પાય;
પીસ પીચો જલ તપ્તસું, રસજ્વર છિનમેં જાય. ૭૩

x એકે જ. * નેતર અ.

દોહરા

અથ ખેદજ્વરકો ઉપાય:—

મરદન કીજે અંગ મહિ, તેલ તિલાંકા લાય;
કુનિ મજ્જન જલ તપ્તસું, ખેદજ્વર મીટિ જાય. ૭૪

દોહરા

અથ વાત પિત્ત કફ જ્વરકું ચુરણ:—

મોથા સુંઠિ કીરાયતા, પીતપાપરા જાનં;
પીંપર કડુ ગિલોય કુનિ, એ સમ પીસહુ આંન. ૭૫
એ ચુરણ જી પ્રશસ્ત અતિ, જલ સુ પીજે પ્રાત;
પિત્ત કફ વાયુ દોષ ત્રય, હોય સળ જ્વર ઘાત. ૭૬

દોહરા

અથ સ્ત્રીતજ્વર ચુરણ:—

પીંપરિ સુંઠિ ગિલોય કુનિ, ગીરમાલા તાહિ મિલાય;
જલસું પીજે ટંક દોય, સીત તાપ ન રહાય. ૭૭

અથ દૃષ્ટિજ્વર ચૂરણ:—

પીંપરિ મિરચ કિરાયતા, સુંઠિ હીંજી સમ ધાલિ;
ચૂરણ ખાવૌ ટંક ઈક, તાવ દૃષ્ટિ કૌં ટાલિ. ૭૮

દોહરા

અથ વિષમજ્વરકું ચુરણ:—

પીંપરિ શિવા સુઆ મિરિ, ચિત્રક સિંધા સોય;
ચુરન લીજે નીરસું, નાસ વિષમજ્વર હોય. ૭૯

પદ્મહી છંદ

અથ સ્વાસ કાસ કફ વિષમજ્વરકું ક્વાથઃ—

કડુ કરેલી મુલ જાણુ, સમતુલ સુંઠ ગિલોઈ આંણુ;

એ ક્વાથ જી પીને જલ મિલાય,

કફ સ્વાસ કાસ જ્વરહી પલાય. ૮૦

દોહા

અથ ચતુર્થ જ્વરનુંચુર્ણઃ—

ગુગલ ઊલુક પંખ કુનિ, શ્યામ વસ્ત્ર મધ્ય મેલિ;

ધૂણિ દીને પ્રાતઃ ઉઠિ, જ્વર ચોથાઈ રેલ.

૮૧

દોહા

અથ વિષમજ્વર શ્વાસ અવલેહીઃ—

મેથી^૧ પીંપરી પીસિકે, મધુ સુ ચાટ હુ આંન;

હિક્વા કાસ અરુ સ્વાસજ્વર, પ્લીહ રોગકી હાંન.

૮૨

દોહરા

અથ સન્નિપાતજ્વર રોગચિકિત્સા આનંદભૈરવ રસઃ—

સંગરફ મીરચાં પીંપરી, ચિબુ^૨ ટંકણુ જી સમાન;

આદ્રક રસ ગોલી કરહું, રતિ ઐક પરમાંન.

૮૩

આનંદભૈરવ રસ કહ્યો, સન્નિપાતજ્વર જાય;

વાત રોગ સીતાંગ કફ, મોહ^૩ શૂલ હોઈ નાસ.

૮૪

દોહા

અથ સન્નિપાતકુ ચિંતામણી રસઃ—

ગંધક પારદ ૪ પીંપરા, મરચહી જીરા દોય;

પંચ લવણુ ત્રય ખાર વિષ, અબ્રક સુંઠજ સોય.

૮૫

૧ મધઈ અ. ૨ વિષ અ. ૩ મૂર્છા અ. ૪ ગજકણા અ.

અદ્રક રસ અરુ પાનકો, સખ ઔષધ પુટ દેય;
 પાંચ રતિ પરમીત કરહુ,^૧ ગોલી સુ મત બાંધેય. ૮૬
 ચહ ચિંતામણી રસ કહ્યો, કરે નાશ સનિપાત;
 આમળવેશી શૂલ કફ, હોહી વિષમજ્જવર ધાત. ૮૭

અથ કનકમુદર રસ સન્નિપાતકું:—

મીરચ પીપરી સુંઠ વિષ, ગાંધક પારદ જાન;
 ટંક ટંક એ લીજીયે, કનકમૂલ ત્રય આન. ૮૮
 મર્દન કીજે તિન દીન, રસ ભાંગરા સુ પાય;
 શુંજા સમ ગોલી કરો, પ્રાત ઉડી જળ ખાય. ૮૯
 સન્નિપાત સીતાંગ કફ, હિમજ્જવર વિલી જાય;
 મંદ અગનિ ઉનમાદ બ્રમ, એ તે રોગ નસાય. ૯૦

અથ અષ્ટાદશ મૂલ ક્વાથ સન્નિપાતકો:—

ધણિયા મોથ કિરાયતા, કડુ ઈંદ્રજવ જાન;
 દેવદાર દશ મૂલ સુંઠ, અરુ ગજપીપર આન. ૯૧
 ક્વાથ જી કરિકે પીજીયે, સન્નિપાત જ્જવર જાય;
 તંદ્રા મોહર પ્રલાપ^૩ કફ, કાસ સાસ મિટ જાય. ૯૨

અથ સન્નિપાતકું અંજન:—

ત્રિકૂલા ત્રિકુટા હિંશુ વચ, સૈંધવ કટુ મિલાય;
 પીલે સરિસવ સરિસ ફલ, એ ઔષધ સમલાય. ૯૩
 અજમૂત્ર સું પીસકે, કરો અંજન નયણાંહ;
 મૃગીરોગ ^૪ ઉનમાદ બ્રમ, સન્નિપાત મિટ જાય. ૯૪

૧ પરમીત ચનક સમાનહી અ. ૨ હિકવા અ. ૩ વમન અ.
 ૪ અપરમાર અ.

તિમિર રોગ નીશિ અંધ કુનિ, ભુત દોષ શિરવર્ત્તિ;
વૈદ્ય જી કહ્યો બિચાર કે, એતે કરે નિવૃત્તિ. ૯૫

અથ સન્નિપાત ક્વાથ:—

મોથા સુંઠિ કિરાયતા, કડૂ ગિલોઈ મીલાય;
ક્વાથ કરિકઈ પાઈયે, સન્નિપાતજ્વર જાય. ૯૬

અથ કંટકાદિ ક્વાથ સન્નિપાતકુ:—

પીંપરિમૂલ કિરાયતા, સુંડી માંહિ મિલાય;
ક્વાથ જી કરિકેં પીજીયે, સન્નિપાતજ્વર જાય. ૯૭

અથ સન્નિપાતકુ ઔષધ:—

કુંકુમ લવિંગ કિરાયતા,^૧ અકલકરા મિલાય;
પીંપર આદ્રક નીરસુ, ટંક ટંક જો ખાય. ૯૮
સન્નિપાત ઉનમાઠ કફ, તંદ્રા મારુત કાસ;
સીત શૂલ બ્રમ મોહજ્વર, ઇનકો કરે વિનાસ. ૯૯

સોરઠા

અથ સન્નિપાતકુ ગુટિકા:—

પ્રાક્ષી ત્રિકુટા લુંગ, કેસર તજ કીરાયતા;
અકલકરા કલુંજ, કૃષ્ણ જીરા સમ લીજીયે. ૧૦૦
સળ સમ દ્રાખ જી લેય, ગોલી કીજે ટાંક એક;
પ્રાત ઉઠ જો ખાય, તિ રેં સન્નિપાતનાં રહે.
હીયા મથેરણ જાઈ, સીત ભરમ તતકાલ હી. ૧૦૧

૧ જી પીપરૈ અ.

ત્રીપાઠ

અથ અતિસાર ચિકિત્સા-લીલાવતી વટી લિખ્યતે:—

મિરચ મસ્તકી દાડિમકલી. વંશલોચન આમ્ર ગોટલી;
લોદ્ર મરહટી માંઈ ધાય, માંબુફલ મોચરસ પાય. ૧૦૨
કડા જાયફલ કીંકરફૂલી, કવાથ બિવિ ભાગ ઉર સમતુલી;
એ સખ એષધ લેહું વિચાર,

પેઠા બીજ રીંગણી તિણ ધાર. ૧૦૩
પોસ્ત જલ સું ગોલી કીજયે, ટંક એક પરવાન ધરિ દીજઈ;
તંદુલ જલ સું પીજે આંન, તાકો શુનં કુન સકે વખાન. ૧૦૪
ઓદન મગ પથ્ય દે જલસું, અતિસાર સખ હોઈ નાસું;
ઉદર રોગ કર કરિ જાય, આમખવેસી સવે નસાય. ૧૦૫

ત્રીપાઠ

અથ વૃધ ગંગાધર ચૂરણ અતિસારકું:—

મોથા અરદૂ સુંડી સુધાઈ, વેલુપતીસ મોચરસ સુ પાય;
લોદ્ર લજલૂ આંબે કી જડ, કાકડાસિંગાઈ દ્રજવ લીજ. ૧૦૬
લોચન વાલા કુનિ મધુ પાય, તંદુલ જલસું પીયઉ મીલાય;
મઠા ભાત સાકર જખ દેય,

અતિસાર છિન માંહિ થંભેય.. ૧૦૭

દુહા

અથ લઘુ ગંગાધર ચૂરણ:—

સુંડી ઘાતકી મોચરસ, અજમોદા સું મિલાય;
પીસી છાસ સું પીજયે, અતિસાર જવર જાય. ૧૦૮

૧ આલિ અ.

દુહા

અથ અતિસારકું લેપઃ—

આમ્રળીજ અરુ જાયફલ, વડરુહ અપ્રીમ જી ઘાલિ;
જલ સું લેપો નાભિ પર, અતિસારકું ટાલ. ૧૦૯

અથ નાગરાદિકવાથ જ્વરઅતિસારકું:—

મોથા પતિ સકરંજ હિંગુ, સિંધા ગિલો મિલાય;
કવાથ જી કરિકે પીજીયે, અતિસાર મિટ જાય. ૧૧૦

મોથ ગિલો કિરાયતા, સુંડી કુડા પતીસ;
અષ્ટ ભાગ જે કવાથ કરિ, અતિસાર ન રહાય. ૧૧૧

ચોપઈ

અથ રક્ત અતિસારકું [ઔષધ]:—

લોચનવાલા કડા પતીસ, મેથી જેલ જી સમ કરિ પીસ;
ઈહુ કવાથ કરહું મીલાય, સોણિત અતિસારજ્વર જાય. ૧૧૨

દુહા

અથ અતિસારકુ ગુટિકા:—

લોદ્ર ઈદ્રજવ મોચરસ, મોથા જેલ જી ધાય;
લીજે ગુડસું ગુટીકા કરી, અતિસાર મિટ જાય. ૧૧૩

અથ આંવ અતિસારકું ચૂર્ણ:—

સીંધા સુંચર હીંગ વચ, શિવાપતી સરલાઈ;
પીસ પીચો જલ તપ્તસું, આંખાતીસાર જી જાય. ૧૧૪

અથ સંગ્રહણી રોગકું ઉપચાર ધાન્ય પંચકવાથ:—

ધણીયા મોથા સુંડી કુનિ, ખાલા ખિલ્વ કટુ ઘાલ;
કવાથ સું કરિકે પીજીયે, સંગ્રહણીકુ ટાલ. ૧૧૫

ચોપઈ

અથ સંગ્રહણી વાય શૂલકું ચૂરણુઃ—

મોથા સુંઠી ગિલોઈ પતીસ, તખ્ત નીરસું પીને પીસ;
આમ અરૂચિ સંગ્રહણી જાય,

વાય શૂલ છિન માંહિ મીટાય. ૧૧૬

છંદ ગાયણુ

અથ આમ અરૂચિ શૂલ સંગ્રહણીકું ક્વાથઃ—

લોદ્ર પાટ લજ્જલુ મોથિ, બીજ સૂંઠ જુ પાય હો;
ઘણીયા પતીસ ગિલોઈ, વાલા કુડા ધાઈ મિલાવ હો. ૧૧૭
સમ પીસી ઔષધ ક્વાથ કીને, પ્રાત ઉઠિ કેં પીજ્યે;
આમ શૂલ સંગ્રહણી નસે, ઈનહી કહકેં પતીજ્યે. ૧૧૮

ઈતિ પંડિત વૈદ્ય કેશવદાસ સુત નયનસુખેન
વિરચિતે વૈદ્ય મનોત્સવે જ્વર સન્નિપાત
અતિસાર સંગ્રહણી રોગ પ્રતિકાર
નામ દ્વિતીય સમુદેશ ॥૨॥

ત્રીજો અધિકાર

દોહા

અથ બવેસી રોગ પ્રતિકાર સારંગધરાત્ સુરણ વટિકા:—

એક મિરચ દુધિ સુંઠિ કુનિ, ચિત્રા આઠ પ્રમાન;

સુરણ પોડસ ભાગ દ્યો, ચૂરણ કર હુ સુખાન. ૧૧૬

દુગુણ લેહુ શુક પાયકે, ગોટિ કરહુ ટંક દોય;

પેટ આફરા શુદ્ધ ગદ, નાશ બવેસી હોય. ૧૨૦

અથ બવેસીકું ચૂરણ:—

અરહુ ચિત્રા ઈંદ્રજવ, નાગરણું નિંબ જ લેલ;¹

ચુરણ પીજે તકસું, રોગ બવેસી રેલ. ૧૨૧

સોરઠા

અથ બવેસીનું ઔષધ:—

દુધિ બડી જી આંન, વ્રત પયસું² લેપીજી એ;

ટાંક સાત પરવાંન, રક્ત બવેસી ના રહે. ૧૨૨

અથ બવેસી રોગકું ચૂરણ:—

સુરણ વચ અરુ મુસલી, કુડા સુંઠ સમ ભાય;

પીસિ છાસસું પીજીઈ, રોગ બવેસી જાય. ૧૨૩

અથ ભગંદર રોગ પ્રતિકાર:—

દંતી હલદ જી આંમલે,³ પીસ હુ નીર મીલાય;

(જાયપત્ર મેં ઘસિ લાધયે,) લેપ જી કીજે પ્રાત ઉઠિ,

રોગ ભગંદર જાય. ૧૨૪

૧ સુંઠિ સિંધા ખીલ અ. ૨ લુંગસું અ. ૩ આવરે અ.

અથ ભગંદર રોગકુ લેપ:—

અસ્થિ બિલાઈ, આંનિકે, ત્રિકલા રસ સંજોગ;
તાકું ઘસિ કરિ લાઈયે, જાય ભગંદર રોગ. ૧૨૫

અથ ભગંદરકુ લેપ હિતોપદેશાત્:—

સિંધા સુંઠિ જી હલદ કુનિ, વડ^૧ પલ્લવ જી જિલોય;
જાયફલ ઘસકે લાઈયે, નાસ ભગંદર હોય. ૧૨૬

અથ શુદ્ધરોગ પ્રતીકાર ચૂર્ણ:—

સુંચલ સીંધવ સુંઠિ હીંશુ, આધું જાયફલ^૨ આંન;
અલયા પીંપર અજમેદા, વિડંગ ઇંદ્રજવ જાંન. ૧૨૭

ઈનકો ચૂરણુ ટીજયે, ઘૃત સુ ખાય મીલાય;
ગોલા શૂલ વિશ્વચિકા, અર્શ અજીરણુ જાય. ૧૨૮

અથ આમરોગ ચિકિત્સા સોજકો લેપ—

સરિસવ સુંઠિ સુડીજના, વિસખાપરા સુરદારુ;
કાંજસુ જો લે પીજયે, શૂલ^૩ વ્યથા નિવારુ. ૧૨૯

આપાઈ

અથ પિપલાદિ ચુરણુ આમવાતકુ:—

પિંપરી પઠિ (પાઠ) કટાઈ જાંન, સુંઠિ અલયા જે જીરા આંન;
મોથા ચિત્તા પીંપરીમૂલ, ગજપીંપર મેલો સમતૂલ. ૧૩૦
તખ્ત નીરસું પીજે પીસ, આમ વાત વેદન નહીં દીસ;
શૂલ અભૂખ કહીં ન રહાય, ખાંસી ધાંસી છિનમેં જાય. ૧૩૧

૧ પટ અ. ૨ હરડે લૂંન કુનિ અ. ૩ સોગ્ગ અ.

અથ આમવાતકું ચૂરણુ:—

સુંઠિ વિડંગ હરીતકી, દેવદાર જ મિલાય;	
તપ્ત ઉદક સું પીજીયેં, આમવાત ન રહાય.	૧૩૨
દારુ હલદર એરંડ કુનિ, નિવિ વિડંગ પતીસ;	
મીરચ ઈંદ્રજવ આંનિકે, લીજે સમ કરિ પીસ.	૧૩૩
તપ્ત નીરસું પીજીઈ, આમવાત ન રહાય;	
કૃમિકી પીડા ઉદરમેં લેવત એ વહી જાય.	૧૩૪

અથ યોગશતાત્ આમવાતકુ કવાથ:—

ગુગલ શિવા પુનર્નવા, દારુ નિશા ગિલોય;	
ધેનુમૂત્ર સું કવાથ લે, નાશ સોજાકા હોય.	૧૩૫
સુંઠી પ્રીત વિષા મોથા, હિંચુ કુડજ ચિત્રકૈ;	
ચૂર્ણમુખ્યાંબુના પીતં, આમાતીસાર નાસનં.	૧૩૬

અથ કમ્બીરોગકું ઔષધ હિતોપદેશાત્:—

શિવા ^૧ તિવિ વિડંગ કુનિ, પીસ હું સમ કરિ યોગ;	
તપ્ત ઉદક સું પીજીઈ, નાસે કમિકા રોગ.	૧૩૭

અથ યોગશતાત્ કમિકુ ચૂરણુ:—

ત્રિકુટા ત્રિક્લ્વા રખાવચી, નીળ ત્વચા અરુ પાય;	
ખદિર કુડા બુ વિડંગ કુનિ, ચૂરન કર હું મિલાય.	૧૩૮
ધેનુમૂત્ર મે પાયકે, ટાંક તીન ^૩ પરવાંન,	
સપ્ત દીવસ જો પીજીયેં, હોય ઉદર કમિ હાંન.	૧૩૯

૧ સિંધા અ. ૨ તિવી વચા અ. ૩ દોય અ.

અથ શૂલરોગ પ્રતિકાર:—

સુંચર પુહકર હીંચુ ^૧વચ, આન હું સમ કરિ ભાય;
પીસ પીયે^૨ જલ તપ્તસું, શૂલ વીશૂચિ જાય. ૧૪૦

અથ હિંગાષ્ટક ચૂરણ:—

પીંપર મિરયાં સુંઠિ હિંચુ, સીંધવ જીરા દોય;
અજમોદા જલ તપ્તસું, લેતાં શૂલ ન હોય, ૧૪૧

સોરઠા

અથ ચૂરણ શૂલકો:—

પીંપરિ સુંઠિ હરીતકી, સુંચલ તિવી સમાન;
તપ્ત ઉદક સું પીજીયે^૨ નાશ શૂલકો જાન. ૧૪૨

અથ તુંબરાદી ચૂર્ણ:—

તુંબર પુહકર મૂલ, લવણ ત્રીન જવખાર;
હીંચુ અભયા તામે ચૂર; અજવાંયણ વિડંગ કુનિ. ૧૪૩
ટંક ટંક પરવાન, એ ઔષધ સમ લીજીયે^૨;
તિવિ ત્રીન ટંક જાન, ઈનકો ચૂરન કીજીયે. ૧૪૪
તપ્ત નીર મેં પાય, ટંક ત્રીન^૨ જળ પીજીયે;
શૂલ ગુદમ કદ્ જાય, આમવાત ઉન્માદ ગદ. ૧૪૫

અથ શૂલરોગકા ચૂરણ:—

સુંઠિ મિરચ અરૂ પીંપરિ, સાજિ તાહિ મિલાય;
પીસ પીયો જલ તપ્ત સું, શૂલ રોગ ન રહાય. ૧૪૬

૧ સુંઠિ અ. ૨ એક અ.

અથ પાંડુરોગ કમલાકુ પ્રતિકાર:—

ત્રિકુલા કટુ કિરાયતા, વાસા નીળ ગિલોય;
કવાથ જી પીજે સહિ (હ)ત સું, નાસ પાંડુગદ હોય. ૧૪૭

અથ પાંડુ કમલવાયકુ અવલેહ:—

ત્રીકુટા રજની આંવલે, લોહચૂરણ સું મિલાય;
ચાટ હું ઘત મધુ પાયકે, પાંડૂ કમલા જાય. ૧૪૮
લોહચૂર્ણ ત્રિકુલા કટુ, હલદ દોઝ કુનિ દેઝ;
કમલવાયુ સખહી હરે, મધુ ઘૃતચ્યું જો લેઝ. ૧૪૯

અથ કમલવાયુકી પોટલી—

ફલ ખંદાલ જી પીસિકૈ, કર્છ પોટલી જોગ;
સુંઘહુ નાસકિ સ્વાસ સંજિ, જાઈ કમલા રોગ. ૧૫૦

અથ કમલવાયુ અંજન:—

ગેર હલદસું આવરે, કરિ અંજન નયનાંહિ;
કમલવાયુકા નાસ હોઈ, મશૂર પથ્ય જો ખાઈ. ૧૫૧

સોરઠા

અથ કમલવાયુ ઔષધ:—

કાલા ગદહકૌ લીંડા આંન, તકે સહિત જો પીજિયૈ;
દિવસ સાત પરમાંન, કમલવાયુ તતુ નવ રહે. ૧૫૨

અથ રોગ ખઈ પ્રતીકાર:—

અસગંધિ સુંકિ જી પીપલી, લુંગ મિસરી પાઈ;
જલચ્યું પીસિકૈ [દીજીયે], ખઈ રોગ ન રહાય. ૧૫૩

અથ ગુટિકા ખર્ષકી:—

કૂલ આકકે લુંગ સંગે, પીસહુ સમકરિ આંન;
ગોલી દીજે પ્રાતઃ ઉઠિ, હોય ખર્ષકી હાંન. ૧૫૪

અથ ખર્ષ રોગકુ ચૂરણ—

ત્રિકલા સૂંઠિ બિડંગ, મિરચ પીપલ મોથહી;
પીંપરિમૂલ લવંગ, દેવદારુ તજ એલચી. ૧૫૫

કમલપત્ર અરુ રાસના, ગજકેસર સુ મિલાઈ;
સળ તે દૂણી મિસરી, ખર્ષ રોગ ન રહાઈ ૧૫૬

ઇતિ પંડીત વૈદ્ય કેશવદાસ સુત નયનસુખેન
વિરચિતે અર્શ ૧, લગંદર ૨, ગુદમ ૩,
આમવાત ૪, કૃમિ ૫, શૂલ ૬, પાંડુ
૭, કમલા ૮, ખર્ષરોગ પ્રતિકાર
નામ તૃતીય સમુદેશ ॥૩॥

ચોથો અધિકાર

અથ હિયકી રોગ પ્રતિકાર:—

બીઠ મળિકી લાખ રસ, પીસ હું સમ કર યોગ;
નાસ લીજે નર પ્રાત ઉઠિ, હેડકી બહુરિ ન આય. ૧૫૭

અથ હેડકિકો ચૂરણ:—

મિરચ લવિંગ અરુ સિતા સંગિ, ગિરિ બેરકી પાય;
મધુ સું દીજે પીસકેં, હેડકી રોગ પલાય. ૧૫૮

અથ હેડકીકું ધૂંણી:—

મણસિલ હલદ બું આનિકે, પીસ હું સમ કરિ યોગ;
વઢન^૧ સું ધૂણી દિજીયે, નાસે હેડકી રોગ. ૧૫૯

અથ છર્દિરોગ પ્રતિકાર:—

ગંદન મોથ ઇલાયચી, લાબકણાર લવિંગ;
બેરગિરી^૩ અરુ કવલફલ, ગજકેસર સમલંગ.^૪ ૧૬૦
ઈનકા ચૂરન કીજીએ, મધુ મીસરી સુ મીલાય;
પ્રાત સમે જખ ચાટીયે, છર્દિ રોગ મિટ જાય. ૧૬૧

સોરઠા

અથ છર્દિરોગકુ અવલેહ પ્રતિકાર:—

લાબ સીતા લવિંગ, કવલ બીજ ઇલાયચી;
ચાટ હું મધુ કે સંગ, છર્દિરોગકા નાસ હોઈ. ૧૬૨

૧ મુખ અ. ૨ સાકી ચાવણ અ. ૩ બેરગિરી અ. ૪
પ્રિયંગ અ.

બેશરી છંદ

અથ સ્વાસ રોગ પ્રતિકાર:—

સુંઠી પીપરિ કાકડાસીંગી, પુહકરમૂલ^૧ કચુર વિડંગી;^૨
મોથા મિરચ જલ તપ્તસુ લેહ,

મહાસ્વાસ ખાસ નાસેહ. ૧૬૩

છંદ પઘડી

અથ સ્વાસ કાસકુ ચૂરણ:—

કંટાઈ પુહકરમૂલ જાણુ, વાસા અરૂ સુંઠ કલથી આંન;
એ પીસ અરૂ પીજે તપ્ત નીર,

ખાસ સ્વાસકી જાઈ તખલી પીર. ૧૬૪

અથ ગોલી ખંખકી:—

સુંઠિ બેહડા પીંપરિ, કાકડાસીંગી જાંન;
ભારંગી મુખ્ક બેર છલિ, એ સમ પીસહુ આંન. ૧૬૫

ગોલી કીજે નીરસું, ટંક દોય પરમાન;
નિશાણું મુખ મેં રાખીઈ, હોય ઉધરસકી હાંનિ. ૧૬૬

અથ પુનઃ ગોલી ખંખકી:—

વાસા સુંઠિ પીંપરિ, પીસ હું સમકરિ આંન;
ગોલી લીજે સહેત સું, હોય ખંખકી હાંન. ૧૬૭

સુંઠી ખાંસા પીંપલી, ચવક કટાઈ પાય;
પીસ પીવે જલ તપ્ત સું, ખાંસી ધાંસી મીટ જાય. ૧૬૮

સુંઠિ ધાતકી કાયફલ, મેલ હું એક સમાન;
કવાથ સું કરિ કે પીજીયે, હોય ખંખકી હાંન. ૧૬૯

૧ પીંપરિમૂલ અ. ૨ લડંગી ઈ

અલયા^૧ સુંઠિ પીંપરિ, જવખાર સુ મિલાય;
ગોલી ગુલસુ ખાંધિઈ, ખંખ તતછિન જાય. ૧૭૦

દોહા

અથ ખાંસીકુ ચૂરણુ:—

વાસા સુંઠિ પીંપરિ, ટંક એક જવખાર;
પીસ પીયો જલ તખ્તસુ, ખાંસી ધાંસી હાર. ૧૭૧

અથ ખાંસ કફકું ગોલી:—

વિષ મિરચે^૨ કોડીજ સુનિ, દુય તીય પંચ પરવાંન;
ગોલી કીજે મુંગ સમ, કફ ખાંસીકી હાંન. ૧૭૨

અદ્ધકરસ અરુ અર્ક પય, ગોલી મુંગ સમાન;
દોય ટંક દિન લોજીયે, હોય ખંખકી હાન. ૧૭૩

અથ મંદાગ્નિ પ્રતિકાર:—

પીંપર મરિચ^૨ હરીતકી, સુંઠિ સુંચલ પાય;
તખ્ત નીરસું પીજીયે, મંદ અગ્નિ મિટ જાય. ૧૭૪

અથ મંદ અગ્નિકું ચૂર્ણુ:—

સીંધવ અલયા પીંપરિ, યામે ચીત્રક ઘાલ;
પીસિ પીયો જલ તખ્તસું, મંદ અગ્નિકું ટાલ. ૧૭૫

અથ ક્ષુધાકર ગુટિકા:—

પીંપલ લોહ હરીતકી, ચિત્રક લેહુ સમાન;
પીસ પીવો જલ તખ્તસું, ભૂખ વધે બહુ જાન. ૧૭૬

ત્રિકુટા ત્રિકલા લુંણ હીંશુ, અરુ અજવાંચણુ મેલી;
સમશુદ ગોલી કીજીય (યે), મંદ અગ્નિકુ રેલી. ૧૭૭

૧ હરડે અ. ૨ તિવિ અ.

ચોપઈ

મંદાગ્નિ ચૂરણ રાજકેસરી:—

સીંધા સુચલ વાય વિડંગ, ત્રિકુટા ત્રિક્ષલા તિવી લવિંગ;
ચિત્તા હિંગુ અજવાંયણ ઠાંનિ, જીરા દોય દાડિમ દાણા. ૧૭૮
ઘંટુ ઔષધકા ચૂરણ કરો, તીનપુટ નીંખુકે ધરો;
ટંક દોય દિન પ્રતિ ખાય, મંદ અગ્નિ છિન મેં મિટાય. ૧૭૯

અથ વિશૂચિકા રોગ પ્રતિકાર:—

તેલ તીલાંકે આંનિ, કર પદ મર્દન કીજયેં;
નાશ વિશૂચીકા જાનં, સિદ્ધયોગ પંડિત કહ્યો. ૧૮૦

ચોપઈ

અથ વિશૂચિ ખાલી શૂલકા ઉપચાર:—

સીંધા કચુર તિલકા તેલ, તપ્ત કરહું ચૂરણકા મેલ;
કર પદ મર્દન કીજે લાય, ખાલી શૂલ વિશૂચિ જાય. ૧૮૧

ઈતિ શ્રી પંડિત વૈદ્ય કેશવદાસ પુત્ર નયન-
સુખેન વિરચિતે વૈદ્ય મનોત્સવે હિક્કા ૧
છર્દિ ૨ સ્વાસ ખાસ ૩ મંદાગ્નિ ૪
વિશૂચિકા ૫ નામ પ્રતિકાર
ચતુર્થ સમુદેશ: ॥૪॥

પાંચમો અધિકાર

અથ કુરંડવાય પ્રતિકાર:—

જીરા સિંધવ હિંગુ ૧ધરિ, કટુક તેલ સું પકાય;
લેપ જી કીજે પ્રાત ભઠી, અંડવૃદ્ધિ મિટિ જાય. ૧૮૨

અથ અંડરોગકુ ચુર્ણ:—

ત્રિકલા ચુરણ કીજય^૨(યે) ઘેનુમૂત્ર મેં ઉપાય;
પ્રાત:સમ ભઠી ૪પીજયે, અંડ સોફ^૫ મીટિ જાય. ૧૮૩

સરપાંખાકી જડકું લેઈ, ટંક એક ધીવચું દેઈ;
માસ એક જ સેવ્યા કરઈ, અંડવૃદ્ધિકું નિશ્ચય હરઈ. ૧૮૪

અથ અંડવૃદ્ધિકું લેપ:—

ઐરંડ તેલ વિરહાલી^૬ કુનિ, પય વૃત સું સંયોગ;
પ્રાત: સુ પીજે જનકૈ, નાસે અંડ જ રોગ. ૧૮૫

જીરા ઐરંડ કુઠ કુનિ, વચ મોહોરા^x જી મિલાય;
કાંજી સું જળ લેપીયે, અંડરોગ ન રહાય. ૧૮૬

અથ પ્રમેહ રોગ પ્રતિકાર:—

મુહમુદી દાડિમ કલી, સ્વેત કાથ સમ અંડ;
દિન દસ ચુરન ટાંક એક, હોય પરમેહ વિહંડ. ૧૮૭

અથ પ્રમેહકો ચૂર્ણ:—

સંખાહોલી ઇલાયચી, સિલાજીત સમખંડ;
સીતલ નીર સું ૭પીજયે, પરમેહ હોય શતખંડ. ૧૮૮

૧ લસણ અ. ૨ ટંક ઇકે અ. ૩ પિસાય અ. ૪ પ્રાત:કાલ
એ દીજયે અ. ૫ વૃદ્ધિ અ. ૬ બિહાલ અ. ૭ અંડ સહિત જે
દેઈ અ. x કુખેર.

અથ પ્રમેહકો ચૂરણુ:—

વડી એલચી ખંડ સમ, ચુરણુ ટંક ઇક લેઈ;
લોજન કીજે કુર પય, કહા કરે પ્રમેહ. ૧૮૯

રસ ગીલોઈકા આંન કર, પીજે સહત મિલાય;
સખ પ્રમેહકો નાશ હુઈ, પ્રાત ઉડી જળ ખાય. ૧૯૦

દશ ટાંક મહલેડી જી લેય, ઇસપન્ન ગુડ દશ ટંક;
પન્નર ટાંક મિશ્રી જી લેઉ, સહત પીસતાલીસ ટાંક. ૧૯૧

પ્રાત: ઉડી ટાંક ચાર લેઉ, દૂધ ભાત પથ્થ દેઉ;
ચઉદ દીન જી પીજીએ, કહા કરે પરમેહ. ૧૯૨

શીલાજીત અરુ મીશ્રી, કાથ સંગિ ઇહુ પાય;
મૂત્રકૃષ્કા દોષકો, પ્રમેહ પથરી નાય. ૧૯૩

અથ મૂત્રકૃષ્ પ્રતિકાર ॥ એતા ક્વાથ મૂત્રકૃષ્ પથરીકું:—

એલાચી ખાસા ગોખરુ, મહલેડી સુર લાય;
પીંપરી એરુણુ મિલાઈયે, અસ્મલેદ સુ મિલાય. ૧૯૪

ક્વાથા સુયાકા કીજીઈ, સિલાજીતુ સમઘાલ;
મૂત્રકૃષ્ અરુ પથરી, કુનિ પીરા ચહુ ટાલ. ૧૯૫

અથ મૂત્રકૃષ્કુ ચુર્ણુ:—

એરંડ વાસા એલચી, પીસ હું તુલ્લ મિલાય.
દધિ સું પીજે પ્રાત ઉઠ, મૂત્રકૃષ્ મીટ નાય. ૧૯૬

અથ દારુ મૂત્રકૃષ્કુ ચુર્ણુ:—

શિતા તુલ્લ જવખાર ધરી, જલસું પીજે આંન;
મૂત્રકૃષ્ સખ દોષકો, નાશ ઇનહું જાંન. ૧૯૭

અથ મૂત્રરોધન પ્રતીકાર:--

રીંઠી સસેકી આન તાઈ, તંદુલ જલસું મેલ;
નાભિ તલે જળ લેપીયે, મૂત્રરોગકું રેલ.

૧૯૮

પદ્મી છંદ

અથ મૂત્રરોધકું કવાથ:--

ગોખરૂ જવાસા હરડિઆન, પાષાણભેદ કનિઆલી જાન;
કવાથ સુ પીજે સહીત મેલ, સો મૂત્ર રોગકું કરેરેલ. ૧૯૯
વાસા ગોખરૂ અભયા આન, અન્નભેદ કનયાલ જાન;
કાથ જુ પીજે સહત મિલાય, મૂત્રરોધ છિત માંહિ જાય. ૨૦૦

મહેત્રી ટાં. ૧, જુર ટાં. ૧, આમલા ટાં. ૧, રાત્રે
પલાળીને સવારમાં ઉડતાં ગળીને પીવાથી ને સાંજના દિવસ
૭ પીવાથી મૂત્રકૃચ્છ મટે છે.

દાહા

મુત્રરોધકું ચૂર્ણ:--

ત્રિકલા સીંધા ગોખરૂ, બીજ કર્કટી પાય;
તપ્ત નીરસું પીજ્યે, મૂત્રરોધ ન રહાય.

૨૦૧

વૃંદ સંગ્રહાત

અથ પથરી રોગ પ્રતીકાર:--

વરુણા સુંઠિ ગોખરૂ, કવાથ કરો સમભાય;
પીવ હુ ગુડ જવખાર ધરી, વાત પથરિ જાય.

૨૦૨

અથ પથરીકું કવાથ:--

વરુણા અરુણી સુહ જણા, ગોખરૂ સુંઠ મિલાય;
અન્નભેદ કનીયાલફલ, સિગુત્તાવા સમભાય. ૨

૨૦૩

૧ વિષ્ટા અ. ૨ જાલિ સુહી જત લેઈ અ.

કવાથ જુ યાકો લીજીય (યે), લૂણ હીંગુ જવખાર;
રોગ પથરીકું દીજીય (યે), મૂત્રકૃષ્કું દાર. ૨૦૪

અથ મૃગીરોગ પ્રતિકાર:—

પુહકરમૂલ કિરાયતા, ખાલ્લી સુંઠિ કચુર;
દારુ હલદ સુરદારુ વચ, મોથા પીપરમૂલ. ૨૦૫

અલયા કુઠ સુસેન છેડ, કીજે કવાથ સુઆન;
મૃગીરોગ ઉનમાદ કક, રોગ વિશુચિકા હાંન. ૨૦૬

વચ ખુરસાંની સહત સંગ, ટંક દોઈ જો દેઈ;
મૃગીરોગ તખ્તી હરે, દૂધ ભાત પથ્ય દેઈ. ૨૦૭

અથ મૃગીરોગ નાશ:—

મિરચ સેહુડ માંહિ ધરિ, દીન ઇકવીસ પ્રમાન;
જલસું દીજે નાસ નર, હે.ય મૃગીકા હાંન. ૨૦૮

અથ પુનઃ મૃગીરોગ ઉપાય વૃક્ષસંગ્રહાત

પ્રક્ષીઘૃત મૃગીરોગકું:—

ખાલ્લી રસ વજ કોઠ સંગિ, સંખાહોલી ઘાલ;
ગોઘૃત માંહિ યહુ પાયવો, મૃગી ઉદમાદ ઇહિ ટાલ. ૨૦૯
ચોપઈ

અથ કુષ્ઠ રોગ પ્રતિકાર:—

ત્રિક્લ્વા ખાંસા નીંજ પટોલ, ખેર ગિલોઈ સમ કરિ તોલ;
ચૂર્ણ સા પીજે જલ મહિ કુષ્ઠ રોગ નાસેં તતકાલ. ૨૧૦

ગાથા છંદ

અથ કુષ્ઠ રોગકુ ચૂર્ણ:—

ત્રિક્લ્વા મજીઠ ગિલોઈ કટુકી, નિખુ નિશાસું બાંન હો;
દેવદાર હલદી વિડંગ, વાસા શિવાસું આંણો સંગ. ૨૧૧

સમપીસ ચુરણ કરહુ વિધિચ્યું, પીજિયે જલસંગિ;
કુદરોગ સુખખલ ભાજે, નાસે કંદૂ અંગિ. ૨૧૨

અથ લઘુ મંજિષ્ટાદિ કવાથ વાતરક્તકું:—

મજ્જક અરૂ ત્રીફલા કહુ, રજની નીળ ગિલોઈ;
દેવદાર વચ પીસકે, કાઢો કીજે સોય. ૨૧૩

પ્રાત ભિં જળ પીજીયે, વાત રક્ત ન રહાય;
અષ્ટ કમંડલ પામ ગદ, કંદુ કુષ્ટ મિટાય. ૨૧૪

ગાથા

અથ શ્વેત કુષ્ટકું લેપ:—

ગુંળ નીળુ કુઠ વચ ચિતા, એ સમ પીસહુ મેરે મીતા;
કાંજસુ લેપ કીજે આંન,^૧ શ્વેત કુષ્ટકા નાશજ બન. ૨૧૫

અથ શ્વેત દાગકું લેપ:—

મણસિલ ચિત્રક ખાવચી, વાકી ભસ્મ મિલાય;
કાંજસુ^૧ ને લેપિઈ, શ્વેત કુષ્ટ ન રહાય. ૨૧૬

સોરઠા

અથ શ્વેત દાઘકું લેપ:—

સૂર્યચિરમી^૨ છાલિ સુ આંન, લેપ કરહું કુનિ રગડકે;
શ્વેત દાઘકી હાંન, સિદ્ધયોગ નયને કહ્યો. ૨૧૭

અથ કંડુક ચુર્ણ:—

ઐર આવરે સમ કરિ લેહુ, ભિં સકાલે કવાથ કરેહુ;
ટંક દોય ખાવચી પાય, શ્વેત દાઘ માસમે જાય. ૨૧૮

૧ કાંજસુ ઘસિ લેપન કરો અ. ૨ આરણિ અ.

હરદ બાવચી નીંબદલ, અરુ આમલા રસ લાય;
ટાંક દોય ગોમૂત્ર સું, પીવત કંડુ જાય. ૨૧૯

લેપપામકું:—

મિરચ અરુ સિંદુર કુનિ, મહિષિ ઘૃત સંયોગ;
મથિકે લેપજી કીજીઈ, નાસે પામકો રોગ. ૨૨૦

અથ પામ દદુ વિવરિચ્ચિકાકુ લેપ:—

ગંધક ચોખ વિડંગ કુનિ, સિંગરક્ કુષ્ઠ સુજાન;
હલદ પમાડ સીંદુર સું, પીસહુ સમકરી આન. ૨૨૧
કનક નીંબુ તાંબુલ રસ, લેપહુ ધનકું મિલાય;
પામ દદુ વિવરિચ્ચિકા,^૧ એ તે રોગ નસાય. ૨૨૨

સોરડા

અથ પામકું લેપ:—

પાન આકકે ભસ્મ કર, માખણ સંગ મિલાય;
દુખ બાબચી તળ હરે, જળ નર લેપ કરાય. ૨૨૩
ગંધક હરદ મિલાય, નીલા યૂથા બાવચી;
સાજી ચોખા સુ દેઇ, સળ તે દુશુણા પમાડ ધરી. ૨૨૪
કટુક તેલ મીલાય, મર્દન કીજે તીન^૨ દીન;
મહિષી ગોખર ન્હાય, નાસે પામ અનેક વિધિ. ૨૨૫

અથ પાવનિનાઈ સોજાકા ઉપાય:—

કાલી ચિરમી હલદ વિડંગ, પુહકર મૂલ કૂઠ કે સંગ;
સુંઠિ નિગંધ બાવચી લેઇ, લુંન કંકોડીકી જડ દેઇ. ૨૨૬

^૧ પામા બિમચી દાહ કુષ્ઠ અ. ૨ સાત અ.

કાલીંગદુ નીંબકે પાન, કાલીજીરી કરિ હૈ તાત;
 ગેરૂ મિરચાં પુહકર મૂલ, નીલકંઠકો લેઈ સમૂલ. ૨૨૭
 લેપન ગોમૂત્ર સંગે કરે, લહરિ નિનાઈકી સખ હરે;
 સર્વ સૂજ વિસપાઉ પુલાય, કહૈ નયનમુખ ઈહ સમઝાય. ૨૨૮
 અથ પામકુ લેપ:—

દૂધ હલદ સમ પીસકે, લેપ હુ જલ સંયોગ;
 પામ દાદ અરુ ખરજ ગદ, નાસે એતે રોગ. ૨૨૯

ચોપઈ

અથ લેપલુતકું:—

ચંદન કોઠ સભાલૂ પાય, કવલ સારિવા એ સમભાય;
 લેપ જી કીજે નીરસું, લુત વ્યથા છિન માહે બાય. ૨૩૦

અથ છીપી રોગ પ્રતિકાર:—

કેલિ પાંનકી ભસ્મ કરિ, તામેં હલદ મીલાય;
 લેપન કીજે નીરસું, છીપ રોગ ન રહાય. ૨૩૧

પદ્મરીઆ છંદ

અથ છીપી રોગકુ લેપ:—

ચંદન હરતાલ કપુર ઠાંન, સોહાગા મૂલી ખીજ આંન;
 જંભીરી રસસું લેપ લાય, છીપ રોગ છિન માંહિ બાય. ૨૩૨

સોરઠા

છીપ રોગકુ લેપ:—

ગંધક ચંદન આંન, નીંજી રસ સુ લેપીઈ;
 દિવસ સાત પરવાંન, છીપ રોગ તન ના રહે. ૨૩૩

અથ નારુ રોગ પ્રતિકાર:—

અર્ધદંઘ કરી સીપકું, દધિસું પીજે સોય;
નિજ ઔષધ નયને કહ્યો, નાશ નારુકા હોય. ૨૩૪

અથ શસ્ત્રઘાતકા ઉપાય:—

કાકજંઘાકો મૂલ કુટકે,^૧ શસ્ત્રઘાતમહિ ઘાલ;^૨
ખીડા રક્ત પ્રવાહ હરે, તળહી ઘાવ મિલાય. ૨૩૫

ધતિ પંડિત વૈદ્ય કેશવદાસ સુત નયનસુખેન
વિરચિતે વૈદ્યમનોત્સવે કુરંડ ૧ પ્રમેહ
૨ મૂત્રરોધન ૩ મૃગી ૪ કુષ્ઠ ૫
કંડુ ૬ પામ ૭ દદ્રુ ૮ વિવરિંકા
૯ લુતા ૧૦ છીપ ૧૧ નારુ
૧૨ શસ્ત્રઘાત ૧૩ પ્રતિકારો
નામ પંચમ સમુદેશ: ॥૫॥

છકો અધિકાર

છંદ પઘડી

અથ વાતરોગ પ્રતિકાર:—

આસંધ સુંઠિ તિલ સ્યામ જાનં, સમતુલ ઘૃત^૧ લહુ ખંડ આનં;
એ ઔષધ લીજે મિલાય, વાતવ્યાધિ છિનમાંહિ જાય. ૨૩૬
ભંગ સંભાલું ભાંગરા, મુંડી તાહિ મિલાય;
ચૂર્ણ દીજે ટંક દોય,^૨ વાતરોગ ન રહાય. ૨૩૭
પીંપરિ ચિત્રક આસગંધ જાનં, વચ^૩ વિડંગ^૪ જવાયન આનં;
સૂઠિ કલુંજ પીંપરામૂલ, એ ઔષધ પીસહુ^૫ સમતુલ. ૨૩૮
દુગુણાં શુકસું ગોલી કરો, તીન^૬ ટાંક પરમાન જી ધરો;
પ્રાત ભઠી^૭ ગોલી જે ખાય, વાય ચોરાસી તે ન રહાય. ૨૩૯

અથ ત્રિપુરલૈરવ રસ:—

ટંક ચ્યાર સુંઠિકો લેઇ, મિરચ ટંક ચાર પુનિ દેઇ;
તીન સુહાગા ખિસુ ઈક ધરો, અદ્રક રસ સું ગોલી કરો. ૨૪૦
શુંબ સમ ગોલી પરમાન, સીત હરે નિશ્ચે કરી જાનં;
વાયુરોગ ખિનમાંહિ પલાય,

કૃષ્ણ સમરત પાતક જયું જાય. ૨૪૧

પાઠાંતર—

ચિત્રક પ્રમાન શુદ્ધિ એહુ જાનં, વાય સીત હરે તું જાનં;
આકડ ઔર આકરા પલાય, કૃષ્ણ સમરત પાપ જેમ જાય. ૨૪૨

૧ સમે અ. ૨ ઇક અ. ૩ ચખિક અ. ૪ કટાર્થ અ. ૫ અકલ-
કરો મેલો અ. ૬ દોય અ. ૭ સંધ્યાએ અ.

અથ સારંગધરાત્ વાયુકા રાસનાદિ ક્વાથઃ—

સુંઠિ એરંડ રાસના, દેવદારુ જી ગિલોય;
કાઢો પીજે પ્રાતઃ ઉઠ, પીડા વાયુ ન હોય. ૨૪૩

અથ વાયુકા ચૂરણઃ—

અધસેર આસગંધ જી લેહુ, પાઉ એક સુંઠકા દેહુ;
દસ જ ટાંક પીંપરી મૂલ, પાંચ ટાંક પીંપરી દેઉ અભૂલ. ૨૪૪
મીરચ અઠાઈ દશ તિલ દેઇ, અકલકરા પાંચ ટાંક લેઇ;
સમ ઔષધ સમ રાતી ખાંડ, ચૂરણ લીજે વાય વિહંડ. ૨૪૫
હૃદયશૂલ કટિશૂલ પલાય, વાય ચોરાસી છિનમે જાય;
પીંપલ સૂંઠ ગુડકા યોગ, ખાતે વાયુકા નાસે રોગ. ૨૪૬

અથ લઘુવિસગર્ભ તેલ વાયુકાઃ—

મીઠા તેલ સેર એક આંન, તુલ ધતુરાકા રસ જાંન;
ગુંજ વિષ ધતુરે બીજ, ટાંક પાંચ પાંચ લીજે રીઝ. ૨૪૭
માલકાંગણી કુઠ વચ દોઉ, સો ભી પાંચ પાંચ ટાંક લેઉ;
વિધિસુ તેલ કરી લીજે આંન,

લઘુવિસગર્ભ તેલ ઇંદુ જાંન. ૨૪૮

મર્દન દેહી કોંજે લાય, વાય ચોરાસી છિનમે જાય;
મનોરમા કી શાખે રહે, ઇંદુ વચન ધન્વંતરી કહે. ૨૪૯

અથ વાયુથી શરીર અકડી ગયું હોય તેનો ઉપાયઃ—

આછા લસન જી કુટ, ખીર કરો ગોદુગ્ધસું;
વાત સીત હાડ કુટ, નાસે આકડ અંગકી. ૨૫૦

અથ વૃંદસંગ્રહાત ત્રયોદશાંશ ગુગલ સર્વ વાયુ ઉપર:—

માલકાંગણી રાસના, આસગંધ સૂંઠિ ગિલોય;
તિવી ભંખડા સોફીડી, સઠિ સતાવરી હોય. ૨૫૧
અજવાયનિ સમ પીસકે, સળ સમ ગુગલ પાય;
અર્ધ ભાગ ગોઘૃત સું, ગોલી કરહુ મીલાય. ૨૫૨
તપ્તોદક મધુ દુગ્ધસું, દોય ટંક જળ ખાય;
કટિગ્રહ રાંધણુ યોનિ દુખ, કુખડા હનુગ્રહ વાય. ૨૫૩
નાડી જાનુ પાદકો, બાહ પિષ્ટ હડ સોય;
મજ્જા સંધિ ખંડ સુનિ, એ તે રોગ નસાય. ૨૫૪

પંચરીયા છંદ

એલચી કપુર ઉસીર ઠાંની, આવલા ચંદન તુલ્ય આંન;
એ પીસી જો પીજે જલ મીલાય,
પિત્તકોષ છિન માંહિ જાય. ૨૫૫

દોહડા

અથ દાઘવ્યથાકું લેપ:—

ભોર ૨૫લ્લવ અરુ આવરે, ડચંદન છડ કુનિ સોય;
જલસું લેપહું ચરનયુગ, દાઘવ્યથા સળ જાય. ૨૫૬
પલ્લવ બિંદરી આવરે, અરીઠ ફેન સમ હોય;
કરયુગ ચરન જી લેપીયે, દાઘ મીટાવે સોય. ૨૫૭
કંસા ષ્થાલમાંહિ નીરસું, સો વાર ઘૃત ધોય;
લેપ કરો નિજ ચરણ યુગ, દાઘવ્યથા નહિ હોય. ૨૫૮

૧ ઝોર અ. ૨ પાંન અ. ૩ તંદુલ અ. ૪ ખાલા અ.

અથ છર્દિરોગ વાયુકું ચુરણુ:—

લેહુ છુહારા કવલકૂલ અરુ ઈલાયચી ઘાલ;
સીતલ નીરસુ પીણ્ઠ, છર્દિ ઉખાકી ટાલ. ૨૫૯
ભમરી ઘરકી માટી આન, જીરા કમલકાકડી ઘાલ;
લવિંગ ઈલાયચી વાવડીંગ, અકલકરા મીરચઈ ભડંગ. ૨૬૦
મોરપંખ મેલી જલાય, પીંપર છુહારા એ સમ ભાય;
ચૂરણ કીજે સહતળું મેલિ, છર્દિ ઉખાકી તતક્ષણુ રેલ. ૨૬૧

અથ કફકો પ્રતિકાર:—

કેસર મીરચાં પીંપરી, ભારંગી અરુ જાંન;
માચી ત્રાંખો લવિંગ સંગ, એ સમ પીસહુ આંન. ૨૬૨
પાનહસું જળ ખાઈયે, પરિમિત ટંક જી આધ;
કફ ખાંસી અરુ શ્વાસ જવર, હોઈ કફકા હાંન. ૨૬૩

અથ કફકો ચૂર્ણુ:—

ભારંગી પીંપર મિરચ, સુંઠિ કુડાસું પાય;
પીસી પીયો જલ તખ્તસું, કફ ખાંસી ન રહાય. ૨૬૪
આકલકૂલ એર પીંપલી, અકલકરા જી લવિંગ;
મરીચ સુંઠ જવખાર કુનિ, તાંખા વાયવડીંગ. ૨૬૫
અદ્રક રસ કુનિ પાનકો, સળ ઔષધ પટ દેઈ;
ટાંક આધ જવ લીજીએ, કફ ખાંસીકું હરેઈ. ૨૬૬

અથ ગંડમાલારોગ પ્રતિકાર:—

સુંઠિ ભારંગી પીસકે, તંદુલ જલસું જોગ;
પીસીયાકો લેપ રકરી, કરતહિ જીરા રેલ. ૨૬૭

૧ લવંગ ૧. ૨ કંઠે લગાવહુ માસ ઈકે અ.

સોરઠા

અથ સારંગધરાત્ ગંડમાલા પ્રતિકાર:—

વછનાગ ગુગલ ગંડમાલાકો લેપ:—

પલદશ ત્વચા કચનારિ, ત્રિક્લ્લા ખટ પલ લીજય (યે);
 ત્રયક્લ ત્રિકુટા ધાર, વરુણા પલ ઈક તોલો ધરિ. ૨૬૮
 કર્ષ કર્ષ પરવાંન, પત્રજ તજ એલાયચી;
 ગુગલ સખ સમ આંન, ગુટિકા કીજે ટંક એક. ૨૬૯
 ખયર કાથ સું દેય, અથવા પથ્થ તપ્ત જલ,
 મુંડી ક્વાથ કરેય, પ્રાત સમે તિહું ઉઠિકે. ૨૭૦
 ગંડમાલા ત્રણુ દુષ્ટ, અપીચિ ગોલિ થંચિક ગદ્ધ;
 પ્રમેહ ભગંદર દુષ્ટ, અર્ચુદ નાસે સત્ય ૧મુનિ. ૨૭૧
 પાઉ એક કણુવીર, તેલ જુ મીઠા સેર લે;
 મર્દન કરહું શરીર, સિંગરક્ષ મીરચ પાઈકે. ૨૭૨
 માંહિ કંપિલા મેલ, ઘોડા નખકી રાખ કુનિ;
 કઠિનહ રજરા રેલિ, સિદ્ધયોગ નયને કહ્યો. ૨૭૩

અથ મુખરોગ પ્રતીકાર:—

તવખીર એલાયચી, મોથકી ધર લાઈ;
 મુખ માંહિ મેલો પીસીકે, વદનપાક ન રહાઈ. ૨૭૪
 મીજુ લેહુ બદામકી, મીશ્રિ માંહિ ધરેય;
 તવખીર ઈલાયચી, વદનપાક ન રહેય. ૨૭૫

અથ દાંત રક્તપ્રવાહ પીડાકા ઔષધ:—

રસવાસાકો સહત મિલ, મથહું જુ દોનુ સોય;
 પ્રાતહું ચાટો સાત દીન, દાંતહું રક્ત ન હોય. ૨૭૬

૧ એ તે નાસે નયન કહે વ. ૨ કંઠમાલ.

અથ દાંત કીટક રક્તપ્રવાહ પીડાકો ઔષધ:—

મોથા વાસા કાથ સમ, કડુ કોઠ કુનિ જાનં;
લોદ્ર મજીઠ મિલાય કે, પીસહું સમકરિ આંન. ૨૭૭

એ ઔષધ દસ મલહું, રક્તગમન સોસાય;
પીડા કીટક પ્રબલ હુખ, દાંત તિગ્મ કુનિ જાય. ૨૭૮

અથ ઔષધ મુખપાકકો:—

ત્રિક્ષલા દાખ ગીલોય કુનિ, ચંબેલી દલ પાય;
દારુહલદ અરુ પાઠ સુનિ, એ લીજહું સમભાય. ૨૭૯

કવાથ જી કીજે પીસકે, કુરલા કરો મધુ સાથ;
વદનપાક અસ્ટક ગમન, એ નાસે તતકાલ. ૨૮૦

અથ મુખ પ્રમુખ ખીલકા ઔષધ:—

સરસું સીંધા લોદ્ર વચ, એ ઔષધ સમ આંન;
જલ સું વદન સુ લેપીયે, નાસે ખીલક જાનં. ૨૮૧

અથ ઔષધ મુખ છાયાકો:—॥ મનોરમા ગ્રંથાત્ ॥

છાલિ રાતિલ શ્યામ જીરા, સરિસવ પીત કુનિ;
પયસું લેપો જામ, મુખકી છાયા ના રહે. ૨૮૨

લુણ હલદ લોદ્ર સીંધુર મિલિ, એ ઔષધ પીસહું સમ ભાય;
નીંબુ રસસું લેપીયે, મુખકી છાયા જાય. ૨૮૩

અથ નાશિકા રોગ પ્રતિકાર:—

લોદ્રકંઠ સુંભ હરિતકી, દાડિમ પુષ્પ મિલાય;
સીતલ જલસું નાસ લે, રક્તગમન નસાય. ૨૮૪

૧ પીડા કીટક સજ હરે, નિમખ બીય સુપત્રાય અ. ૨ કુંઠ અ.

૩ દૂધક અ.

દાડિમ ફૂલ અરુ દુળ રસ, મિશ્રી કેસર પાય;
ગોઘૃત મીરચ સું નાસ લ્યો, પીનસ તુરત મીટાય. ૨૮૫

અથ ઔષધ પીનસ ખેહર સીસ શૂલકા:—

સુંઠિ મિરચ અરુ પીંપરિ, ગુડસું દીને આંન;
પીનસ ખેહર સીસ દુળ, નાશ ઇનહું કો જાંન. ૨૮૬

અથ નાસ પીનસકું:—

મીરચ અરુ ખંદાલ ફૂલ, પરિમિત તિલ દુળ મેલિ;
નાશ લીને જળ નીરસું, પીડા પીનસ રેલી.^૧ ૨૮૭

અથ નેત્ર રોગ પ્રતિકાર:—

રસવંતિ લોદ્ર હરિતકી, ગેરુ હલદ મિલાય;
જલસું ઉપર લેપ કર, નયન જી પીડ મિટાય. ૨૮૮

અથ અંજન નેત્ર રોગકુ:—

સાબુ નવૈરા ખાલિકે,^૨ તિલ ઇકે અંજન દેય;
નિશ અંધા બહુ દિનકો, તબહી નાશ કરેય. ૨૮૯

અથ અંજન પરવા લાંકો:—

મિરચ ગેરુ લુણુ ગુડ, એ વ્યાકું સમ આંન;
જલસું ઉપર લેપ કર, ક્ષય પરવાલા જાંન. ૨૯૦

ફટકડી લવંગ જી હલદ કુની, લોદ્ર રસોતીયાઈ;
વચારસ અપ્રીન શુ, લેપત પીડ મીટાય. ૨૯૧

અથ રગડ નેત્ર પીડાકા:—

સીંધા અરુ કટુ તેલ મિલ, કાંસાથાલ મહિં ઘાલ;
કરી રગડા અંજન કરો, નયન પીડ નસાય. ૨૯૨

૧ પીનસ રોગ હરેઈ અ. ૨ ખાલુકા અ.

અથ પુનઃ નેત્ર પીડાકો અંજનઃ—

રસવંતિ સીંધા^૧ ફિટકડી, નારિ પચહિ મિલાય;
કંસે ઘાલ રગડા કરહુ, નયન પીડા જી પલાય. ૨૯૩

અથ અંજન સખલ વાયકુઃ—

પારા જસદ સિંગ કેસરી, મોતી મુંગા જાનં;
દો દો ૨ ટાંકસુ મેલીય (યે), ઈનકા એ પરવાન. ૨૯૪
ઉદૂ^૩ દાંત અરુ ચાક સું, કહિયે ઈનહી મિલાય;
ત્રય ત્રય ટાંકસું મેલિયે, કાંસ પાત્ર માંહિ પાય. ૨૯૫
છાલી પચસું પીસકે, દ્રગ અંજન જો કરેય;
સખલ વાતકો નાશ હુઈ, હુધ ભાત પથ્ય દેય. ૨૯૬

અથ વાયકુ રગડાઃ—

મૃત્યુ ત્રાંબો અરુ જસદ યુનિ, નીલા શુથા^૪ આંનં;
પીસિ ચુના ફિટકડી, સાગરદેન સમાન. ૨૯૭
કાંસા પાત્ર માંહિ રગડીઈ, ઘૃત ગોકા સુ મિલાય;
સખલ વાય ન રહાય, નિશા અંજન કીજય(યે). ૨૯૮

અથ પોટલી નેત્ર પીડાકીઃ—

જીરા ૬આકુ ફિટકડી, ત્રિફલા સોઈ મિલાય;
રસવંતિ ૭પાય હલહ સુનિ, લોદ્ર અપ્રીમ સુ મિલાય. ૨૯૯
એ ઔષધ સમ આંનકે, કરહુ પોટલી પીસ;
સર્વ પીડકો નાશ હુઈ, નયન હું નિરમલ દીસ. ૩૦૦

૧ સુદ્ધ અ. ૨ છ છ અ. ૩ ઝિંટ અ. ૪ તાંબા જસત મારી.
કરી લેહ અ. ૫ રંચક દેઈ અ. ૬ કાલી અ. ૭ હાલો અ.

અથ અંજન તિમિર કુલે વાયકું:—

સુરમા સીંધા સંખ કુનિ, મણુસિલ ત્રિકુટાહી આંન;
કતકફલ અરુ મિસરી, સાગરફેન સમાન. ૩૦૧

અંજન છ(છા)લી દુધ સું, તિમિર રોગ ન રહાય;
કુલા ખોરાવાય સુનિ, નયન પીડ મિટ જાય. ૩૦૨

અથ કર્ણરોગ પ્રતિકાર:—

આક લસન^૧ તિલપત્ર રસ, કાંન વીચ સો પાય;
ખહેરા પીડા પુષ્ક દુખ, એ તે રોગ નસાય. ૩૦૩

અથ ઔષધ કર્ણરોગકું:—

દેવદારુ વચ સુંડિ કુનિ, સીંધા સોં પરલાય;
અન્નમૂત્રસું તપ્ત કરિ, કર્ણ વ્યાધિ મિટ જાય. ૩૦૪

આકપાન મેં લસન ધરિ, તાપ હુ દોનું સોય;
કાંન વીચ લે મેહેલીઈ, કાન દુઃખ નવિ હોય. ૩૦૫

સીંધા છાલી મૂત સું, લંચક તપ્ત કરેઈ;
શૂલ શખ્દ ખહુ તપ્ત દુખ, સળકી નાશ કરેઈ. ૩૦૬

વચ સીંધા અરુ મીરચ કુનિ, સાગરશીણુ લસન;
કટુક તેલ સું તપ્ત કરી, પીડા જાય જી કરન. ૩૦૭

અથ શિરરોગ પ્રતિકાર ॥ વાતશિર વર્ત્તિકુ લેપ:—

દેવદારુ રકટુ કાયફલ, એરંડ તેલ મિલાય;
કાંજીસું જખ લેપીઈ, વાત શિરો રોગ જાય. ૩૦૮

૧ આંક લસુન અ. ૨ ફૂંડ અ.

પઘડી છંદ

અથ શિરોવર્ત્તિકા લેપ:—

એરંડ રાસના કટુકા^૧ જાનં, છડિ વચ વરધારા મોથા આનં;
સો તપ્તે નિરસુ^૨ સીસ લાય,

છિન માંહિ જો કક્ષ વાય જાય. ૩૦૯

સોરઠા

અથ પિત્ત શિરોવર્ત્તિકું લેપ:—

ચંદન સિવા ઉસીર, દુળ ઉસીર સુ આંવરે;
કમલ બીજ હય બેઈ, પિત્ત શિરોરજ નાસ હોઈ. ૩૧૦

અથ લેપ શિરોવર્ત્તિકું:—

પીપર મરીચ હરિતકિ, એ તીનુ સમ લાય;
કાંજી સેતી લેપ કરિ, પીડા શિરકી જાય. ૩૧૧

અથ લેપ ત્રિદોષ શિરોવર્ત્તિકું:—

કટુ મિરચ અરુ કાયફલ, એરંડકી જડ મેલ;
તપ્ત નીરસુ^૨ લેપીઈ, શિરોવર્ત્તિહી રેલ. ૩૧૨

અથ લેપ આધાસીસીકું:—

કુઠ પીંપરિ અરુ સારિવા, વચ મહલેહી જાનં;
કાંજી સેતી લેપ કરિ, આધાસીસીકી હાનં. ૩૧૩

અથ આધાસીસીકા નાશ:—

ઘૃતસુ^૩ સીંધા પીસીકે, નાસ લે હુ પરભાત;
સિદ્ધિયોગ નયને કહ્યો, આધાસીસી જાત. ૩૧૪

૧ કૂકં અ. ૨ કસેર દૂળ જ આવરે અ.

સોરઠા-રવિદીનકર

અજેપાલ વિષ આંન, નીલા શુથા નીરવસી;
લેહી રવિ દીન જાન, નિરમલી ઘસી ખાલક મૂત્રસુ. ૩૧૫

આધાસીસીનો યંત્ર લખી કરી વાદળી ગળીના
દોરાના છત્રીસ તારથી ખાંધી ગળામાં યંત્ર ઘાલવાથી આધા-
શીશી જાય છે.

૧૫	૮	૧૩
૧૦	૧૨	૧૪
૧૧	૧૬	૯

૧૦	૧૭	૨	૭
૬	૩	૧૪	૧૩
૧૬	૧૧	૮	૧
૪	૫	૧૨	૧૫

તા કા લેપ જી લાય, દોય ટંક દિનમેં સદા;
આધાશીશી જ્વર જાત, સિદ્ધ યોગ નયને કહ્યો. ૩૧૬
દશ સત્તર દોઢ સાત, ષટ્ ત્રણ ચૌદહ તેર જી;
ષોડશ રૂઢ સિદ્ધિ એક, વેદ ખાણુ રવિ તિથિ જાણો. ૩૧૭
સોલહ કોઠા કીજીયે, લખુ હુ છત્રીસા યંત્ર;
ખાંધો નીલે સુત શું, આધાશીશી અંત. ૩૧૮
દેય પછણો લાય, ઉઠે વિણુ શુંજ ૧હાસુનિ;
ઉદ્ધ અધશિથ જાય, પીઠા નાસે અંગકી. ૩૧૯

અથ ઉદ્ધકી નાશ:—

ખીજ ધતુરે આંન, નાસ લેહુ નર પ્રાત જીઠી;
હોય ઉદ્ધકી હ(હા)ન, સિધિયોગ પંડીત^૨ કહ્યો. ૩૨૦

૧ ઉઠે ચિણુ ગળુ જાનિ મુની અ. ૨ નયતે અ.

અથ કેશ બદણેકા ઔષધ:—

કુલ તિલહકે આંનકે, ગોખરુ વૃત મધુ મિલાય;
કેશહ લેપજ કીજયે, ચીઉર વધે અધિકાય. ૩૨૧

અથ શીશ કટુકા ઔષધ:—

આંન કંકોડીકી જડ, કરો સમીપ દધિ તાસુ;
પાય ચીસ મજજન કરહુ, હોય જુ કટુકી હાંન. ૩૨૨

અથ ટાટરી ખુસવાયકું લેપ:—

હસ્તિદંતકી ભસ્મ કરિ, તાહી રસોતિ મિલાય;
છાલી પયસું લિપ્ત કરિ, ઈંદુ લુપ્ત ન રહાય. ૩૨૩

હસ્તિદંતકી ભસ્મ કરી, પીસહુ રતિવતિ સોઈ;
છાલી પયસું લેપીયે, ગયે કેસ કુનિ હોય. ૩૨૪

કેશકદપ લિખ્યતે:—

લોહચુરો અરુ ભાંગરા, ૧ બિલવપત્ર ફલ તિન્ન;
અન્નમૂત્રસું, લેપીઈ, કદપ રહે બહુ દિન. ૩૨૫

ઇતિ પાંડિત વૈદ્ય કેશવદાસ સુત નયનસુખેન
વિરચિતે વૈદ્ય મનોત્સવે વાત ૧, પિત્ત ૨,
કફ ૩, ગુદ્મ ૪, મુખ ૫, નાશિકા ૬,
નેત્ર ૭, કર્ણ ૮, શિર રોગ ૯,
આધારસીસી ૧૦, કેશકદપાદિ ૧૧
રોગ પ્રતિકાર નામ પદ્ય
સામુદેય ॥ ૬ ॥

૧ નીલપત્ર અ.

સાતમો અધિકાર

અથ સ્ત્રીરોગ પ્રતિકાર લિખ્યતો:—

અથ પ્રદરકું ઔષધ:—

ગજકેસર તવખીર કુનિ, ચંદનવાલા પાય;
તંદુલ જલસું લીજીયે, પ્રદરરોગ થંલ જાય. ૩૨૬

અથ ઔષધ પ્રદરકું:—

ગજ કુંકુમ^૧ તંદુલ સિતા, દીજે^૨ નીર મિલાય;
પ્રદરરોગ નાશ જ હોઈ, મસુર શાલ^૨ જો ખાય. ૩૨૭

આછે પીસહુ આવલેં, મિશ્રી માંહિ મીલાય;
તંદુલ જલસું પીજીયે, પ્રદર સ્વેત નસાય. ૩૨૮

કરીર મૂલકી ભસ્મ કરી, તા સમ મિશ્રી દેઉ;
ટાંક પાંચ ગોઢધ શું, પ્રદર સ્વેત હરેઉ. ૩૨૯

મઠ ઉડદ બલ તીન, ઈનકા પીઠા કીજીઈ;
ખરી ગુદ કરી જીન, ઘૃતશુ પ્રદર સ્વેત હર. ૩૩૦

ઉંદર લીંડી પીસકે, મિશ્રી પ્રિયંશુ મિલાય;
એક ગદીયાણા દૂધસું, પીવત પ્રદર જાય. ૩૩૧

ખેર મૂલ બલ મૂલ દોય, ખાલા સમ કરી મિલાય;
તંદુલ જલ સું પીજીયે, પ્રદર તુરત મિટાય. ૩૩૨

અથ પુષ્પ હોવાણુકો ઔષધ:—

અક્ષદંડી ત્રિકુટા સમલેઈ, તિલકા કાઢાકું ચુરણ દેઈ;
ગયા પુષ્પ હોય જે નારી, ભક્ષત કરત હોત તતકાલ. ૩૩૩

૧ કેસર અ. ૨ ભાત અ.

તુંખી બીજ જવખાર ગુડ, કણા મયણુફલ આંન;
 દંતી સેહુડ દુગ્ધ સું, બતી કરહુ સુ જાંન.* ૩૩૪
 ભગ માંહિ રાખે પ્રાત ઊઠી, હોઈ પુષ્પ વતિ સા નાર;
 ઔષધ એહ જુ પ્રસસ્ત હે, કહેં જુ પર ઉપગાર. ૩૩૫
 અથ ઔષધ યોનિ સુધ હોવણુકું:—

સિરસફલ અરુ જાયફલ, સાગરફેન મિલાય;
 વાયવીડંગ ઇલાયચી, ગજકેસર સમ ભાય. ૩૩૬
 જલસું ગોલી કીજય (યે), ટાંક એક પરવાન;
 ભગમાંહિ રાખે યત્નસુ, એહ ઔષધ હિત જાન. ૩૩૭
 વંધ્યા ગરભ હોવે જુ સુખ, યોનિ દોષ સર્વ જાય;
 શાલિ ગુહે^૧ ગોખીર ઘૃત, એહુ પથ્ય કરાય. ૩૩૮

ઔષધ

ઔષધ ગર્ભ હોવણુકું:—

મિરચ સુંઠ પીંપરિ જાંન, ગજકેસર જુ કંટાઈ આંન;
 ગોઘૃત સુ જો પીવે નાર, તાકું ગર્ભ હોવે તતકાલ. ૩૩૯
 દુહા

ગજકેસર ગોદુગ્ધ સું, કરો રતિ આંતિ સુ જાન;
 દુગ્ધ ભાત લોજન કરે, હોય ગર્ભ તિય નિદાન. ૩૪૦

૧ મૂંગ અ.

*પાઠાંતર—દંતી ગુડ જવખાર, બીજ તુંબકા મયનફલ;
 પીપલિયા માંહિ ધારી, પીસેહુ સેહુડ દૂધસું. ૩૩૪
 હોય પુષ્પવતી સા નારી, બતી કરી ભગમેં ધરે;
 કણો જુ પર ઉપગાર, સિદ્ધયોગ ઇહ જાન તૂ. ૩૩૫

સોરઠા

ગજકેસર આસંધ સિતા, ગોરોચન શાલિ કુનિ;
પયસું પીવે વંધ્ય, હોય ગર્ભ તતકાલ સુનિ. ૩૪૧

ધેતુ દુગ્ધ સુ લક્ષ્મણા, કરહું પાન સો નારિ;
નાસ લીધે ઋતિ અંત કુનિ,^૧ હોય ગર્ભ તતકાલ. ૩૪૨

કેસર દુખ આસગંધ કુની, હાઉ ખોર મધ પાય;
ગજકેસર ઉર હુસીલે, એ લાઈ ચીજ ખનાય. ૩૪૩

એ ઔષધ સમ ભાગ લે, સખ સમ મિશ્રી દેહુ,
ટાંક પાંચ ગોદુધ શું, રતિકે અંત કરેહુ. ૩૪૪

દિવસ સાંત પરવાન એ, ધરતી સયન કરેહુ;
ખાટા ખારા ત્યાગ કર, તુરતહી ગર્ભ ધરેહુ. ૩૪૫

અથ કષ્ટીસ્ત્રીકું ઔષધ:—

પાઠિ આંખાકીર પીસકે, કરહું લેપ ભગમાંહિ;
હોય પ્રસુત તતકાલી, ઉદર પીડ સખ જાંહિ. ૩૪૬

સોરઠા

પય સેહુડકો આંનિ, લેપ કરહું નખ નાલ (લિ) હી;
સ્ત્રી કષ્ટીકું જાન, છિનમાંહિ હોય પ્રસુત તસુ. ૩૪૭

અથ ગર્ભ જાતો હોઈ થંભણકું ઔષધ:—
ધાઈ લખલુ કવલફલ, મહલેહી અરુ પાય;
તંદુલ જલ સુ પીજીય (યે), જાતો ગર્ભ રહાય. ૩૪૮.

અથ કષ્ટી સ્ત્રીકા ઉપાય:—

જડ મુંડીકી આંન, કટિ ખાંધો કષ્ટી વધૂ;
નાશ પીરકા જાંન, હો હી પ્રસૂત તતકાલ હોઈ. ૩૪૯

૧ દિવસ માંહિ અ. ૨ પાઠ અવગાપી અ.

ધાઈ^૧ લગલુ કમલફલ, મહુલેઈ અરુ પાય;
વાહી જલ શું લીજીયે, ગર્ભપાત ઠહરાય. ૩૫૦

અથ ભગસંકોચન પ્રતિકાર:—

ધાહુ કસેલા ફિટકડી, માંહે લોદ્ર કપુર;
ઝેરજડી^૨ કનેર ^૩જડ, માંજુફલ માંહિ ચુર. ૩૫૧

મદનગેહ વિચ રાખિકે, કરહુ પુરુષ સંયોગ;
યોનિ જી અધિક સંકોચ હુધ, રહે ન કોઉ રોગ. ૩૫૨

માયા ધાય દ્વિધ કાથ, આધી કચી સુહાગી ધાતિ;
એ સખ પીસો માસા એક, ભગમે ધરે મુદ્દી છેક. ૩૫૩

માયા તુરી ફટકડી, ચઉથી મેલો ધાય;
શિલાજીત ગોલી કરો, ચીરા સીકન માય. ૩૫૪

માઈ ધાઈવેં ફિટકડી, માંજુ લોદ્ર સું મેલી;
ઝેરજડી જે પાઈયે, સીકનમાંહે ^૪ઠેલી. ૩૫૫

ત્રિફલા લોદ્રસું ધાતકી, જાંબુત્વચા કુનિ સોય;
ભગમેં લેપહુ સહિત સ્થું, વૃદ્ધા કુમારી હોય. ૩૫૬

સોરઠા

પુનઃ ભગસંકોચનકું ઔષધ:—

મઠા સુ ગૌકા આંનિ, ધોવેં યોનિ તિય પ્રાત ભડી;
ચહ સંકોચન જાંન, સિધિયોગ પંડીત^૫ કહ્યો. ૩૫૭

અથ ગોલી ભગસંકોચનકી:—

કસ્તુરી કપુર સમ, ગોલી કરો મધુમાંહિ;
યોનિ બિચ જળ રાખીઈ, ચીરી સીકન માંય. ૩૫૮

૧ પીસ અ. ૨ ઝેર જાવિ અ. ૩ જાવિ અ. ૪ સીકન માહઈ
ફેલ અ. ૫ નયને અ.

અથ લગસંકોચન ઔષધ:—

ત્રિક્ષલા મોહી લોદ્ર સુનિ, જામણ મુંચા સોય;
લગ માંહી લેપો સહતસું, વૃદ્ધા કુમારી હોય. ૩૫૯
લોદ્ર મરહઠી માયા ધાય, કસ્તુરી કપૂર જી પાય;
માંગફૂલ જાંબુકી છાલિ, મોથા તજ ઈલાયચી ધાલિ. ૩૬૦
માયફૂલ જાયફૂલ લંગ, તુરી શીટકી વાયવડીંગ;
ત્રિક્ષલા લવીંગ જિઠ મિલાય,

છઠ હીમજ પડવાસ જી પાય. ૩૬૧

અકલકરા ઘડુલા રુસણિ, કાથુ કસેલુ છલિરા ઘણિ;
સીલારસ સું ગોલી કરે, પીલી ભલી કસ સહ ધરે. ૩૬૨
સખ ઔષધ લીજે સમ ભાગ, ટાંક એક ગોલી તન લાગિ;
રાજખતીસી ગોલી કરે, યોનિ સંકોચ પિઉ હીત ધરે. ૩૬૩
અથ ઔષધ યોનિ હાનિકું:—

નીળ પાનકો કવાથ કરિ, ઘોવેં યોનિ જી તીય;
અતિ દુર્ગંધતા નાશ હોઈ, આનંદ હોઈ જહુ પીય. ૩૬૪
ગહુલા મોથ કુનિ, ઉર છલીરા પાય;
યોનિ જી ઘોવેં ઉણુ કર, અરુ દુર્ગંધતા જાય. ૩૬૫

અથ કુચ કઠીન કરણુ લીખ્યતે:—

આસગંધ મરુવા ગજકણુ, વચ કનેર કોઈ સોય;
લેપન કીજે નીરસું, કઠિન હોહી કુચ દોય. ૩૬૬
ચિર મદાલ ગંગેરુ કુનિ, કનચરકી જડ લેય;
ઉણુ નીર શું લેપ કર, કુચ પત્થર જી કરેય. ૩૬૭

સોરઠા

અથ નાસ કુચ કઠિનકું:—

જલ તંદુલકો આંનિ, નાસ લેહુ રિતિ દિવસહી;
કઠિન હોય કુચ હોય, પ્રગટ યોગ 'પં'ડીત કહ્યો. ૩૬૮

અથ ઔષધ થનેલાકું:—

રનિશાકુમારી તપ્ત કરી, કુચ ઉપરી જી ધરેય;
થાનેલાકા નાશ હુર્મ, સિધિયોગ જાણેઉ. ૩૬૯

જટિકા લેહુ અંકુલકી, ધંગોરી સંભાલુ જાણુ;
તપ્ત નીરશું લેપીયે, કરે થનેલા હાણુ. ૩૭૦

અથ બાલકરોગ ચિકિત્સા:—

કાકડસીંગી કણા પતીસ, બાલક ચાટર્મ મધુ સું પીસ;
તાપ ખાસ અરુ છર્દિ નસાર્મ, અતીસાર છીનમેં થંભાય. ૩૭૧
ટાંક એક મધુ લેય, ટાંક પાઉ પતીસ ધર;
પ્રાતહિ બાલક દેય, ખાસ ઉબાકી વાઉ હરે. ૩૭૨

પીપર પીંપલીમૂલ, ગિરમાલા વેસણુ ધરુ;
સીંધા લે સમતૂલ, ઘૂત શું બાલક પુષ્ટી કરુ. ૩૭૩

બાલા લોદ્ર જીં લે, ગજપીંપર અરૂ ધાતકી;
બાલક મિશ્રી દે, અતિસાર છીનમેં હરે. ૩૭૪

સાડી તંદુલ લે, રસ ભાંગરે ગોલી કરે;
ખાસ સાસ જીં હરે, અતીસાર જવર તુરત હી. ૩૭૫

અથ બાલક અતીસારકા ક્વાથ:—

બાલા લોદ્ર મિલાય, બલ ધાતુકી ગજકણા;
મધુ સુ ક્વાથ કરેર્મ, અતીસાર બાલકકો હરર્મ. ૩૭૬

અથ બાલક ગુદાપાકકા ઔષધ:—

રસપતિ લાવેા ગુદા પરિ, અરુ ખાંનેનૌં દેઈ;
પાકી ગુદ હોવૈ ભલી, સિદ્ધયોગ જાણેઈ.

૩૭૭

અથ પુરુષ ચિકિત્સા:—

લિંગ દીરઘ કઠિન અતિ સ્થૂલકું ઔષધ:—

વિજયા આક કનેર ^૧જડ, રસ ધતુરે પાય;
ગોલી કીને પીસ કે, લીને છાંહ સુકાય.

૩૭૮

પુરુષમૂત્ર સુ પીસકે, કરિ લેપો ઇંદ્રીય;
દિર્ઘ કઠિન સ્થૂલ હોઈ, દેખત ભાગે તીય.

૩૭૯

અથ લિંગ સ્થૂલ કરણ પ્રયોગ:—

વચા કોઠ ગજપીંપરિ, આસગંધ બલા જુ દોય;
મહિષી ઘૃત શું લેપીઈ, લિંગ મુસલ સમ હોય.

૩૮૦

લિંગલેપ સ્થૂલવૃદ્ધિકું:—

ગંધક પારદ ગજકણા, રજની સીલા મિલાય;
લેપન કીને લિંગ પર, વૃદ્ધ સ્થૂલ કરાય.

૩૮૧

અથ સ્થંભન લિખ્યતે:—

અજા સેહુડકો દુધ કુનિ, લજ્જાલુ જડ પાય;
લિંગ નાભિ કર લેપીયે, થંભન હોય અધિકાય.

૩૮૨

લિંગ વૃદ્ધ દઢ કરણકું લેપ:—

મીઠાં શ્રીમહીર જાયફલ, બીજ ધતુરે સોય;
ઘૃત સુ ઇંદ્રી લેપ કરી, શીતલિંગ દઢ હોય.

૩૮૩

૧ રસ અ. ૨ મિશ્રીશ્રીમજુ અ.

અથ થંભનકી વૃત્તિકા:—

આછી શ્રીમ જી^૧ જાચફલ, કરો વૃત્તિકા યોગ;
લિંગ છિદ્રમે રાખિકે, બહુત કરે નર ભોગ. ૩૮૪

મુહ કાકમ જી^૨ કપૂર કુનિ, બીજ કટેરી પાય;
અકલકરા જી^૩ કનેરજડ, આછા શ્રીમ મિલાય. ૩૮૫

ઈનકી વર્ત્તિ જી^૪ કીજયે, જીરા સમતુલ સોય;
ઈંદ્રી મુખ ધરિ ભોગ કરે, લિંગ લોહ સમ હોય. ૩૮૬

અથ મહનપ્રકાશ ચૂર્ણ:—

તાલ મખારા મુસલી, સુંઠિ ભાડંગી પાય;
કોઠંબીજ આસંધ કુનિ, સિંબલ કુલ મિલાય. ૩૮૭

બલા સતાવરી મોચરસ, કુનિ^૨ લસૂડે જાનં;
સિતા દુગ્ધસું લેપીયે,^૩ બહુ તીય રમે નિહાન. ૩૮૮

અથ કામવિલાસ શુટિકા:—

કુંકુમ સિંગરફ જાઈફલ, તાલ મખારા પાય;
કોઠં^૪ બીજ તજ મસ્તકી, અકલકરા સુ મિલાય. ૩૮૯

તુંબર લોંગ તમાલપત્ર, અજવાયણ ખુરાસાંણ;
તીન ભાગ એહુ લીજય (યે), એક કિમ^૫ પરવાંન. ૩૯૦

રસવિજયા શુટિકા કરો, પરમિત ટંક સુ એક;
સંધ્યા^૬ સંમે ભક્ષણ કરો, લલના રમે અનેક. ૩૯૧

ધાતુવૃદ્ધિકા ઓષધ:—

નાનહી સીંવલકી જડ લેઈ, સ્યામ મૂશલી તા સમ દેહુ;
દૂધ ખાંડ સું પીઉ મિલાય, ધાતુપુષ્ટિ બલ હોય અધિકાઈ. ૩૯૨

૧ મિત્રીફીમજી અ. ૨ લેઈ અ. ૩ ખાંડ દૂધ સું પીજયે અ.

૪ કૌંચ અ. ૫ ભાગ અ. ૬ સયન અ.

અથ દૂર્ગંધ હરણુ પ્રતિકાર:—

ચંદન રજની મોથ કચૂર, લોહ અગર પદ્મપા કપૂર;
છડ મરુવા ગજકેસર પાઈ, ગાડર જડ આવલે મિલાઈ. ૩૬૩
દેહી મરદન કીજે જામ, હોઈ દૂર્ગંધ ખિનમાંહિ નાસ;
પિત્ત દોષ સખ નાસૈ જાનં, ચરકચંદ્રમે કહ્યો બખાનં. ૩૬૪
બગલ ગંધકા ઉપાય:—

મોથા ખીજ^૧ હરીતકી, છડ મરુઆ મધ પાય;
દીજે આવલી નીરસું, બગલ ગંધ સુ મિટાઈ. ૩૬૫
બાલર ઘતૂરા એલચી, જાવંતી તજ લેહુ;
ગજકેસર અરુ જાયફલ, એ ઔષધ સમ દેઉ. ૩૬૬
ગોલી કીજે સહત સું, સયન સમય મુખ ધારિ;
આનનકી દૂર્ગંધતા, નાસ હોઈ તતકાલિ. ૩૬૭

અથ દૂર્ગંધતાકા લેપ:—

ગજકેસર પન્ની જડ પાઈ, સરોસપત્ર અરુ લોહ મિલાઈ;
જલસું મર્દન કીજે ગાત, અતિ દૂર્ગંધતા ખિણુ મેં જાત. ૩૬૮

સીર સુગંધતા:—

ચંદન મોથ અંપાવતી, છલીરા સું કપૂર;
જલસુ મેલૌ સીસમેં, હોઈ દૂર્ગંધતા દૂર. ૩૬૯
લવંગ અગર અરુ પીંપલી, વંશલોચન પાય;
ચંદન જીરા તગત કુનિ, જોર ઇલાયચી મિલાય. ૪૦૦
ગજકેસર તજ શૂપાલ જુ, કમલકાકડી ઘાલિ;
બાલા જોર કપુર કુનિ, સીઉસીર સંભાલ. ૪૦૧

૧ વેલુ અ. ૨ વેલુ બ.

એ ઔષધ સમ પીસકે, મિશ્રી એ સમ પાય;
અબલ અડચી પરમેહ કુનિ, સીતકંપ ઓર વાય. ૪૦૨
લવંગાદિ ચૂરન કહ્યો, રગતપિત મીટ બાય;
વીર્યહીન સવીર્ય હુય, જલથું લેત પરભાત. ૪૦૩

પ્રશસ્તિ:—

પરમિત ગ્રંથ સમુદ્ર સમ, મમ મતિ ખોજતી પાર;
ઔષધરત્ન જુતે ગહે, કીએ પ્રગટ સંસાર. ૪૦૪
વૈદ્ય મનોત્વસ ગ્રંથ મહિ, કહ્યો સકલ નિજ આંન;
દુખકે કંદન સુખકરન, આનંદ પરમ નિધાન. ૪૦૫
કેશવદાસ સુત નયનસુખ, કહ્યો ગ્રંથ અમીકંદ;
સુભ નગર સિહનંદમે, અકબરસાહ નરિંદ. ૪૦૬
અંક વેદ રસ મેદની ૧૬૪૬, સુકલપક્ષ સુચિ માસ;
તિથિ દ્વિતીયા ભૃગુવાર દિન, પુષ્પ ગ્રંથ સુપ્રકાસ. ૪૦૭
માત્રા અંક સુ છંદ કુનિ, કહ્યો અદ્યમતિ સોય;
શુનિજન સખે સમાર હું, હીન જહાં કછુ હોય. ૪૦૮
કહ્યો પ્રગટ દધિ મથ્યકે, ઔષધ રોગ નિદાન;
સખ સકલ સુધા સમ ગ્રંથ, કહ્યો સમાપત અંત. ૪૦૯
વૈદ્ય ગ્રંથ પ્રમાણ અતિ, દ્વંદ્વ લીયા તત સાર;
સલોકા છે સત્ય સહી, સખ જગકા આધાર. ૪૧૦
વરદાર્ઘ ગ્રંથ જુ એહ, પઠિકે ચિકિત્સા કરો;
લહો લછમી અછેહ, સુજસ હોવે જગતમે. ૪૧૧

ધતિ શ્રી પંડિત વૈદ્ય કેશવદાસ સુત નયન-
 સુખેન વિરચિતે વૈદ્ય મનોત્સવે પુષ્પગર્ભ
 સ્ત્રીઔષધ, સ્ત્રીકબ્દી, સંકોચન, કુચ
 કઠિન, લિંગ સ્થુલ, સ્થંભન, કામ-
 ગુટિકા પ્રકાશો નામ સપ્તમો
 સમુદેશઃ ॥૭૧॥

સંપૂર્ણ ગ્રંથ નયનસુખ ॥ સંવત ૧૭૯૪ વ્રષે (વરષે)
 મીતી આષાઢ શુદ્ધિ ૯ ગુરુવારે લીખીતુ જગ-
 મોહન શુભંભવતુ કલ્યાણમસ્તુ ॥

પ્રત અની પુષ્પિકા:—

સંવત ૧૮૫૩ જ્યેષ્ઠ માસે કૃષ્ણપક્ષે દશમ્યાં તિથૌ બુધવાસરે
 અલીપુર મધ્યે લિખીકૃતં ઋષિ હીરાચંદ્રેણ સ્વપઠનાર્થે શુભંભૂયાત ॥

પ્રત બની પુષ્પિકા:—

સંવત ૧૮૫૩ ના વર્ષે ચૈત્ર વદિ ૧૦ દિને લખિતં પસાગરી
 માનસંગજી ચેક્ષા રાઘવજી લખિતં ॥ સોનિ તેજ સુત ગાંગજી
 વાચનાર્થે ॥ શ્રી ચોખારી નગરે ॥ શુભમસ્તુ ॥

અધરા શબ્દોનો કોષ

૧ મહલેડી=જેઠીમધ	૨૭ લખમણા=ઝેલીરીંગણી
૨ સાલસપણી=પીલવણી	૨૮ મહમુદી=ખેરીકલાર
૩ દાર્વિ=દારુ હલદર	૨૯ કહેડા=કસેલો
૪ હરીદ્રા=ઈદ્રજવ	૩૦ તાલમખારો=એખરો
૫ શૃંગી=કાકડાશીંગી	૩૧ તુંખર=કાલો ખાખરો
૬ કૃષ્ણા=અતિવિષ	૩૨ દીપન=ચિત્રો
૭ બીલ્વ=ખાલબીલી	૩૩ વચા=વજખુરાસાંણી
૮ ધાતકી=ધાહૂડી ફૂલ	૩૪ કોટજ=કડાછાલ
૯ કટુજસ્ય=ઝેલી રીંગણી	૩૫ કુષ્ટ=ઉપલેટ
૧૦ ખંડસલા=પીતપાપડો	૩૬ વાસા=અરડુસો
૧૧ ચીરાયતા=કરીયાતુ	૩૭ નિર્દગ્ધિકા-રીંગણી
૧૨ અધિક=પીંપરીમૂલ	૩૮ નાગરીકા=સુંઠ
૧૩ કનયાલ=ગરમાલો	૩૯ પર્પટ=પીતપાપડો
૧૪ સૂહીજના=સરધુમૂલ	૪૦ કાષ્ટ=મોથ
૧૫ વર્ષા=વિષ ખાપરો	૪૧ તિક્તા=કડૂ
૧૬ ચંદન=સુખડ	૪૨ દુરાલભા=ધમાસો
૧૭ લાભ=ચોખા	૪૩ વાસક=હરડેદલ
૧૮ કણા=પીંપર	૪૪ પયોદ=મોથિ
૧૯ કમલફલ=કમલકાકડી	૪૫ કલિકત=કરીયાતુ
૨૦ ગજકેસર=નાગકેસર	૪૬ સાદીચ્ય=વાલો
૨૧ અરમલેદ=પાપાણુભેદ	૪૭ ભુનિખ=કરીઆતુ
૨૨ દૂખ=ધરો, દ્રો	૪૮ સશ્રંગ=સુંઠ
૨૩ કુસલ=થેલો, કેસૂ	૪૯ વીશાલા=ઈંદ્રવાણી
૨૪ લંચક=લસન	૫૦ પુનર્વા=સાટોડી
૨૫ કુખેર=અજમો	૫૧ પર્ણી=ઉદરકની
૨૬ પ્રીયંગુ=આંખામંજરી	૫૨ કુનિ=વળી

કવિ આનંદકૃત કોકસાર

દોહા

લલિત સુમનધનુ અલિ પનચ તન છવિ અભિનવ કંદ; ૧
મધુરતિ સંગ સુર તિર વદન જય જય મદન આનંદ. ૧
ખરણુ કામ અભિરામ છબિ ખરનોં ભામિન ભોગ;
સકલ લોક દધિ મથન કરિ રચ્યો સાર સુખ ભોગ. ૨
મનુષ્ય રૂપ હોય અવતર્યો તીન ખાતકો ભોગ;
દ્રવ્ય ઉપાવન હરિભજન અરૂ ભામિનકો ભોગ. ૩
ભગતિ એક ભગવંતકી ભોગ સુભામિન ભોગ;
વહ સંકટમે દુખહરન યહ સુખકરણુ વિયોગ. ૪
લલિત ખચન સખ કખિનકે સુરત કરત સખ કોય;
દદ અંજત સખ કાંમનિ ભેદ સખનમેં હોય. ૫

છપ્પે

લલિત ખચન તેં જાંનિ અંગિ ચુનિ ચુનિ જો લિજજો
ઉકતિ જુગતિ ઔધારિ સમુઝ લહુ ગુરૂ ગણુ કિજજો
રતિ વિનોદ સોં ધ્યાન કોક યતિ જો જન જાંને
સકલ ભેદ નિર્ભેદ કેલિ ખહુ વિધ કરિ ઠાંને
દુગ અંજત સોઈ કાંમિની ભરિ કટાક્ષ હસિ મનહરૈ
નહિ કવિ નહિ રત નહિ તંરણુ ત્રિવિધ છખન જો જિય ધરૈ. ૬

દોહરા

ગુણનિધાન અરૂ સુભટ પુનિ સુંદર વલી પ્રવીન;
કોડી લહૈ ન રતિ સમૈ કોક કલા જો હીન. ૭
કોક કલા ખિનુ રતિ સમેં ખિનુ દીપક નિસિ ધાંમ;
તા કારણુ રચના રચ્યો કોકસાર સુચિ નાંમ. ૮
કોક પદે ખિનુ રતિ કરૈ અરુ ગીતા વિનુ ગ્યાંન;
પિંગલ ખિનુ છંદહિ રચૈ તિહૂં નર રંચ સમાન. ૯
॥ ઇતિ શ્રી કોકસારે આનંદકૃતે પ્રથમ ખંડ ॥ ૧ ॥

દોહરા

પ્રથમ ચતુર તરણી કહૈં પ્રગટ વિચારિ વિચારિ;
પદમિનિ ચિત્રિની સંખિની ઓર હસ્તની નારિ. ૧

અથ પદ્મિની લક્ષણુ:—

દોહરા

પદમિનિ ચંપક ઝરણુ તન અતિ કોમલ સખ અંગ;
ચિહ્નં ઓર ગુન્જત બ્રમર નિમિષ ન છોડત સંગ. ૨
અતિ કોમલ મન અતિહિ તન માધુરતા મુખ વૈન;
ઉજ્જલ ચીર પરમલ ધરે, લાજવંત હૈ નૈન. ૩

છંદ

દગ અન્જત જિહ લાલ નૈન મૃગ કુટિલ ભૂકુટિ વર
તિલ પ્રસૂન સમ નાસિકા ત્રિવલિ ચિન્હ જહિ કંઠ તર
ખચન ગમન જિહિ હીનિ અંગ કોમલ વિચિત્ર અતિ;
તનુ સૂછમ કટિ છીન પ્રગટ દાંમિની દેહ હુતિ
સસિ સંપૂરણુ વદન છળિ અંગ સદા નિરમલ રહે
આહાર નિમિષ અક્ષત અમલ વિમલ ઠોર ખેઠો ચહે. ૪

સવૈયા

વાલસિ ખેઠિ રહે સખહી દિનમાંન કરૈ અતિ તૌ કછુ લાજૈ,
સેત સરોજહિ હેત ધરૈ અતિ ઉજ્જલ ચીર શરીર હિ સાજૈ;
ખારિજ કૌ સો બન્યો ગૃહ કાંમકો ખી રજની રજ ખાસુ ખિરાજૈ,
દેહ નહી મન મધ્ય અનંદત રંભ કે રૂપ પદમિનિ રાજૈ. ૫
અથ ચિત્રિની લક્ષણુ:—

દોહરા

નહિ ભારી દુર્બલ નહીં લઘુ દીરઘ નહિ અંગ;
અતિ વિચિત્ર ચિત ચિત્રની લોચન ચકિત કુરંગ. ૬

ચિત્ર રૂપ સમ ચિત્રિણી અતિ વિચિત્ર રસ રીતિ;
ચિત લાવતિ સખ કામ તજિ નિરખિ ચિત્ર સંગીતિ. ૭

છપ્પૈ

અમલ કમલ ફલ વરણુ નૈન ચંચલ અનિયારે
મધુર મધુર મુખ વચન ચારુ કંચિત કચકારે
લઘુ દીરઘ નહિ અંગ સર્વ તન ગર્વ જનાવત
મયાવંત અતિ હોય પુહપ પરિમલ બહુ લાવત
ગ્રીવા કપોલ ઘુંઘટ તુરી ગતિ ગયદ આનંદ જિહ્વિ
કુચ નિતાંબ અરુ છીન કટિ કદલિખંભ 'યુગ જંઘ તિહિ. ૮

સરૈયા

કાંમકૌ ધામ બન્યો અતિ કોમલ બારિકૌ નામ નહો સંગ ચાકૈ
વર્તુલ હોઈ ન હોઈ સુ દીરઘ વા સુમનૌ મધુ કંદ્રપ તાકૌ;
ચાહૈ નહિ ચિરલૌ રતિ ચિત્રિણી દછન એ સખ લછન વાકૈ,
રાંમ કૃપા બિનુ કામકો કેલિકૌ એસીયે ભાંમહૈ ધામ ધૌકાકૈ. ૯

દાહા

અથ સંખિની લક્ષણુ:—

તન દીરઘ દીરઘ ભુજ દીરઘ કર પદ ભામ;
ચલત ચાલ ઉત્તાલ બવ જાંનિ શંખિની નામ. ૧૦
સઘન કેશ કર્કશ બચન દુર્બલ દીરઘ દેહ;
નિહચૈ અવલંબત ચલૈ જાંનિ શંખિની તેહ. ૧૧

છપ્પૈ

લઘુ લોચન અરુ કુટિલ ગ્રીવા પગ દીરઘનારી
સદા પીત તનુ રહૈ જંઘ કટિ જાકૈ ભારી

કુચ સૂછમ જનુ કુટિલ અધિક તામસ જિહ્વા કામિની
અરૂણ વસન નખ દાંનિ પ્રીતિ ચાહત વહ ભામિની
પુરૂષ હિ લપટત રતિ સમૈ અરૂ નખ લાવત દઢ કિયે
સુરતિ કરત હારૈ નહીં સુ સૈન કિયૌ ચાહત હિયે. ૧૨

સંવેચા

પ્રીતિકી રીત ન જાનત નૈ કહુ કાંમ કિલોલકુ આતુર ભારી,
પ્રીતકી વાન અયાન શુધાતુર કંદ્રપ યોનિ કુવાસ કુરારી;
કાહૂ સૌ નેક મયા ન કરૈ સખ લછન હીન થહૈ ગુણ ટારી,
કોટિક પાપ કિયે જિન પૂરવ સો નર પાવત ઐસીય નારી. ૧૩

દાહરા

અથ હસ્તિની લક્ષણ:—

તનુ ભારી ભારો ભુજ ભારી ઉરજ અનંદ;
ભારી ઓવા નિતાંબ યુગ ચલત હસ્તિની મંદ. ૧૪
સ્વેદ મદન જલ દરદ મદ ગંધિત ભૂરે કેસ;
અતિ લીછન બહુ લોભ તન ભનિ હસ્તિનિ ઇહ વેસ. ૧૫

છાંપૈ

કછુક પીતસે નૈન અરૂણ કુચ ઔર કચુકારે
કુચ બિશંકે પરવાંન અધર અરૂ બિંબ કુચ ભારે
શુધાવાંત મનુ કપટ તૃપ્તિ નહિ રતિસૌ જાકૈ
ચિહ્નું રહોત પંડુરી જંઘ ઉપરિ નહિ તાકૈ
ચકિત ઓવા હારૈ ચલૈ જોનિ કુટિલ પલ્લવ ચરણ
બિંબ નિતાંબ ભારી ભુજ મંદ મંદ ગજગતિ ગમન. ૧૬

સવૈયા

કાંમ કલોલ સમૈ અતિ આતુર પાય ઊભૈ પતિ ગ્રીવાલે ડારૈ,
 જ્ઞેનિ કઠોર છુટે સેદ્ધો ઊપર બાર કહૂ નિરવાર ન પારૈ;
 કંદ્રપ ગંધ ગયંદ મનો યહ કોકકલા બહુ ભેદ બિચારૈ,
 કેલિ સમૈ નર હારત વેગહિ નેં કન હસ્તિનિ કૌ તન હારૈ. ૧૭

સોરઠા

ચિત્રિની હરણી જાન, સંખિની રૂપ તુરંગણી;
 હસ્તિની હસ્તિ સમાન, પદમનિકી ઉપમા નહીં. ૧૮

દ્વાહરા

ષટ કર પદ્મવ ચિત્રિની, નવ સંખિની શરીર;
 દ્વાદસ હસ્તિની જાનિયૈ, ઇહ વિધ યોનિ ગંભીર. ૧૯
 મૃદુલ અમલ નિર્જલ અરૂન મૃગ સુત ચરન સમાન;
 કમલ વાસ વીરજ દ્રવૈ જ્ઞેનિ પદમની જાન. ૨૦
 અતિ ઉજ્જલ કોમલ વિમલ હોહિ જુ યા પરવાન;
 દ્રવૈ વેગિ મધુ ગંધ સમ જ્ઞેનિ ચિત્રિણી જાન. ૨૧
 બહુ કઠોર દીરઘ અધિક બહુત હોહિ ખુરબાલ;
 અતિ કુગંધ હૈ સંખિની દ્રવૈ નાહિ ઉત્તાલ. ૨૨
 ખીણ ખીણ ખુરિ બાર બહુ લગ મહિષી ખુરકીન;
 દ્રવૈ સુ મદન જ ગંધ સમ હસ્તિની રત આલીન. ૨૩
 દ્રવૈ વેગિ રતિ રંગ કૈ પદમિણિ ચિત્રિણી બાલ;
 ઇક હસ્તિની અરૂ સંખિણી દ્રવૈ નાહિ ઉત્તાલ. ૨૪

સોરઠા

પદમનિ અલપ આહાર, સુલપ આહાર સુ ચિત્રિણી;
 સંખનિ અરધ આહાર, સિંહ આહાર સુ હસ્તિની. ૨૫

હોહો

પદ્મિની કી મિલિવન પદ્મિની, ચિત્રિણી મિલવન હરિણી;
શંખિની મિલવનિ તુરંગિની,
હસ્તિની મિલવનિ કરનની. ૨૬

શ્લોક

પદ્મિની અલ્પનિદ્રા ચ સ્વલ્પ નિદ્રા ચ ચિત્રિણી ।
સંખિની અર્ધ નિદ્રા ચ ઘોરનિદ્રા ચ હસ્તિની ॥ ૨૭
પદ્મિની પદ્મગંધા ચ પુષ્પગંધા ચિત્રિણી ।
સંખિની મત્સગંધા ચ મધુગંધા ચ હસ્તિની ॥ ૨૮

હોહો

અથ અષ્ટનાયિકા ભેદ:—

પ્રથમ કહો સ્વાધિનપતિ વાસકસન્ન વિચારિ;
ઊતકંઠા કુનિ ખંડિતા કલહંતરિતા નારિ. ૨૯
વિપ્રલબ્ધા અભિસારકા પ્રૌષ્ઠપતિકા ભાંભ;
એજદાયિ તિય ભેદ કહિ અષ્ટ અવસ્થા નામ. ૩૦

હોહો

અથ સ્વાધિનપતિકા:—

જિહ્વિ રસ ળસ લાલન ભયે તિજત તગિત કહુ જાત;
અતિ વિચિત્ર સ્વાધિનપતિ પટ દસ સંજિજત ગાત. ૩૧
પ્રોહસ રચિત બનાઈ કે પતિ રસ ળસિ અતિ લીન;
જહુ વિચિત્ર સ્વાધિન પતિને કન હોત મ લીન. ૩૨
સન્ન્યા સમૈ વિચિત્ર રતિ ઉપજાવત અતિ ભાઈ;
સો સ્વાધિન વખાનિયે પતિ ન કહૂત જિ જાઈ. ૩૩

દોહા

અથ વાસકેસજ્જન:—

અવસિ જ્ઞાનિ પતિ આઇ હૈ અંગ સજિ વાસક સૈન;
દર્પણ મંડલ નિરખ વપુ દારૈ રાખિત નૈન. ૩૪

અવધિ કંતકો જ્ઞાનિ કૈ મંજનુ કરતિ સમાર;
નવસત કરિ દર્પણ લિયૈ સો વાસક નવ નાર. ૩૫

નિસિ દિન ચિતતિ કંતકો અરુ આગમન વિચારિ;
અતિ ઇચ્છા રતિ સેજ કૌ, વાસક નવ નારિ. ૩૬

દોહરા

અથ ઉત્કંઠા:—

ઉત્કંઠા અતિ પીયકી આયો નહી સંકેત;
કહિ રૂંધ્યો કહિ વિધિ રહ્યો વિરહ સ્વાસ બંદુ દેત. ૩૭

ચિત ચિંતા પતિકી કરૈ કામ વિચાપતિ તાહિ;
વિરહ ન ઉત્કંઠા સહૈ પતિ સો પ્રીતિ નિવાહિ. ૩૮

કામિની અતિ રતિ આવ જિહિ આપુનહી પતિ સંગ;
મલિન હૈ વિન પ્રીતમૈ ઉત્કંઠા અતુરંગ. ૩૯

દોહા

અથ ખાંડિતા:—

આયે અનત વિનાઈ નિસિ નિરખ ચિન્હ સખ જાત;
અતિ રિસ રુદન ઉશહ ને કહિત સુ ખાંડિતા જાત. ૪૦

નિસ રસ ખસ હોઈ ઔર કૈ પ્રગટ દુરિત નહિ ચિન્હ;
અરુણુ ઉઠૈ આયે પિયા ખાંડિત અંદૌ લિન્હ. ૪૧

ચારિ જાંમ જાગત રહિ તિય ખાંડિત પિય આસ;
પરગૃહ તૈ પ્રીતહિ પ્રિયા આયે દેત ઉસાસ. ૪૨

દાહા

અથ કલહંતરિતા—

પતિ જખહી પાઈ પરતિ ફૂતી કહ્યો નહિ કીન;
પાછૈ તૈ કલહંતરિ ચંદન દાહક દીન. ૪૩
પિય ખાતૈ ન પ્રતીતિ કૈ કલહંતરિતા લીન;
ખિછુરત અતિ દાહો મયન હિયૈ મિલિન અતિ છીન. ૪૪
આપુન હેત બઢાઈ હૈ આપુન હીચખ દારિ;
સસિ ચંદન લગિ આગ દૈ કલહંતરિતા નારિ. ૪૫

દાહા

અથ વિપ્રલબ્ધા:—

ફૂતી ખૂઠૈ આપુન ચલી સખીન પતિહી ધાંમ;
વિપ્રલબ્ધ આસા તણ અશ્રુધાર ચલૈ નામ. ૪૬
ફૂતતમ આપુન કરૈ આપુ બાઈ ચલિ ધાંમ;
ફૂતી વિનુ રસિક હિન કટિ વિપ્રલબ્ધા સો નામ. ૪૭
અતિ સુગંધ સિંગાર કૈ બાઈ આપુ વહ ભાંમ;
મિલૈ ન પ્રીતમ મિલન અતિ વિપ્રલબ્ધા સો નામ. ૪૮

દાહા

અથ અભિસારિકા:—

ઘન ગજજાત ચપલા કમલ લાજ તણ અભિસાર;
નિપટ નિડર પિય બસ નહીં ચલી ગહત જલધાર. ૪૯
કારી નિસિ ગજજાત સઘન ચપલા અતિ ચમકંત;
ચર ગૃહ અભિસારા ચલી કરિ જલધાર ગહંત. ૫૦

મૈ મંતા જોળન પ્રબલ લજ્જા કંછુ ન કરંત;
પતિ વિસાર પરિ પુરુષ રતિ અભિસારકા ભવંત. ૫૧

દોહા

અથ પ્રોષિતપતિકા:—

પતિ વિદેસ ગયે ઔધિ દે વહન મલિન કૃત ગાત;
મારગ રોકતી પ્રોષિતા પટ ભૂષણુ ન સુકાત. ૫૨
પતિ વિદેસ ત્રિય મલિન અતિ પ્રોષિતપતિકા ભાંમ;
સુનિ આગમન સુ ચિત્ત હુઈ કૂલી ડોલૈ ધામ. ૫૩
જનત પતિ મોહી ચલત પેમ નેમ વિસરાંમ;
એ લછન પ્રોષિત ત્રિયા પિય અપને વસિ કાંમ. ૫૪

દોહરા

અથ નાયિકા દૂષણુ:—

નિર્લજ કૂર બોલત અધિક અતિ તાંમસ અતિ હાસ;
કહત કોકે એ તરુન તનિ સકલ અલછન બાસ. ૫૫
બાકી બુગ ભો હૈ બુરી ઐસી યુવતિ બુ હોઈ;
કહત કોકે વહિ કુટિલ મન તિહિ પતિ આઉ ન કોઈ. ૫૬
તનુ કપૈ મારગ ચલત બષ પિંગલ ઉર વાલ;
જિહાં તિહાં તુમ દેખિયો વિભિચારિણુ વહ બાલ. ૫૭
ગિરિ તરુવર સરિતા વિહંગ અરુ નખત્રકો નાંમ;
પ્રગટ જગત મહિ દેખિ યત વિભિચારણુ વહ ભામ. ૫૮
ઉઝકિ ઉઝકિ ઝાંકત નયણુ નિરખિ નિરખિ મુસકાત;
હરખિ હરખિ તિય અતિ હસતિ કરખિ કરખિ પિય બાત. ૫૯

- કાંમનિ લજ્જા પરિહરૈ ઝૈઠૈ સનમુખ દ્વારિ;
ગૃહ અંગન ભાવૈ નહીં એ લજ્જન વિભિચારિ. ૬૦
- બહુ નિદ્રા લોચન અરુન વાર વાર જંભાત;
કહત કોકે પર પુરુષ રતિ તિહિ તરુણી ચિતિ જાત. ૬૧
- ગલિહાં મૂઠ વચન રતા રાખત નિર્મલ વાસ;
કરૈ પ્રીતિ પર પુરુષ સૌ ચિતિ અંચલ બહુ તાસ. ૬૨
- અંચલ ઢાંકત ઉરજ પર ચપલ અધર ચળ ભૌંહ;
સો કામિનિ પરપુરુષ રત મનસા વાચા સૌહ. ૬૩
- ચિબુક મૂછ પરિ વાલિ જિહિ સુભર કામ કૌ ધાંમ;
ભૂમિ ન પરિસૈ મધ્ય પગ રાંડ હોઈ સો ભામ. ૬૪
- બકેં પગ અંગુષ્ઠ ઘટિ ઉપગા જો બઢિ હોઈ;
વ્યાહત હી પતિ કૌ હતૈ ભૂલિ ન વ્યાહો કોઈ. ૬૫
- દીરઘ હોઈ અનામિકા ઊપગા તાતૈ હીન;
તાકે પતિ જીવિત રહૈ વરસ દોઈ કૈ તીન. ૬૬
- બકી નાલિ ગંભીર બહુ શ્રવણ હોત જિમ સૂપ;
નિહચૈ હોઈ દલિદ્રણી યદ્યપિ સંગ્રહ ભૂપ. ૬૭
- શુધાવતી નિદ્રાવતી સોકવતી સી ભાંમ;
ઉચ્ચ અંસ રસના કઠિન કહૂ ન પાવૈ દાંમ. ૬૮
- અતિ લઘુ ઉરજ વિસાલ તનુ સોલંગર અતિ હોઈ;
તા તિય કૌ અપનાય કૈ ભેદ ન દીજૈ કોઈ. ૬૯
- એક પીન ઇકે હીન કુચ અધિક હીન કંછું અંગ;
વાત કહિ તજિહ તરુન કૌ કૂલૈ ગ્રીવ ઉતંગ. ૭૦
- રોમ હોહિ સળ ગાત પર ચલિત ચાલિ ઉત્તાલ
અતિ દુર્ખલ અતિ હીન તનિ સોભા ન પાવૈ ખાલ. ૭૧

- જાકે કૂપ કપોલ પર ખાત કહત હોઈ જાહિ;
તાત માત વા તરુનિકે નિહયૈ જીવૈ નાહિ. ૭૨
- અધર દ્રાણિ તાલૂ રસના ધન ઊપરિ હોય સ્યામ;
ઉચ્ચ દંત દીરઘ અધિક રાંડ દરિદ્રજી ભાંમ. ૭૩
- જાકે અધર વિસાલ અતિ જોલત સદા કુવૈન;
એ નારી ન વિવાહિયો નિરખ નિરખ તજિ નૈન. ૭૪

ધતિ શ્રી કોકસારે આનંદકૃતે રમણીરૂપ વર્ણન
નામ દ્વિતીય ખંડ સંપૂર્ણ ૥૨૥

ચોપાઈ

શશક વૃષભ મૃગ અથ ભણીજનૈ,
ચારિ ભાંતિકે પુરુષ ગનિજનૈ;
તે અખ કહૌ સકલ વિધિ માન,
શ્રવણ ચિત્ત ધર સુનહુ સુજાન. ૧

દોહા

અથ શશકાદિક પુરુષ વર્ણન:—
સસા કુરંગ જી વૃષભ હય પ્રગટ પુરુષ એ ચ્યારિ;
નખ સિખ લો લક્ષણ કહૌ પ્રગટ વિચારિ વિચારિ. ૨
સસા પુરુષ સૌ જાનિ યહુ સીતલ જાંહિ સુભાઉ;
મદનંકુસ ચતુરંગરી રતિ સૌ અધિક ન ચાઉ. ૩

દોહા

અથ સસા લલિત:—
સૂઝમ કોમલ તન સીલવંત સુજાન;
રતિ વિનોદ સૌ રચિ નહીં સસા કરત ખહુ સ્યાન. ૪

છંદ

દૃગ વિસાલ અતિ સાધુ વચન થોરે મુખ ભાળે
તુછ સુરતિ આહાર કપટ મનમેં નહિ રાળે
શીતલ હોત સુભાવ દંત છોટે અરુ રાતે
કચ કોમલ અરુ અંગ સુભગ અતિ પરિમલ તાતે
ઉર નિતાંખ જીગ જંઘ વર ભુજ ગ્રીવા ભાયે ચરન
યહ સુ પુરુષ જાનો સસા કછુક સ્યામ ગોરે વરન. ૫

દોહા

અથ કુરંગ લછન:—

મધુર વચન મૃગ મધ્ય તન ચપલ બુદ્ધિ ચિત ધીર;
ચતુર સાધુ અતિ હસત મુખ કાંમી કનક સરીર. ૬

છાંયે

દ્વિગ તીછન જુ સુરંગ કેશ કારે અતિ રાજે
મધુર મધુર મુખ વચન વરણ જાનો કમલ વિરાજે
બુદ્ધિવંત ચિત ચતુર સાધુ બહુ રૂપ ઉજગર
હાસ વેન ઉચ્ચરે સકલ વિધિ ગુનનિધિ સાગર
દીરઘ ન હોઈ નહિ લઘુ સુતન રસ ઉપજાવન દુખ હરન
મદનાંકુસ પટ અંગુરી કંચન સમ મૃગ મધ્ય તન. ૭

દોહરા

અથ વૃષભ લછન:—

વૃષભ જાંનિ ભારી ભુજા પુરુષ દાતા કૂર સુભાઉ;
કપટી કચ લાંપટ હઠી કાંમકેલિ અતિ ચાઉ. ૮

છાંયે

હગ વિશાલ ચિત ચપલ ભાલ દીરઘ ભારી તન
ભુજા પીઠ અતિ કઠિન કઠિન ઉર કપટ સુ તહિ મન
અરુન પાન પરવાન નિપટિ જિહ્વિ મંદ અરિ ચિત
ચલત અધિક અતિ તેજ સદા જિહ્વ ભાવત ધર્મ ચિત
કર કુટિલ મન જાંનિ ચહુ નવ અંગુલ અંકુસ મદન
વૃષભ રૂપ ઈમ જાંનિ ચહુ રહત સદા રૂપે વદન. ૯

દોહા

અથ અસ્વ લેહન:—

તન દીરઘ દીરઘ ચરણ દીરઘ નખ સિખ અંગ;
 સુભગ તરુનિ સંગ રચતિ રતિયાં રસ અધિક તુરંગ. ૧૦
 અથ પુરુષ આજસુ લિયૈ બહુ નિદ્રા કુનિ તાહિ;
 તીન મુષ્ટિ અંકુસ મદન નખ સિખ દીરઘ આહિ. ૧૧

છપ્પૈ

લોચન યુગલ વિસાલ હોત દુર્બલ દીરઘ તન
 સોચિ વચન ઉચ્ચરૈ વક્ર બોલૈ ચંચલ મન
 કાંમવત અતિ ચતુર તાહિ ભારી તિય ભાવૈ
 અવલંબત બહુ ચલૈ વચન વચિ રૂચિ ઉપજાવૈ
 નખ સિખ જંઘા કુટિલ કુચ મધુર સહિત ચાહત રસન
 કર અંગુરી કટિ કાન નખ ભુજ શીવ દીરઘ દસન. ૧૨

દોહરા

અથ નાયક લેહ:—

ચારો નાયક ચતુર વિધિ ગનિય ધિષ્ટ સખ મૂલ;
 તિનિકે લેહન ધમિ સુનહુ દહિન અરુ અનુકૂલ. ૧૩

દોહરા

અથ ધિષ્ટ લક્ષણ:—

ધિષ્ટ રહિત પરતીય સૌ જે જાનંત ચહુ ખાત;
 તિનસૌ મુકુરત સકુચિકૈ જૂડી સોહૈ ખાત. ૧૪
 ધિષ્ટિ નિર્ધની કપટ અતિ ચંચલ ઠોર કુઠોર;
 જાનંત લજ્જા નેં કહૂં રોગી જિમ રૂચિ ઔર. ૧૫

દાહરા

અથ શઠ લક્ષણુ:—

શઠ સકુચ તન હિનૈ કરિસ કછુ જિ કહત નહિ હેત;
 ખૂઠે બકત વડંત કૌં જિહિ તિહિ વિધિ દુખ દેત. ૧૬
 સદા રંગ પરિનારિચું અંક છિપાવૈ પાસ;
 મુકુર જાત વહ પ્રગટહી મૂઠી સૌહ વિલાસ. ૧૭
 મૂરખ મુગ્ધ ન સમુઝ કછુ પસવત કેલિ સુભાઉ;
 સો શઠ નિહચૈ જાનિચૈ કહૂં ન ચિતમેં ચાઉ. ૧૮
 નવૌઠા પ્રૌઠા એકસી વૃદ્ધ તરુણી નહિ જાન;
 ફૂર નિપટ શઠ તાહિ સૈં સીલ ન જાનેં કાન. ૧૯

દાહરા

અથ દહિન લહિન:—

તિય જાનત મો પરિ રહત મો સુખ દાઈ પીય;
 પરતિય જાનિત મોહ તજિ દહન અન તન જીય. ૨૦
 સાધૂ ગતિ મતિ સુધર અતિ આછી તિયસૌ સંગ;
 સમુઝ વિચક્ષણુ હિત કરૈ અતિ વિચિત્ર ચતુરંગ. ૨૧
 મનુ દોરાવૈ સખહિ ઠારચૈ જહાં સત ભાઈ;
 જાહિ વિચક્ષણુ મિલ ભજૈ તાકો ખરો ખરો સુહાઈ. ૨૨

દાહા

અથ અનુકૂલ:—

સપનેહી પરનાર સૌ દેખિત નાંહિ ન મૂલ;
 અપની અબલા સુરતિ રતિ સો નાયક અનુકૂલ. ૨૩

પર તિય રમૈ ન સપનહૂ અપની તિયસૌ પ્રીતિ;
 સૌ અનુકૂલ વખાનિયૈ જાકી ઐસી રીતિ. ૨૪
 પ્રેમ નેમ સંજમ જતી જ્ઞાન સીલ સત ભાઈ;
 સુભ લછન અનુકૂલકે અપનેહી ગૃહ જાઈ. ૨૫

સોરઠા

ચતુર ષષ્ટિ નવ જ્ઞાન દ્રાઢસ કર પલ્લવ પ્રગટ;
 મહનંકુસ પરવાંન સસા આદિ જાનહુ ચતુર. ૨૬

દોહરા

મહનંકુસિકૌ સિરસુ ભરિ હો હિ જુજ રતૈ છામ;
 પ્રથમ સમાગમ તરુનિકૌ સરૈ ન તાસોં કામ. ૨૭
 કરૈ જુ પરનર કાંમનિ જરતે હો હિ જુ છાંમ;
 દ્રવૈ વેગ ભગ પરિ સતૈ તૃપ્તિ ન પાવૈ ભાંમ. ૨૮
 મહનંકુસ જિહિ પુરુષકૌ અતિહી હોઈ વિસાલ;
 દૃઢ કઠોર અતિ હો નહી દ્રવૈ પરત ઉત્તાલ. ૨૯
 જાકી સૂછમ અધિકહી તૃપ્તિ ન તાકી નારિ;
 અનત હોત વિભિચારિણી લીજે ચતુર વિચારિ. ૩૦
 જાકૌ સુભર કઠોર અતિ નહિ લઘુ દીરઘ હોઈ;
 તા સમ ઉત્તમ ઓર નહિ જાનત ચતુર જુ કોઈ. ૩૧

ઇતિશ્રી કોકસારે આનંદકૃતે પુરુષ ગુણુકથનં
 નામ તૃતીય સર્ગ ॥ ૩ ॥

હોહો

અથ સમાન રતિ:—

સસા પુરુષ પદ્મનિ ત્રિયા સમ રતિ યાકો નામ;
ઊભય પરસ્પર હિત બઢૈ ઓરન સૌ નહિ કામ. ૧
હય કરની હરિની હરિન વૃષભ તુરંગમ સંગ;
ઔર તુરંગ તુરંગની મન વચ ઇનકે અંગ. ૨

સોરઠા

અથ ઉચ્ચ રતિ:—

વૃષભ તુરંગની સંગ ઔર તુરંગ તુરંગની;
મન વચ ઇનકે અંગ પ્રગટ ઉચ્ચ રતિ જાનિયૈ. ૩

સોરઠા

અથ નીચ રતિ:—

હિરન તુરંગન સાથ વૃષભ પુરુષ કરિની તિયા;
ઇનકો જનમ અકાથ પ્રગટ નીચ રતિ જાનિયૈ. ૪

હોહો

હય હરણી અતિ ઉચ્ચ રતિ હિરણુ કરિણુ અતિ નીચ;
નર નારી તેં જો અધિક તો સુખ સજ્યા બીચ. ૫

સોરઠા

જેસી જોનિ ગંભીર મદનંકુસ તૈસો ચઢૈ;
તો સુખ હોઈ સરીર કોકસાર ઈમ ઉચ્ચરૈ. ૬

ચોપાઈ

ચર મધ્યમ ઉત્તાલ ભનિજ્જૈ, તીન ભંતિકી સુરતિ ગનિજ્જૈ;
તે અવ કહો સકલ વિધ માંન શ્રવણ ચિત્તિ ધરિ સુનહુ સુજન. ૭

ઇતિ શ્રીકોકસારે આનંદકૃતે પુરુષ સુરતિભેદ

વર્ણનં નામ ચતુર્થ સર્ગ ૥૪૥

દોહરા

- જિહિ તિયકો રૂચિ નહીં પિય જો વિલસેં તાહિ;
ભાંમિન મુદિતિ ન હોઈ કછુ વૃથા સકલ શ્રમ આહિ. ૧
- અન રૂચિ તિય પિય કો મિલે કહે કોક ઈહિ ભાઈ;
જેસે રોગી નીવકો આંખ મૂઢ પિય જાઈ. ૨
- સેજ રમંતા કોન ગુન જો નહિ માને મન;
પ્રીતિ વિહૂનો પ્રેમ રસ જો ક અલોનો અન. ૩
- કાંમ ભાંમકે વાંમ દિસિ વસત સદા અંગ અંગ;
સોવત મદન જગાઈ છે પિય વિલસેં તિહિ સંગ. ૪
- રતિ રૂચિ ઉપજે નારિકો કાંમી મિલે જુ કોઈ;
રૂચિ બઢાઈ જો રતિ કરઈ તો રતિ રૂચિ અતિ હોઈ. ૫

કાંમનિવાસ યાંત્ર:—

- કૃષ્ણપક્ષકે આદિકે અરુ ગિણિ સુ કલા જાંન;
યા જાંત્રહિ તે તિથિ નિરણિ અંગ ત્રિયા પહિયાન. ૬
- અથ મદન નિવાસ યાંત્ર કૃષ્ણપક્ષ શુકલપક્ષ વિચાર:—

જમણા અંગે કૃષ્ણપક્ષ	ડાબા અંગે શુકલપક્ષ
૧ સીમંત નખદાન	૧૫
૨ નેત્રચુંબન	૧૪
૩ અધરચુંબન	૧૩
૪ કપોલખંડન	૧૨
૫ શ્રીવા નખદાન	૧૧
૬ કક્ષા નખદાન	૧૦
૭ કુચમર્દન	૯

૮	હૃદયતાડન	૮
૯	નાલિમર્દન	૭
૧૦	લંકમર્દન	૬
૧૧	જેનિ કેલિકર	૫
૧૨	જંધાનખિ	૪
૧૩	ગુદ્ધમર્દન	૩
૧૪	ચરણમર્દન	૨
૧૫-૦))	અંગુષ્ઠમર્દન	૧

દોહરા

કૃષ્ણપક્ષ પરિવાહતૈ વસત કાંમ વામાંગ;
યહ ગુણુ જાની રતિ કરૈ દ્રવૈ તરુનિ અનંગ. ૭

ગીતા છંદ

સીમંત પડિવા જાનિ નિજુ કર દૈજ દગ ચુંબન કરૈ,
દિજ વાસ ખંડન તીજ ચુંબન ચોથ ગાલ દસન ધરૈ;
પંચમી ગ્રીવા છઠિ કક્ષ્યા કરહિ જિંબ અંગ દીજિયૈ,
સપ્તમી કુચમલ અષ્ટમી મિલિ હૃદય તાડન ડીજિયૈ. ૮
જિહિ નાલિ નૌમિ લંક દસમી પ્રગટ મર્દન જાનિયૈ,
જેનિ એકાદસી મન સિજ કેલિ ચિર લગુ ઠાનિયૈ;
દ્વાદસી જંધા ગુદ્ધ તેરસિ ચરણુ ચૌદસ ધારધ,
અંગુષ્ઠ પગ અમાવસ કર મર્દન ઠારધ. ૯

દોહરા

અમાવસિ પડિવા વિમલ પગ અંગુષ્ઠ અનંગ;
જિહિ મગ ઉતર્યૌ રતિ રમણુ ચઢત જાત તિહિ અંગ. ૧૦

સવૈયા

અંદનુ દેત હિતૈ તિહિલૈ તિહિ વાંમ કલેવર તૈ ચઢતો હૈ
અંશુષ્ઠ તૈ ફિરિ પાઈ ગુલફનિ જંઘનિ જાતિ લલૌ ચઢિતો હૈ
નાભિ હિયૈ કુચ કછનિ કંઠ કપોલ નિતૈ મુખમે રહતો હૈ
આંખિન માંઝિ ગયૌ બહુરૌ તિય મંગહિમૈ ચઢકૈ રહતો હૈ. ૧૧

ગીતા છંદ

અથ વિશેષ અંદ્રકલા:—

પદ્મિની પડિવાદૈજ પાંચૈ ચૌથિકૌ સુખ પાવઈ,
ચિત્રિણી આઠૈ છઠિ દસમી દ્રાદસી હિતુ લાવઈ;
સંખિની સાતૈ તીજ તેરસિ ગ્યારસી મન લાવઈ,
પૌન્યૌ અમાવસિ નૌમ ચૌદસિ હસ્તિની શુચિ પાવઈ. ૧૨

મંગલા છંદ

અથ જાંમ લેદ:—

પ્રથમ જામ ચિત્રિણી હસ્તિની દસરૈ,
નલિની જાંનિ ચવ છૈ સંખિની તીસરૈ;
ઈહ ત્રિધિ રતિકૌ હેતુ ચિહૂંકૌ જાંનિયૈ,
ફૂનિ હાં પહિલૈ સમયા જાંનિકૌ તબ ઠાણિયૈ. ૧૩

મુરલા છંદ

પદ્મિની પડિવા દૈજ પાંચૈ ચૌથ ચાહૈ લોગ
ચિત્રની આઠૈ છઠિ દશમી દ્રાદસી સંજોગ

સંખિની અમાવસિ તીજ તેરસિ ગ્યારસ દહત મનોજ
હસ્તની પૂન્યૌ નવમી ચૌદસિ સાતૈં તિય રતિમોજ ૧૪

દોહરા

નિસ દિન લૂમ રતિ પદ્મિની જાનત ચિત્રણી ભામ;
વિલૂમ અતિ રૂચિ સંખિની હસ્તિની જાનતિ રામ. ૧૫

ધતિ શ્રી કોકસારે આનંદકૃતે રતિ ચંદ્રકલા
નામ પંચમ સર્ગઃ ॥૫॥

મંગલા છંદ

અથ કમલેદઃ—

કાંમ ધાંમ કમ હોત ત્રિયા ભગ શ્રોણિતૈ
મધ્યમ ઔર લઘુ અલઘુ નિવાસિત જ્ઞેનિતૈ
તિન ધમનિ તેં હોત જિસો કમ જાસુકો
હરિહાં તૈસો વ્યાપત કાંમ કલેવર તાસુકો.

૧

દોહા

અથ લોજનાદિ અવસ્થા:—

પુરુષન તેં ફની ક્રુધા મન હઠ ખટ ગુન હોઈ;
મદન અષ્ટ ગુન લાજ દસ તિય ઈહ વિધિ સખ કોઈ. ૨

મંગલા છંદ

ફનો ખાત પુરતૈ કામિની, સાહસ જાતિ ચવગુન લામિની;
નિહચૈ ષટગુણ નિહચય લામ, દસગુણ લજજા અષ્ટગુણ કામ. ૩
સત્રહ બિસે અનંગ ત્રિયા કૈ તન વસૈ,
તરુણ બહિ કમ જોરિ વિરહ વિસહર કસૈ;
વીસ વિસે તન લાજ ન મુહ કછુ જોલિ હૈ,
હરિહાં મનહી મન મુરઝાય ન ઘૂંઘટ જોલિ હૈ. ૪

સોરઠા

ઈન હિ ન હોતી લાજ મૈમંતૈ જોવન વિષૈ;
હોતે સખે અકાજ જગત ન પતિ રહતી કછ. ૫

૬

દોહરા

જેતી તપત વિયાપઈ જો નાગરકે અંગ;
 જાજંકુસ સિરિ અતિ બદી સદા તરુણ કે અંગ. ૬
 તિય ઉત્તમ અશ્વેષમા પિત્ત જુ મધ્યમ જાન;
 વાતુલ નારી હીન હૈ કોક કલા પરવાન. ૭

છંદ

અથ લિંગ લઘન:—

નો તૈ જો ઘટિ હોઈ તૃપ્તિ નહિ પરૈ તરુણ તનિ
 કાંમ યૌવ નહિ મિટૈ ન સુખ પાવૈ કામિની મનિ
 જો નો તૈ બદિ હોઈ તરુનિ કોં દુખ ઉપજાવૈ
 મદન સદન મૃદુ અધિક તરુણિ તાતૈ દુખ પાવૈ
 નહિ દીરઘ નહિ તુંબ લઘુ નહિ સાર્યૌ અંકુસ મદન
 જો નવ કર પદ્મવ હોઈ તો તિય પાવૈ અતિ સુખ સદન. ૮

સવૈયા

અથ મદન સદન રૂપ:—

એકનિ જોનિ મનો અદ્ભુત બારિજ એકનિ કી અતિ હોત કુરારી
 એકનિ જોનિ જુગો રસનાં સમ એકનિ કી અતિ કાઠ કઠારી
 એકનિ કી જલ હીન વિરાજિત એકનિ કી તો કષ્ટ પનિયારી
 કોમલ સૂખી સિરો દોહનિ કીસી કોક કલા બહુ ભેદ વિચારી. ૯

દોહરા

નારી લેત વરંગ બહુ નાસક રૂપ સમાન;
 સરદ રૂપ કોમલ સુભગ કાલે સંગ ન જાન. ૧૦

નારી લેત સુરંગ મહિ સખ નારી કે હોતિ મદનં;	
કુસકે સિખર પર તિહિ મન સિખિ કો સોત.	૧૧
જ્યો મદનં કુસકે સિખર પ્રગટ પુરુષકે લેદ;	
ત્યો કુનિ તિયકે હોત હૈ કજ્જ જ્યોનિમૈ છેદ.	૧૨
જળ લગ વીરજ પુરુષકો પરૈ ન છિદ્ર મઝારિ;	
તો લગ નિહચૈ જનિયો ગર્ભ ધરૈ નહિ નારિ.	૧૩
રકતવરણુ જો જોનિ તેં વીરજ દ્રવૈ નાર;	
સો સખ નાયક હૃદયૈ સૈ કહત કોક નિરધાર.	૧૪
મદનં કુસ જા પુરુષકો લગૈ તે તાસૌ જાઈ;	
દ્રવૈ વેગિહી કાંમિની લાજૈ અરુ અકુશાઈ.	૧૫
મદનં કુસ જા પુરુષકો લગૈ ન તાસૌ જાઈ;	
ચાર જામ લૌ રતિ કરૈ ન નૈકુ અથાઈ.	૧૬
મદનં કુસ જ્યોહી લગૈ ત્યોહી જાઠૈ આનંદ;	
થૈ દર્પ કંદર્પકો હરૈ તરુણિ હુળ દંદ.	૧૭

ધતિ શ્રી કોકસારે આનંદકૃતે ઉભય વર્ણનં
નામ પાટમ સર્ગઃ ૥૬૥

દોહા

અથ વૈશ્ય વર્ણન:—

કન્યા ગૌરી સ્મૃતિ ગુન બાલા તરુણી જાન;
પ્રોઠા વૃદ્ધા ભામિની એ ષટ વૈસ વખાન.

૧

રસાવલી છંદ

અથ કન્યા વર્ણન:—

સાત વરસ પર્યંત સુકન્યા જાણિયે,
તાસૌ કાંમકલોલ નક બહૂ કાંણિયે;
બાલાપણકે! ખેલ સદા તિહિ ભાવઈ,
હરિહાં કજ્જ લોક વ્યોહાર મનમૈ આવઈ.

૨

રસાવલી છંદ

અથ ગૌરી વર્ણન:—

આઠ વરસ તેં ગૌરી તેરહ કે તલે,
ચાહૈ ચારુ ખલોનાં મુંદરિ અતિ ભલે;
જે નર વિલસે તાહિ બહુત સુખ પાવઈ,
કુનિહાં તાકે અધિક વિલાસ ન કબહૂ ભાવઈ.

૩

અમિદલ છંદ

અથ બાલા વર્ણન:—

બાલા તેરહ આદિ જી વીસન કે તલે,
ચાહૈ પાંન પ્રસૂન જી સૌરભ અતિ ભલે;
જે નર કાંમકલોલ તાસુ હિત લાવઈ,
હરિહાં પૂરણ પ્રેમ આનંદ પરસપર ભાવઈ.

૪

રસાવલી છંદ

અથ તરુણી વર્ણનઃ—

તીસ વરસ પરચંત સુતરુણિ કહાવઈ,
ભૂષણ ચીર અનૂપ તાસુ અતિ ભાવઈ;
જે રતિ કેલિ વિનોદ તાસુ હિતુ લાઈયૈ,
કુનિહાં ખઠૈ પ્રીતિ દુહુ અંગ મહાસુખ પાઈયૈ.

૫

રસાવલી છંદ

અથ પ્રોઠા વર્ણનઃ—

ચાલિસ લૌં પરવાંન સુ પ્રોઠા ભાંમિની,
ચાહૈ કછૂ ન ઔર પ્રેમ તજિ કામિની;
જે કોઝિ કાંમ કલોલ તાસુ રસ લેત હૈ,
કુનિહાં ભાંતિ અનેક સુ કાંમીકૌ સુખ દેત હૈ.

૬

રસાવલી છંદ

અથ વૃદ્ધા વર્ણનઃ—

કુનિ વૃદ્ધા તિય હોય શ્રવણ સુનિ લીજિયૈ,
તાસૌં કામ કલોલ ન કમલ્ કીજિયૈ;
ભાંમિની થોરી પ્રીતિ ખહુત કરિ માંનઈ,
કુનિહાં અપની જૈસિ આપુ જિયનીકૈ જાંનઈ.

૭

ઇતિ શ્રી કોકસારે આનંદકૃતે વયસિ વર્ણનં
નામ સપ્તમ સર્ગઃ ॥૭॥

રસાવલી છંદ

અથ નાસ હેતુ:—

વિભિચારિણી કે સંગ રહે બે કાંમિની,
વસે માતકે ધામ સદા બે ભામિતી;
પુરુષહ જિહાં સમૂહ તહાં બે તિય વસે,
કુનિહાં કોકે કલાયૌં કહે સત્ત વાકો નસે.

૧

કુડલિયો

અથ પ્રોતિહરણુ:—

બે નહિ બાંને પ્રીતિ ગતિ રહે મલિન બે નિત્ત,
પતિયારો નાહિન કરે ભ્રમ રાખે અતિ ચિત્ત;
ભ્રમ રાખે અતિ ચિત્ત વચનમલ દુષ્ટ સુનાવે,
કઠિન કૃપણુ અતિ હોઈ આપુ નહિ ખાઈ ખવાવે.
સોકવંત સીર હે બાત નહિ મુદિત વખાને,
પ્રીતિહરણુતા સોઈ પ્રીત ગતિ બે નહિ બાને.

૨

દાહા

પ્રિય નાગર મૂરખ તિયા તિય નાગર પિય ફર;
મનસા વાચા ઉનન મહિ હોઈ પ્રીતિ રૂચિ ફર.

૩

સવૈયા

અથ વિરક્ત લક્ષણુ:—

ઉત્તર વેગ ન દેત કછુ પિય કે મુખ ઔરનિ વાંમ નિહારે,
પોઢતિ પીઠિ દિયે પતિકે સંગ ચુંબન તૈ મુખ પોછિકે ડારે;
બે પતિકો કોઝ આવત પ્રીતમ દુર્જન સો અપને જિય ધારે,
લછન એ જિન પ્રેમ તજ્યો જિય દહિન હોઈ સો લેલ વિચારે. ૪

છપે

અથ અનુરાગવતી લક્ષણુ:—

નિરખતિ નૈન નિલજ્જ હેહ કુચ અંગ દિખાવત,
 છિન મુખ દેતિ ઉધાર છિનકે ગહુ વદન દિખાવત;
 ચલત થકત હોઈ રહત ચરણ આભરણ સુધારત,
 ભર કટાક્ષ મુખ મુદિત પ્રગટ લટ છુટી સવારત.
 પગ પદ્મવ પુહવી ખનતિ નિરખ મિત્ત ગુરુજન સંકુચિ;
 અનુરાગવંતી ઇહ વિધિ યુવતિ પ્રીતિ રીતિ જિહ્વિ અધિક રુચિ. ૫

છપે

અથ કાંમવતી લક્ષણુ:—

ચિતવતિ કરિ ગહિ ઉરજ કરતિ કુચ મર્દન ભારી,
 અધર આપ દ્વિજ ખનતિ અંગ અંગરાતિ સુનારી;
 સખિન અંક મહિ ઠરતિ પાંન પદ્મવ ચટકાવત,
 દોરિ પૌરિ પૈ પંથ ચિતવત ચખલાવત;
 શિશુકૌ આલિંગન ભરતિ કખહુ ન કછુ લજ્જ કરતિ;
 અંચર ઉર કંપતિ નહીં સુમદનમંત ઇહ છબિ ધરતિ. ૬

છપે

અથ પ્રીત સમય:—

જૈ જોખન મૈમંત કંત બિછુરો ચરિ કાલહિ,
 પુષ્કવંત જખ હોત દેત સુધ જલ જખ ભાલહિ;
 કામનિ ભયે પ્રસૂત પદ્ય દોઈ વીતત જાકૈ,
 નૌતન ગર્ભ નિવાસ કાંમ ખહુ વ્યાપત તાકૈ;

મકરધ્વજ ચ્યારૌ સમૈ રતિ વ્યાપત તનુ કાંમિની,
કરૈ પ્રીતિ જો તિહિ સમૈ વૌ વસિ આવૈ ભામિની. ૭

દાહરા

જો મન ભાવન ભાંમકેં પઠે દેઇ સો તાહિ;
બહુત હેત બિબિ ચિત બઢે કરૈ નેહ નિર્વાહ. ૮

રસાવલી છંદ

અથ અવસ્થ કાંમિની:—

પતસૌ રાખૈ પ્રીતિ સાધ જો કાંમિની,
પિત્ર પુત્ર સંયુક્ત હોઈ જો ભાંમિની;
સાસ આદિ સંગિ જાઇ હાસુ નહિ ભાવઈ,
કુનિહાં પર વિરક્ત નિર્દોભ નહિ વસ આવઈ. ૯

દાહરા

અથ દ્રવતી લક્ષણ:—

નૈન ભમાવૈ સિથિલ તન ઝીણે વચન કહંત;
કલમલાઈ છૂટયૌ ચઢૈ તિય જખ મદન ઢરંત. ૧૦

ઈતિ શ્રી કોકસારે આનંદકૃતે રતિચંદ્રકલા
વર્ણનં નામ અષ્ટમ સર્ગ ॥૮॥

છપૈ

અથ અગમ્ય વર્ણન:—

સન્યાસિનિ રોગિણી ગર્ભવંતી હત્યારી,
શત્રુમિત્રકી નાર ઔર ગુરુ શિષ્યકી નારી;
આપુન તેં જો બડી ધોખનિ નીચ જુ કાંમિની.
કન્યા માતા સતી ઔર કહિ દિજકી ભાંમિની;
પરનારી સૌ રતિ કિયેં પરમ દોષ જિય જાંનિ યહુ,
જો મન ચંચલ વસિ નહી તો ઈન સૌ કેલિ ન કાંણિ યહુ. ૧

સોરઠા

અથ ક્ષતિ વર્ણન:—

ભૂપતી મંત્રી હીનિ ક્ષતી વિનુ કાંમી પુરુષ;
ઐવે તેરહ તીનિ કોકસાર ઇમ ઉચ્ચરૈ. ૨

છપૈ

ક્ષતિ વર્ણન:—

સખિ સિન્યાસિન જાઈ ધાઈ ધોખન ઔચેરનિ,
જો અપની પહિયાની ઔર માલનિ ચીતેરનિ;
તંબોલનિ બડહની અવર પાડોસિની કાંમિની,
જો અપને ગૃહ રહૈ નડી નાઈનિ કહિ ભાંમિની;
ગ્વાલનિ વિધવા જંપિયૌ પોડસ ક્ષતી શ્રવણ સુણિ;
કોક કલા બહુ ખોજકૈ એ સખ રાખી પ્રગટ ચુણિ. ૩

દોહા

હૃતિ લક્ષણ:—

જિહ્વિ પઠઈ તહિ રસહિકી ખાત કહત હુહુ ઠાંવ;
 આપુન બચન સવારિકૈ પીઠિ મર્દકા નાંવ. ૪
 પ્રથમ દિખાવત આપુ અંગ બચહિ બસીઠિ બત;
 રમકૈ કહૈ વિદ્વષિતા પાછૈ લોં ફિરિ ખાત. ૫
 જો પઠવૈ તિહિકી કહૈ જો કહિયૈ કહિ તેજ;
 કછુક કહૈ જુ બનાઈ કૈ વિગિટપા લક્ષણ ઐજી. ૬

મોતીદામ છંદ

અસમેં અવસાંન જાકો પ્રવેસ,
 હૃતી કરૈ જિહ્વિ પાપ ઉદેસ;
 કછુ ધન લાલચ વાહ દિખાવૈ,
 પ્રિય પહિ લેજત ખાત સિખાવૈ. ૭

છપ્પૈ

અથ પ્રીત્યાભરણ:—

ઇતતેં ગછતિ નારિ આપુ ઉતતૈ બલિ આવત,
 કછુક નયન મુસકાય નયન ભટુ લેરડુ લાવત;
 નિરખૈં ઔર નિસંકટ પુરુષ તબ દષ્ટિ દુરાવં,
 જો ન્યારો બહુ મિલૈ નૈન સૌ નૈન મિલાવૈ.
 જો કામિની બોલૈ નહીં કૈ મુખ બચન મધુર ધરૈ;
 સો કામિની તુમ જાનિયો પ્રીતિ રીતિ નિહચૈ કરૈ. ૮

છપે

અથ પુરુષ સિંગાર:—

અતિ ઉત્તમ તન ળસન ચારુ પરિમલ અંગ ધારત,
 પાનનિ આનન અરુણ રાગ છિન છિન ઉચ્ચારત;
 મુક્ત કનક ઉર માલ હાસ ળચન નિજ મુખ ભાળત,
 ચિત ઉદાર નિરભીત કેસ લાંબે અતિ રાળત.
 ળઠે તરુણ મન અધિક દહા ઇહ વિધ છળિ કાંમી ધરે;
 પરનારી કો વસકરણ કહુ ઉપાઉ ઇહ વિધિ કરે. ૬

ઇતિ શ્રી કોકસારે આનંદકૃતે અગમ્ય પ્રીત્યાદિ
 કરણં નામ નવમં સર્ગઃ ॥૯૧॥

દોહરા

અથ વાજકરણાદિક વીર્યવૃદ્ધિ:—

- શિવળીટ જલોદા કનક તાંગે હન્યૌ જ હોઈ;
 ધાતુ ચ્યાર એ ધાતુ કરિ ખાત રસિક સખ કોઈ. ૧
- પય ઘૃત આમિષ મધુ મિરચ મીન મૂસલી સ્યામ;
 મુંડી અસગંધ મોચરસ લઘુદ્ધી અભિરામ. ૨
- સંખાહોલી શુક ઉડદ ગેહૂં પીપલ ખાંડ;
 કૌચળીજ સેંધાલટા અરુ મુહલેટી માંડ ૩
- તન મર્દન તિલ તેલ કૌ પરમલ પાંન ગિલોઈ;
 ઔર કષ્ટ લે જિલમલૌ ધાતુ સખનમેં હોઈ. ૪

નારાય ઇંદ

- નછત્ર પુષ્ય ભૌમરૈનિ એક કૌર પાઈયે,
 મંગાય માલકાંશુની સુ ધીવમૈ ભુંન્નઈયે;
 ટાંક દૈ પ્રમાન પ્રાતઃ નિત્ય ભઠ ખાઈયે,
 કાંમની કલોલ તૈ અનંદ કંદ પાઈયે. ૫

દોહરા

- અસગંધ ગાવે દ્ધ સૌ ખાઈ ટાંક અરુ દોઈ;
 ભે કામી પીવૈ સદા અધિક ધાતુ સૌ હોઈ. ૬

દોહરા

અથ વિશેષ વાજકરણ:—

- ધાતુકરણ અરુ ખલિ ધરણ મોહિ ભુ પૂછૈ કોઈ;
 અય સમાન તિહુ લોકમૈ ઔષધ ઔર ન હોઈ. ૭

રતિ કે અંત જી પય પિવે ઘટૈ ન જલ તિહિ અંગ;
 તાહિ ન રતિકી રૂચિ મિટૈ ચૌશુણુ જઠૈ અનંગ. ૮
 અસત મૂસરી સૂંઠ અરુ મુંડી સતાવરિ જાનિ;
 અસગંધા તિલ ગોખરૂ ચિરિયા કંદ વખાનિ. ૯
 પ્રહ્લદાંકિઠૌ આનિકૈ સિંધારે લે આઈ;
 સુકૈ છાંહિ પીસહુ સકલ અંગર ઝીન છિનાઈ. ૧૦
 દગ ઔષધ પરમાંન લે ગોપય ખોવા ડાર;
 સહિત સહિત સમ માતરા ગોલી લેહુ સવાર. ૧૧
 પાંચ ટાંક ઉઠ પ્રાતઃ કૌ જો કાંમી યહુ ખાંચ;
 જલ વીરજ થંભન જઠૈ કેલિ કરૈ ચિત લાય. ૧૨

દોહા

અથ થંભન વિધિ:—

મુંડી ઇસપદ જાયફલ જાવંત્રી અહિરૈન;
 વિજયા અજવાયન દ્વિતિય સાતૌ થંભન મેંન. ૧૩

૭૫૧

સસિ કેસર દગ લોંગ રાંમ જાતી ફલ જાંનૌ,
 ખેદ ટાંક અહિરૈન શુજ દોઇ મૃગમદ આનૌ;
 સકલ પીસ ઇક ડૌર સહિત સંછિન ઔટાવૌ,
 ટાંક ટાંક પરવાન જાંનિ નર જરી ખનાવૌ.
 આનંદ પીત પાનન મિલૌ જરી એક જુગે પુરુષ;
 તખ લગો મનોજ મુચૈ નહીં જખ લગ લખૈન અમલરસ. ૧૪

સોરઠા

ચતુર શુજ અહિરૈન પરૌ ટાંક હરવલ્લભા;
 રહૌ થકિત હોઇ મેંન જ્યૌ ખાદર ક્રતુ સરદમૌ. ૧૫

દોહા

તીતર આંનૈ સ્યામ રંગ થંલન કી રૂચિ જાહિ;
કછુ ન ખવાવૈ તીન દિન પય ખ્યાવૈ પૈ તાહિ. ૧૬

અડિલ છંદ

સૂઠ ટાંક સિવ ખીરજ તાહિ ખવાઇયૈ,
તીતર મંદિર લીતર આંનિ રખાઇયૈ;
હેઠિક મારગ હોઈ સુગુટિકા ડારઈ,
કુનિહાં નાગર સીરૈ નીરસુ તા હિ ખાંગારઈ. ૧૭

દોહરા

સુરતિ સમૈ કાંમી રસિક મુખ રાખિ જુરૈ જુ કોઈ;
સુરતિ કરતિ હારૈ નહીં સુરત અખંડિત હોઈ. ૧૮
ખહુત ખહુત ખરનો કહા પોસત સુત ને ખાય;
ખહુ વિલાંખ લગુ રત કરૈ નિસિ કામી ચિતુ લાય. ૧૯

દોહરા

અથ મદનમોહક કામેસ્વર:—

અસગંધ ફૂટ ગંગેર વાછર અજમોહ અનંદ;
હરર ખહેરૈ વરૈ સૂઠિ ખિલાઈ કંદ. ૨૦
ધનિયા મોથા મોચરસ ગજપીપલ અભિરાંમ;
સેખર છાલિ ખજૂર ફલ નવલ મૂસલી સ્યાંમ. ૨૧
મિરચ કાયફલ ગોખરૂ પીપલ પત્રજ આંનિ;
સાટિમૂલ તાલીસ તજિ વિજય સાર હૂં જાંનિ. ૨૨
સૂકે ખીજ અનારકે જુરા સેત સમેત;
ચીતા ભારંગી સુભગ કૌચળીજ હૂં લેત. ૨૩

મુહલેહી પંકજ ગટા નવલ સિધારે જાનં;
 કુલછ કાકડાસિંગ લે નાગકેસર આનં. ૨૪
 પુકકરમૂલ સતાવરી ઔષઢ ઉણુતાલીસ;
 ટાંક ટાંક સળ આનિઢે અતિ સૂછમ કરિ પીસ. ૨૫
 લોંગ ચિરોજી જાયક્ત ગિરી છુકારે જાનિ;
 દ્રાળ દાલચીની નવલ એલાચી લધુ આનિ. ૨૬
 ઇસાખિદ જાવંત્રી લલત ટાંક ટાંક લે આઉ;
 એ દસ ઔષધ કૂટિ કે નાગર અનતર ખાઉ; ૨૭

ઓષઢ

પાંચ સેર ગો દુધ મગાવહુ, નિજ્જલ વાસનમૈ ઔટાવહુ;
 ભાંગી આધસેર લે આવહુ, વસન બાંધ પયમૈ છટિકાવ હુ ૨૮

અડિલ છંદ

દધિ સમાન જળ દૂધ હિ સગઢ નિહારિયે,
 વિજયા વસન સમેત નિકારિ સુ ડારિયે;
 ઔષધ અસગંધ આદિસુ આનિ રલાઈયે,
 કુનિહાં પાવક મંદ હિ મંદ વિચારિ પકાઈયે. ૨૯

દોહરા

પૈપયમૈ સળહી સઘન દારૂ સમ હોઈ જાઈ;
 લોંગ આદિ ઔષધ સકલ તામેં દે ઉરલાઈ. ૩૦
 ભે પરધર હુ ઉતારિ કે જળ વહુ કછુ સિયરાઈ;
 ટાંક યુગમ સતવીસ તળ દીજે ખાંડ રલાઈ. ૩૧
 કુનિ જિળ કર કરિ સકલ મિલિ મોદક રચહુ વિલાસ;
 નામ તાસુ મોદક મદનસુંદર મધુર સુવાસ. ૩૨

ધાતુકરણ અતિ બલધરણ ગ્રાહક મનસિજ નીર;
અગનિ ઉપાવન દુખહરણ ત્રિય દ્રાવણ અતિ ધીર. ૩૩

છંદ

અથ રતિપ્રભોદ:—

વંતાક સ્વેત સુપકવ મહિ દોઈ ટાંક પીપર ડારિયૈ,
તિસ લાઈ કે પિંડોર તા પર સકલ મૂંઢિ સવારિયૈ;
હઠ લાય મધ્ય પકાઈ પીપલ કાઢિ છાહ સુકાઈયૈ,
સમ દારુચિની ચારુ લૈ ફટકડી અરધ લાઈયૈ. ૩૪
ઓષદ સંપૂરણ કરિસુ ચૂરણ ઝીનિ અંબર છાંનિયૈ,
કુનિ અર્ધ ટાંક મિલાય મધુ સૌં વરી સુંદર આંનિયૈ;
રતિ આદિ સુખ જલ મિલૈ તાકૌ લિંગ લેપન કીજિયૈ,
નિજ મન હિ અતિ આનંદ ઉપજૈ તરુણકૌ સુખ દીજિયૈ. ૩૫

સોરઠા

અથ દ્રાવનભેદ:—

દ્રવૈ ન જળ લગ નાર તખ લગ સુખ પાવૈ નહીં;
લીજો ચતુર વિચાર રીતિ એહ નર નારકી. ૩૬

ચોપાઈ

સહિત સૂંઠ શુક આનિ પુરાણૌ, કુનિ ફલ રસ આંખીકૌ જાનો;
સજલ પીસ મદનંકુસ લાવૈ, રતિ કરિ કમલાનનિ કૌ દ્રાવૈ. ૩૭

દોહરા

કંચન રિપુ બિખ શુંજ કરિ ઉરગલ તાકે સંગ;
રમણ ખવાવૈ રમણિકૌ નિહયૈ દ્રવૈ અનંગ. ૩૮

ક્રીટ હોઈ ઈક સરદઙ્ગતુ વન મહિ તાકૌ વાસ;
 ફેન અધિક મુખ તૈ ઝરૈ તુણુ પર તાસુ નિવાસ. ૩૬
 કરૈ ખિરૌલી ફેન મહિ ડારૈ ક્રીટ નિકારિ;
 વ્યાલ વેલિ સંગ દીજિયૈ દ્રવૈ મદનજલ નારિ. ૪૦

છયૈ

પ્રથમ કાંમ કીલોલ ખાલ સંગિ વિરલૌ કિજ્જૈ,
 મદન સદનકૌ દલન સ્વાદ તાતૈં કુનિ લિજ્જૈ;
 છિન ઊપરિ છિન તલૈં ચતુર અતિ ચપલ ચલાવત,
 ઊપરિ હેઠિ ચલાઈ છિનક પંથહિ પૈઠાવત.
 જો તીન વાર ઈહ વિધિ જતન કવિ આનાંદ કાંમ કરત;
 કાંમનિ મનો જ નિહયૈ દ્રવૈ સુ કોકસાર ઈમ ઉચ્ચરત. ૪૧

દોહરા

નારી દ્રવતિ નિહાર કૈ પુરુષ દ્રવૈ તતકાલ;
 તૌ હુ હું દિસ રત રૂચિ બઢૈ મુદિત હોઈ વર ખાલ. ૪૨
 જો કામીકૌ મદનજલ નિકટ જો પહૂચ્યો હોઈ;
 તૌ તિય એક જતન કરૈ જાનિત ચતુર જો કોઈ. ૪૩

સોરઠા

કાંમિનિ અપને પાંનિસે સહરાવૈ પિય જંધ જુગ;
 જતન જુ ઈહ વિધિ કાંનિ દ્રવાવૈ રમણી રમણકૌ. ૪૪

॥ ઇતિ દ્રાવણુ વિધિ ॥

ઢાહુરા

અથ સ્થૂલીકરણુ:—

જો જન જાને કોક પઠિ કરે જુ જતન વિચારિ;
અતિ હિત ઉપજે રમનિકૌ રતિ રૂચિ માને નારિ. ૪૫

સોરઠા

જો જિનિકૌ રતિ નીચિ નહી ત્રિપિત તાકી તરુનિ;
હિત ન હોઈ હુહુ બીચિ કરે સુઅ સ્થૂલીકરન. ૪૬

નારાય છંદ

ગંગેર વા કનેરમૂલ ઓર ગયંદપીપલી,
જુ સાંમ આસગંધ ફૂઠ આનિયે વચા ભલી;
સમાન માંખ આનિકૌ સુલિંગ લેપ કીજિયે,
ખડો સુભાઉ નારિકૌ આનંદ કંદ દીજિયે. ૪૭

અડિલ છંદ

સહિત છરીલા ખાંડ સઘે સમ આનિયે,
અતિ સૂછમ કરી ખસનમહિ છાનિયે;
માલિકાંશુની તેલ એક સમ ખાનિયે,
મદનંકુસ ગુરુ હોઈ લેપ જખ ઠાનિયે. ૪૮

ઢાહુરા

સુરતિ સમૈ કામિ રસિક, આનૈ મોચારસ જુ કોય;
મદનંકુસ મર્દન કરે, અતિહી હોઈ કઠોર. ૪૯

અડિલ છંદ

કંટકારિ અંબેલીપત્ર સુપાન્યૌ લીજિયૈ,
મનસિલ કૂટ વિયોગ ઇકત્તર કીજિયૈ;
એ સખ સખ કરિ પીસિ બુ તેલ રલાઇયૈ,
કુનિહાં અંગિનિ ઓટિક અંબર છીલ છનાઇયૈ. ૫૦

ચૌપઈ

સકલ તેલ છનાઈ લીજૈ, મદનંકુસકો મર્દન કીજૈ;
અતિ ગુરુ અતિહિ કઠોર કરાઈ, તરુનિકૌ મન મનાઈ. ૫૧

દ્વાહરા

સહિત કનેરા છાત્રિ લે માલકાંગણી તેલ;
લેપ કિયે અસ્યૂલ હોય ખાઠૈ ઇંદ્રો બેલ. ૫૨

ચૌપઈ

અથ સંકોચનઃ—

જો ખાઈ જાઈફલ સણુ લામ
તો સંકોચન હોઈ મદનં ધામ;
તો તરૂણી પાવે અતિ હુલ્લાસ
જ્યૌં દ્રાહસ વર્ષિકો વિલાસ. ૫૩

સવૈયા

દુમ દારિમછાલિ મગાઈ કૈ નોતન લોહસો ખંડખંડ કરૈ,
છીન પુરાતન ચીર સૌ સંયુત તાંબેકે વાસન બીચ ધરૈ;
ધરિ પાવક ઉપરિ તાહિ પકાઈ કૈ
અંસુક જો તિહિ રંજ ભરૈ,

ફિર લીજિયેં અંબર છાંનિ કે

સો અંબર છાંડ સુકાવત કાજ સરે. ૫૪

અરિદ્ધ છંદ

થોરો સૌ અંબર ફારિ ખરંગહિ ધારિયે,
ભૈ ભીજે તિહિ માંહિ તો તાહિ નિકારિયે;

સંકોચન અતિ હોઈ ન સંકા કીજિયે,

કુનિહાં ખાઠે કેલિ આનંદ મહાસુખ લીજિયે. ૫૫

ચૌપદ

અથ મુક્ત વીરજ વિધિ:—

છિનમેં ધાતુ જાત જિહિ કોઈ,

રતિ રંચક સૌ દ્રવે ભુ સોઈ;

સો કાંમી ચહ ઔપદ કરઈ,

દ્રવે ન વેગિ ધાતુ નહિ પરઈ. ૫૬

અરિદ્ધ છંદ

માર્યો લોહ દસ ટાંક સૂંઠિ સમ લીજિયે,

મિશ્રી ઉભય પ્રમાણુ સુ ચૂરન કીજિયે;

દિન ઇકધસ પ્રાતઃ ઊઠિ ભે જન ખાઈ હૈ,

કુનિહાં પરેન વીરજ વેગ ધાતુ નહિ જાઈ હૈ. ૫૭

ચૌપદ

અથ સોમ રોગ—

અતિ કર સુરત કરત ભે કાંમિની,

કે ચિંતા વ્યાપે તિહિ મન ભામિની;

તાતે સોમ રોગ ભે હોઈ, નિહયે વૈદ કહે સખ કોઈ. ૫૮

દોહરા

મદન સદન તૈ રતિ સમૈ, ચલત સ્વેદ બહુ વારિ;
હરખ ન ઉપજૈ પુરુષ ચિત ના સુખ પાવૈ નારિ. ૫૯

અડિલ્લ છંદ

ફલ કદલી પરિપકવ ખાંડ મધુ લાય કૈ,
લીજૈ રસ આમલૈ સ જલ ઔટાઈ કૈ;
પ્રાતઃ સાત દિન કામિની જો સમ કરિ ખાઈ હૈ;
જૈ હૈ તાકો રોગ મહાસુખ પાઈ હૈ. ૬૦

ફલ ખજૂર કદલીફલ સમ કરિ જાનિયૈ;
તાતૈ ફને તાલમખાને આનિયૈ;
તીનો પીસિ ફૂધ સૌ પાવૈ કામિની,
કુનિહાં પાવૈ પરમ હુલ્લાસ રોગ નહિ ભામિની. ૬૧

દોહરા

એલાચી લધુ મૂંસલી સત સિલાજિત આનિ;
કુનિ પીસ છાનિકૈ ખારીક બનાવૈ દોઈ દોઈ ટાંક પ્રમાંન. ૬૨
રતિ આસન તાંડુલ કે જલ સૌ જો નિતયૌ કરિ ખાઈ;
અતિસુખ પાવૈ જાઈ દુખાં તા કહ આનંદ ઉપાઈ. ૬૩
કદલીદલ કૌ ભસમ કરિ તામૈ હરદર લાઈ;
કુનિ રસ સોં લેપીજિયૈ હસત રોગ ન રહાઈ. ૬૪
ઉદર ચૂરન મહુવા સહત સૌંઠિ બિજાઈ કંઠ;
ગોપચ સૂં પીવૈ તરુનિ સુખ પાવૈ આનંદ. ૬૫

ચૌપદ

અથ કેસકલ્પ:—

અર્જુન છાલિ પિંડાહરુ આનૈ, ત્રિકલા સહિત રસા થલ ખાનૈ;
તિલિકૌ.તેલ મેલિ ઓટાવૈ, કરૈ સ્યામ કચ દિન પ્રત લાવૈ. ૬૬
લોદ ઓરુ દાંત્યૌન મગાવૈ, તિલિકૌ તેલ મેલિ ઓટાવૈ;
ચિહુરન પર લાવૈ જો કોઈ, કચ કાજર જ્યૌ સોભા હોઈ. ૬૭
અન્નદૂધ ભાંગરો ભનિજ્જૈ, સરસખાત કુનિ સરસ ગનિજ્જૈ;
કચ લાવૈ કાંસી મહિ પીસ, અતિહી સ્યામ કરૈ જગદીસ. ૬૮
જો ચપૈકો મૂલ મગાવૈ, કનકખીજ તાંમે જી મિલાવૈ;
સજલ પીસ જો લગાવૈ કેસ, ચિહુર હોહિ કજ્જલકે લેસ. ૬૯
રસ નીખૂ આવૈ પિસાવૈ, દિન ઇકિઈસ કેસ પરિ લગાવૈ;
તાતૈ કેસ હોઈ અતિ સ્યામ, ઘની ખાર ઐચત અભિરામ. ૭૦

દોહરા

ખારન કે દિજ ખારિકૌ મધુર તેલ કૌ સંગ;
વારનકી સોભા બનૈ જ્યૌ વારુનકૌ રંગ. ૭૧
ખારુણ કૌ દિજ ખારિકૌ મહિષી પચકે સંગ;
કચ લાવૈ ઇકિવીસ દિન બઢૈ વાર બહુરંગ. ૭૨

અડિલ છંદ

અથ રોમ શાંતિ વિધિ:—

પાંચ ટાંક હરિતાલ ટાંક જઉખાર લે,
પોસત આંનિ જરાઈ ટાંક ઇક છાર લે;
ચૂનૈ સો જલ પીસકે સ પરલાઈયૈ,
કુનિહાં તહાં વારકો મન કબહૂં પાઈયૈ. ૭૩

ચૌપદ

ચૂના અરુ હરિતાલ મગાવૈ, બિલૈ પીસ કાંજ સૌ લગાવૈ;
લગાવત કેસ ફરિ હોઈ બાંહિ,

કછૂ સંદેહ નહિ યા માંહિ. ૭૪

ચૂનો અરુ આનૈ હરિતાલ, સિર કાસૌ લગાવૈ જો બાલ;
નિહચૈ વાર ફરિ હોઈ બાંહિ,

યા મહિ કપટ કરત કછુ નાંહિ. ૭૫

ચૂના ગોદંતી હરતાલ, અંબુ કદલીકૌ ડાલ;
કરૈ સુ તન પર લેપ સવાર,

તહાં ન હોઈ નામ કહૂ વાર. ૭૬

ચૂના સાથ કદલીરસ ડારૈ, પીસિ બારિક સૌ લેપ સવારૈ;
ફરિ હોઈ કછુ સંકા ન કીજૈ,

કોકસાર વિધિ યો સુનિ લીજૈ. ૭૭

પ્રથમ જસ્ત કૌ ચૂરણ લાવૈ,

વિમલ તેલ કટુ મધિ ઓટાવૈ;

સાતઘોસ કુનિ ધામ સુકાવૈ,

કીજત કેસ ફરિ સૌ લગાવૈ. ૭૮

પ્રથમ રોમ સખ ફરિ કરાવૈ, બપરિ તેલ કરરિ કૌ લગાવૈ;

કૈકુચલાકૌ લાવૈ નીર, કબહુ ન ઉપજૈ વાલ સરીર. ૭૯

સંખુ બાર કદલીરસ ડારૈ, પીસિ બારિક પરલેપ સવારૈ;

ફરિ હોહિ કચ સંકા ન કીજૈ, કોકે કલા રચના સુનિ લીજૈ. ૮૦

ચૌપદ

ગો દુહતા પીસૈ હરિતારિ, ચૂનો બિલૈ કદલીરસ ડારિ;

કરૈ લેપુ તીન જયો નામ, તહાં ન હોઈ વારિકૌ નામ. ૮૧

દોહડા

સંખી ચૂના કેલિરસ ખુગદાદી હરતાલ;
નીખૂ સું ઘસિ લાઈ કે અંગ ન આવૈ ખાલ. ૮૨

અડિલ હંદ

અથ કુચ સંસ્કાર:—

સામસ પીપલ ફૂઠ લૌગ કુનિ જાનિયૈ,
અસગંધ છાલિ કનેર ચિહૂ નિજ આનિયૈ;
કામિનિ કૌ નવ નાંમ મેલ કુચ લાઇયૈ,
કુનિહાં ભારી હોહિ ઉરોજ મહા છળિ પાઇયૈ. ૮૩

દોહડા

દારિ કનેક કટુતેલ મહિ કુચ લાવૈ ઔટાઈ;
ઉરજ હોહિ અતિહી કંઠન દોઈ શ્રીફલિ કે ભાઈ. ૮૪

ચૌપઈ

અથ રાગ વિધિ:—

વચ ખાવિચી ખાહો અરુ અદ્રક,
માંખણુ હરદ જાનિ કુનિ ભદ્રક;
ચૌદિસ માઘ પક્ષ અંધિયારા,
પીવૈ પીસિ પૈ કછુ ન વિચારા. ૮૫
મિરચ કુલિજણુ સમ કરિ દોઝ,
વરિખ એક સાધૈ જો કોઝ;
મધુર અમલ કછુ ખાઈ ન સોઈ,
પિક સમ કંઠ તાસુ તૌ હોઈ. ૮૬

કુંડલિયો

સૂંઠિ મુંડી અરુ બ્રાહ્મી, વચ પોપલ પરવાન;
સાત રાત મધુ સૌ ભળૈ, કરૈ સૌ ગંધવ ગાન. ૮૭

ચૌપઈ

અથ પુષ્પ નિવારણ:—

હરર રસોતિ આંવરે લ્યાવૈ, સમકરિ પીસિ અંબુસો ખાવૈ;
સાત દિવસ પોવૈ જો કોઈ, તાકો પુષ્પ નિવારણ હોઈ. ૮૮
પત્ર કપિછ બાસ કે પાનહિ,

સમ કરિ ઉઠિ પોવૈ જો પ્રાતહિ;

તાકો પુષ્પ નિવારણ હોઈ,

નિજી નાંગર બાંનત સળ કોઈ. ૮૯

સોરઠા

બીસ ચીઠકે પાત સમ કરિ પીસૈ બારિક સૌ;
પ્રમુદી પોવૈ પ્રાત પહુપ નિવારણ હોઈ તિહિ. ૯૦

ચૌપઈ

અથ વાંઝિકરણ:—

ચીતા ઔર ધાંન્ય તુસ લ્યાવૈ,

સમ કરિ પીસ અંબુસો ખ્યાવૈ;

પુષ્પવંત વનિતા જળ હોઈ,

તીનિ દિવસ પોવૈ જલ સોઈ. ૯૧

બાલક દસન જી પહિલૈ પરઈ,

આદિત્યવાર સૌ કંચન મઠઈ;

તરુણી બાંહ સૌં આંનિ બંધાવ,
 હોત સુ વાંઝિ મહાસુખ પાવૈ. ૯૨
 ગજ પિસિ તા કોઇ લૈ આવૈ,
 કુનિ સુકાઈ કરિ તાહિ પિસાવૈ;
 સાતૈ ચ્યારિ નારિ જો ખાઈ,
 નિહચૈ તરુનિ વાંઝિ હોઈ જાઈ. ૯૩

દોહરા

વર્ષ ત્રીન કૌ આંનિ શુરુ દિન પંદ્રહ ઉઠિ પ્રાત;
 નિતહિ ખાઈ જૌ ટાંક દસ નારિ વાંઝિ હૃવૈ જાત. ૯૪

દોહરા

અથ નીલી હરણુ:—

તિલ પ્રસૂન જો મુખ મલૈ વદન કમલ સ હોઈ;
 કે છાંઈકી આદિહી રકત બઢાવૈ સોઈ. ૯૫

ચૌપઈ

મુહરેહી ચૌરાઈ લ્યાવૈ, સુવન કે વરહિ ચતુર મગાવૈ;
 જલ વાસી સૌ મુખ પરલાઈ, છાઈ ફરિ કરૈ ઇહિ ભાઈ. ૯૬

ચૌપઈ

અથ મુખકંટક હરન:—

વચ ધનિયા અરુ લોહ પિસાવૈ,
 સાત દિવસ આનન પરિ લાવૈ;
 જો મુખ પર કંટક નહિ ચઢૈ,
 સો મમ વચન ચિત્ત નિરવઢૈ. ૯૭

સૈધા લોદ રસિક લે આવૈ,

વચ રસ સૌ કુનિ જળહિ મંગાવ;

ચ્યૌરૌ પીસ લેપુ જો કરૈ,

તો વિચિત્ર મુખ કંટક હરૈ ૬૮

દોહરા

સૈવર કટુકી અરુ હલદ અજા દૂધ કુનિ આહિ;

એ પિસાઈ જો મુખ મલૈ તો ખોવૈ નિજુ તાહિ. ૬૯

દોહરા

અથ ઉવટણા વિધિ:—

હરદ ગોખરૂ સૂંઠ નખ મોથા સરિસૌ જાન;

કાસમીર કપૂર લઘુ ટાંક ટાંક સમ આન. ૧૦૦

ટાંક ચ્યાર ચંદન અરુન સમ કુસુમ તહિ ડારિ;

નવલયિરૌ ટાંક દસ પીસ હુ સકલ સવારિ. ૧૦૧

સખ ચૂરણ કટુ તેલ મહિ, કરૈ જુ ઉવટના કોઈ;

વિમલ રૂપ રાજૈ વદન કનક વરણ તનુ હોઈ. ૧૦૨

ચૌપઈ

અથ મસાહરણ:—

સૌંચર લૌંગ અગનિ મહિ ડારૈ,

તપત હોઈ તપ તાહિ નિકારૈ;

ચૂનાંકલી સહત સમજનિ,

જલિ સૌં પીસી લેપુ તિહિ ધાનિ. ૧૦૩

ઢાહરા

પ્રથમ મસાંકૌ કાટિકૌ ડારૈ રકત નિકાસિ;
ચૂના સાજી પીસિકૌ લેપુ કરૈ કુનિ તાસિ.

૧૦૪

ચૌપઈ

અથ મુખવાસહરણુ:—

સિવળીરજ અરુ કૂઠ મગાવૈ, મોથા મૂહલેડી લે આવૈ.
ધનિયા ઓર ઇલાયચી જાનિ,

સકલ પીસિ મુખ મેલૈ આનિ. ૧૦૫

નખ તજ પત્ર ચંબેલી આંનો,

પત્ર જ ઓર ઇલાયચી જાંનો;

પુડી બાંધી પાન મધે ખાઈ,

તાકૈ મુખકું વાસ તજિ જાઈ; ૧૦૬

ચૌપઈ

અથ ચોનિ કુવાસ હરણુ:—

મધુર તેલ નાગર લૈ આવૈ, તરુણ કિરણ સૌ તપ્ત કરાવૈ;

જાકી જોનિ ગંધિ અતિ હોઈ,

તરુણી તેલ લગાવૈ સોઈ. ૧૦૭

રસાવલી છંદ

તૂત છાલી દુમ દારિમ છાલિ વખાનિયૈ,

ઈટાં લાગૌ હોઈ સુ ચૂના આનિયૈ;

કાંમિનિ જૈ કાંમી જૈ કાખ લગાઈ હૈ,

કુનિહાં કોકકલા ચૌ કહ કુવાસ નસાઈ હૈ.

૧૦૮

ઔષધ

અથ સ્નાનીય સુગંધ:—

મોથા ઔર ઇલાયચી જાંનૌ,

નખકચૂર કુનિ પત્ર જ આંનૌ;

સિર મહિ ડાર નહાઈ જો કોઈ,

અતિ સુવાસ તન તાકૈ હોઈ. ૧૦૯

દાહરા

કુસમ કેવડા આદિ દે તેલ જુ વાસિત હોઈ;

કેસ કલેવ રલાઈ ચૈ યહ જાંનત સખ કોઈ.

૧૧૦

ધતિશ્રી કોકસારે આનંદકૃતે સ્થંભનાદિ ઔષધ
વર્ણનં નામ દસમં સર્ગઃ ॥ ૧૦ ॥

અડિસ છંદ

અથ મોહનતિલક:—

સેત આક જૂ કૂઠિક મોથા જાનિયે,
શ્રોનનિ જોનિનિ જમનસિ નીર જુ આનિયે;
પાંચો પીસ રુધિર સૌ ટીકો કીજિયે,
કુનિહાં દેખત મોહૈ ભાંમ બહુત સુખ લીજિયે. ૧

દોહડા

પત્ર લજલૂ કમલ જર, મુહલેટી વચ જાનિ;
કંદ્રપ સૌં સખ પીસ કૈ, ભાલ તિલક પરવાનિ. ૨

ચૌપઈ

કીરી છર પીપરલૈ આવૈ, મીઠાસીંગી તગર મગાવૈ;
અપનો અંગમેલ કુનિ લેહ, પાંચો પીસ કરૈ જિમ ખેહ. ૩
વિજયા છંદ

કુનિ મધુ લીજૈ તામહિ કીજૈ, ટીકા કઠૈ અતિ હિત વાઢૈ,
અખ સુ કહૌ તિરિયા જિહિ મોહૈ,
જાકૌ ચિત્ત કંત ચાહજે હૈ;
જાકૌ ખણુ પ્રીતિ નહિ ધરૈ, સો કાંમિનિ ચહ ટૌણા કરૈ. ૪

દોહડા

ગોરોચન જોની રકત કાઢૈ તિલક લિલાટ;
જળ ટીકા દેખૈ દગન તખ વસિ હવૈ ભરતાર. ૫

ચૌપઈ

અથ અંજનવિધિ:—

તગર કૂઠ તાલીસ મંગાવૈ, તખ બાતીસો પીસ લગાવૈ;
સરિસૌં તેલ દીપ મહિ મેલ, ચહ વાતી બારૈ વહ તેલ. ૬

અડિદસ છંદ

આધી રાત અમાવસિ નેન નિહારિય,
 મનુષ્ય ખોપરિ ઊપરિ કાજલ પારિયૈ;
 રંચક અંજનુ આન નેન જળ દીજિય,
 જે મનુ લાવૈ લામસુ વસિ કરિ લીજીયૈ. ૭

દાહરા

મનસિદ્ધ ઔર કુવારદલ ગૌરોચન અભિરામ;
 ઘસિ અંજનુ નેનન કરૈ નિરખત મોહે ભાંમ. ૮

છપ્પૈ

અથ ચૂર્ણવિધિ:—

સેસ ધૂપકે પાંખ ચોક ઔર કૂઠ ગનિજજૈ,
 તગર કંજકૌ મૂલ કાકજંઘા કુનિ લિજજૈ;
 એ ષટ ઔષદ આનિ રંડ દસ મધ્ય ખવાવૈ,
 રવિવાસર જળ હોઈ વસન ભિરત કૌ લાવૈ.
 એરંડપત્ર ચૂરણ સહિત વસન મધ્ય નિહચ ધરૈ;
 જા ઊપર ડારૈ કોઝી સો પ્રગટ પ્રેમ તાસૌ કરૈ. ૯

ચૌપઈ

અથ લૌકાંજન વિધિ:—

ખંજૂ લેપં જરા મહિ ડારૈ, વરષ એક વાંકૌ પ્રતિપારૈ;
 વરષ મધ્ય અસો દિન આહિ,
 સાત પાંખ નિકસ ~~પર~~ તાહિ. ૧૦
 તા દિન દૃષ્ટિ ન આવ સોઈ, પેંચાહી પિંજરા ~~પર~~ હોઈ;
 નન નન ખોજત જમ રહ, તૈસૌ હાથિ મેલતિ હિ ગહ. ૧૧

દોહરા

- સાતૌ પાંખ ઉપારિ કૈ કંચન મધ્ય મઠાર્ધ;
કોઝિ ન દેખૈ તાસુકૌ મુખ મૈલૈ જહ બઠ. ૧૨
- અસત મંબરી આંનિકૈ ગોઘૃત તાહિ ખવાઈ;
નિહિચૈ ડારૈ વચન કરિ સોલૈ અનતર ખાઈ. ૧૩
- લીજૈ ફલ કપાસકો જોન જંત્ર કર હોઈ;
કાચૈ દીપકમૈ ધરૈ નિજ બાતી કરિ સોઈ. ૧૪

અડિસ છંદ

- આધી રાતિ અમાવસિ નૈન નિહારિયૈ,
વહ બાતી વહ ઘીઉ દીપ મહિ બારિયૈ;
મનુષ્ય ખોપરી ઉપરી કાજલ પારિયૈ,
કુનિહાં કોઝિ ન દેખૈ તોહિ નૈન જળ દીજિયૈ. ૧૫

ઐપદ

અથ કામવીર મંત્ર:—

- કદંબ પ્રસૂન કહૂં તૈ લ્યાવૈ, કૈ કેસૂકે કુસુમ મંગાવૈ,
સહસ કૂલ નિહચૈ કુનિ લાવૈ, તે સળ નીકે ઠોર રખાવૈ. ૧૬
- કુનિ વિધિવત લે હોમ સુ કીજૈ,
સહસ બારસૌ આહુતિ દીજૈ;
સાત પુહ પઠિ રાખૈ સોઈ,
જિહિ દેસો અપને વસિ હોઈ. ૧૭

મંત્ર

ૐ કામ્યં પુન્યં સૌરંમોક્ષ્યં મામ્યં કદિયં સ્વાહા ॥ ચામુંડા ॥

કેસૂકે પ્રસૂન લે આવે, મન વચ લક્ષ બાર જપ બ્યાવે;
દીને પઠિ પ્રસૂન બે તાસા, તેા નિહચે તિય વસિ બસા. ૧૮

મંત્ર

ૐ ચામુંડા મહિયં ઉભયં બલિતં ન વાયં મોક્ષ્યં સ્વાહા ॥

દોહરા

અથ પદ્મિની વશીકરણુ:—

કર કેસૂકે કુસુમ ગહિ, વાંમ પાંનિ પરિ પાંન;
મધુકર પદ્મનિ નામ લિખ, પઠ યહુ મંત્ર સુખન. ૧૯
પદ્મિનીકો જળ દીજિયે, તુરત વસ્ય સો હોઈ;
લોચન વાંતઠ શ્રવણુ ધરિ મંત્ર સિખિ સખ કોઈ. ૨૦

મંત્ર

ૐ કામેસ્વર મહ વિપુલં મોક્ષ્યં સ્વાહા ॥

ૐ કામેસ્વર પદપક્ષે માકારા વિષ્વા (દ્યા ?) મહવં પુષ્તં સ્વાહા ॥

ચૌપાઈ

અથ ચિત્રણી વશીકરણુ:—

કદલીકી જર કો રસ લાવે, એક બચકલ મેલિ પિસાવે;
કુનિ સુખા(કા)ઈ કે ધરિ બે ન્યારા,
જળ આવે કામિનિકા વારા. ૨૧

વાકો કુટિ પાન મહિ રાખે,

અરુ યહ વચન પાંન સૌ લાખે;

હો તિહ કાલ દેઉ ગો તાહ, દેતહિ કરે પ્રીતિ નિરવાહ. ૨૨

અથ સંખની વશીકરણુ મંત્ર:—

ૐ સુભાંગં માયા કામદેવયાની સ્વાહા ॥

દોહરા

તગર મૂલ પીપલ પઠી જખહી સંખનિ ખાઈ;
જયો જંખુક વસિ અસત સત તૈસે વસિ હોઈ જાઈ. ૨૩

મંત્ર

ૐ મહિતાત શ્રીમૈત્રી જલિયં મહ લહ સ્વાહા ॥

ચૌપદ

અર્થ હસ્તિની વસિકરણું:—

પંખ પારેવાકે લે આવૈ, સકત સહિત કુનિ ચતુર પિસાવૈ;
પઠિ કરિ મંત્ર તિલક દે લાલ,
નિરખત તિય મોહૈ તતકાલ. ૨૪

મંત્ર

ૐ ધિરાધિર કામદેવાય સ્વાહા ॥

દોહરા

મદનંકુસ લાવૈ (લગાવૈ) ચરણ તરુણ સુરત કે અંત;
જખ લગ જીવૈ જગત મહિ પ્રીત ન ટારૈ કંત. ૨૫
સુરતિ અંત લે અપનૈ વીરજ,
લાવૈ (લગાવૈ) વામ લામ પગની રજ;
પૈ એડી મહિ લાવૈ (લગાવૈ) નાંહિ,
તરુણિ કરૈ પ્રીતિ નિરવાહિ. ૨૬

ઇતિ શ્રી કોકસારે આનંદકૃતે નરયુવતિ વશીકરણું
નામ એકાદસ સર્ગઃ ॥ ૧૧ ॥

દોહા

અથ આસનભેદ:—

- દોષ રતિ કીજે સંગ નિસિ સુનહુ ચાહિ સખ સન્મુખ;
જો બઢિ કરે તો બલિ ઘટૈ દોય વિનુ તિય નહિ સુખ. ૧
- રાતપતિ કાંમકલોલ ગુણ સુનહુ રસિક સખ કોઈ;
કાંમકેલ તબહી બનેં તિય વિચિત્ર જળ હોઈ. ૨
- કાળ જંઘ ઉર ઉરજ કટિ પાંચ અંગ નળદાન;
અધર કપોલ કુચ સીસ દગ એ ચુંબન પરવાન. ૩
- ગંડસ્થલ કપોલ પરિ ઓર હેઠકૌ હોઈ;
એ ખંડન જાણે ચતુરનેં કો ન જાનેં ઠોઈ. ૪

દોહરા

અથ સેજ વર્ણન:—

- વિમલ ઠોર પરિમલ વિમલ વિમલબુ કુસુમ સુવાસ;
કનક વિમલ કાદંબરી વિમલ સેજકી વાસ. ૫
- પાંન અરુ લોંગ ધલાયચી જાતીફલ ઘનસાર;
જાવંત્રી સંગ વારિ કરી ઇહ વિધિ સેજ સમાર. ૬
- નાગર પરિમલ વસન તન અરુ પરિમલ બહુ લાઈ;
વદન પાંન રાજત અરુણ પાઈતિ ઐઠે આઈ. ૭
- તળ કામિની ગજગામિની નૌસત સજે સિંહાર;
ઐઠે સન્મુખ આઈ કે રૂપ અપાર અપાર. ૮

મંગલા છંદ

- અતિ વિમલ ઠોર સુવાસ વાસિત વિમલ સેજ બિછાઈ;
જિહ્વિ પુહય ચંદન ચારુ પરિમલ પાંન ધરઈ મંગાઈ. ૯

કાઠંખરી કટિ પીતિ રાજત કનકપત્ર સમાનં;
 મુખવાસ બહુ લેં પાસ રાજે લીંગ આદિ સુજાનં ૧૦
 તબ રસિક નિર્મલ વસન સજિ તન પરમલ લાઠં;
 મુખ પાંન રાજત અરુણ અતિ બૈઠે બુ પામતિ આઠ. ૧૧
 સૌલહિ સિંગાર સવારિ સુંદરિ ગમન સુભગ મરાલ;
 બૈઠે બુ સનમુખ આઠ સસિ મુખ રૂપ અધિક રસાલ. ૧૨

દોહરા

અથ આલિંગન વિધિ:—

રાગનિકે જ્યૌ સખત સુરતૌ આલિંગન પંચ;
 આસનિકે રસુ જાંનિ ઇહુ આલિંગન રંગ રંચ. ૧૩

દોહરા

અથ આમોદ આલિંગન:—

તરુણિ કંઘ કર વામ ધરિ બૈઠાવત પતિ ગોદ;
 પાંન બવાવત પ્રીત કરિ આલિંગન આમોદ. ૧૪

દોહરા

અથ મુદિત આલિંગન:—

તરુણિ જંઘ પરિ જંઘ મહિ, મધુ ખ્યાવતિ પિય તાસ;
 સો આલિંગન મુદિત કહિ, ઉપજે પરમ વિલાસ. ૧૫

।

દોહરા

અથ આનંદ આલિંગન:—

પતિ કટિ લીને બિબિ ચરન ભરે પરસપર અંક;
 ઉરજ ગહત ચુંબન વદન નામ આનંદ નિસંક. ૧૬

પતિ કટિ લપટઈ બિબિ ચરન ભરઈ અંક સુખકંઠ;
સુખ સુખન મરદન સિરહુ આલિંગન આનંદ. ૧૭

દોહા

અથ પ્રેમ આલિંગન:—

પતિ કટિ લપટઈ એક પગ દુતિય જંઘ પરિ જાન;
પરમલ પિય લાવત (લગાવત) ઉરજ પ્રેમ આલિંગન માન. ૧૮

દોહા

અથ રૂચિ આલિંગન:—

તિય જૈકતિ પિય જંઘ પર લામ કંઘ કર વામ;
મુક્ત દસન તિય ધ્રમ કરૈ આલિંગન રૂચિ નામ. ૧૯
પ્રથમ ચતુર જો કામિની પતિ કૌ આસન હેત;
અતિ આનંદ ચિત બિપજત બાઠત બિબિ તન હેત. ૨૦

છંદ

(૧) અથ જોગ આસન:—

તિય પોઠ કે પાલથી આપ કરૈ,
જુગ જંઘ ફૂડું કર બીચ ધરૈ;
પિય જૈઠ ભુજ ગહિ કેલિ મચૈ,
કવિ આસન જોગ બનાઈ રચૈ. ૨૧

છંદ

(૨) અથ રતિ આસન:—

ભુજ ઉપર લામકે પાઉ ધરૈ,
પિય જૈઠ ભુજ ગહિ કેલિ કરૈ;

રતિ નામ કહો ઈહ આસનકો,
અતિ કામ કલોલ વિગાસનકો. ૨૨
અડિલ છંદ

(૩) અથ આનંદ આસન:—

કામિનકે કદલી પગ દો ભુજ ધાર કૈ,
કામી કરે કિલોલ અથ ઘેઠારિ કૈ;
ગઠૈ પરસપર અંગ મૈન સુખ માનિ હૈ,
કુનિહાં આનંદ નામ યહ આસન જન સુખનિહૈ. ૨૩
રસાવલી છંદ

(૪) અથ લાલસ આસન:—

સુંદરિકે પગ લેઈ દોઢ કટિ ધારિકૈ,
પિય બાઠે આનંદ અથ પૈઠારિકૈ;
ગઠૈ પરસપર અંક રથે રતિ કામિની,
કુનિહાં લાલસ આસન નામ સુ સીખે લામિની. ૨૪
છંદ

(૫) મદનોદિત આસન:—

કટિ ઉપર નારકે પાવ ધરૈ, પિય ઘેઠ ગઠૈ કુચ કેલિ કરૈ;
મદનોદિત જનહુ જીવર કૈ, રતિ હોત નહિ દઢ નાગર કૈ. ૨૫
છંદ

(૬) વિપરીત આસન:—

પિય પાઈ પસારકે હેઠ પરૈ,
ચઠિ ઉપરિ લાંમ કિલોલ કરૈ;

વિપરીત કહો ઇહ આસનકૌ,
અતિ પ્રોત વિનોદ વિગાસન કૌ. ૨૬
છંદ

(૭) અંબુજ આસન:—

પિય પોદ કે નાર ઉરોજ ગહૈ,
તરુની પતિ ઉપર જૈઠ રહૈ;
નિજ કામિની કામ કિલોલ કરૈ,
કવિ આસન અંબુજ નામ ધરૈ. ૨૭
અડિલ છંદ

(૮) રતિપોષિત આસન:—

કામી કરવટ વામ તિયાકી જંઘમૈ,
કામિનીકે દોઉ પાઉ સુકંત નિતંબમૈ;
સેજ ગહૈ દોઉ પાંન કરૈ રતિપોષિતા,
કુનિહાં આસનકૌ કહૈ નામ સુનો રતિપોષિતા. ૨૮
ચૌપઈ

(૯) હિત આસન:—

કામિની પોઢૈ પાઈ પસાર,
પિય પગ ઉલટ ગહૈ નિજ નાર;
કંત ગહૈ કામિની કે પાઈ,
હિત આસન વરનો ગુનરાઈ. ૨૯
છંદ

(૧૦) મૃગ આસન:—

પસુ જોં તિય તિરજક હોઈ રહૈ,
પિય ઉપર પાન ઉરોજ ગહૈ;

અરુ તિય મુખ ચુંબન કેલિ કરૈ,

મૃગ આસન રૂપ અનૂપ ધરૈ. ૩૦

ચૌપદ

(૧૧) પરસ્પર આસન:—

ચારૌ પાછે કર કરિ રહૈ, દુધ દુધ ચરન પરસ્પર ગહહી;
દંપતિ કેલિ કરૈ અભિરામ, આસન જાન પરસ્પર નામ. ૩૧

ચૌપદ

(૧૨) અથ તમાલ આસન:—

પિય ઠાઢે તિય કટિ ગહૈ,
કામિની ગહૈ આલિંગન ગાઢો;
કામિ કામિની જંઘ મહિ,
કવિ તમાલ આસન કહો. ૩૨

ચૌપદ

(૧૩) અથ મૃણાલ આસન:—

કામી ખંભ લાગિ નિબુ ઠાઢો,
પિય કટિ ગહિ તિય અંકમાં ગાઢો;
તિય ઉઠાર્ધ ભુજ પર બાલ,
યા આસન કો નામ મૃણાલ. ૩૩

ઢાહુરા

થંભ લાગ ઠાઢો રમન, દેધ આલિંગન બાલ;
તિય ઉઠાર્ધ ભુજ પર લઈ આસન કહો મૃણાલ. ૩૪

છંદ

(૧૪) સુખપદલવ આસન:—

તિય પોઠકે જંઘ ઉભે પકરૈ, ગહિ ઉત્તત કંતકૈ સીસ ધરૈ;
પિય બેઠ ગહૈ કુચ કેલિ મગૈ,

સુખપદલવ નામ આનંદ રચૈ. ૩૫

અડિલ છંદ

(૧૫) મહાબલ આસન:—

ભામન કો દો પાવ ભુજ ભુગ ધારિકૈ,
કામી કરૈ કિલોલ સુપાય પસારિકૈ;

પાઈનકો અતિહી બલ નીશ્ચે આનિચૈ,

કુનિહાં નામ મહાબલ આસન ઐસૈ જનિચૈ. ૩૬

ચૌપદ

(૧૬) અથ સુરતિ અંત આસન:—

તિયકે ચરન કંઘ પર ધારૈ, કટિ કર ગહી કીડા વિસ્તારૈ;
સુરતિ અંતિ આસનકો નામ, ચાહી મે પ્રિયા દ્રાવૈ કામ. ૩૭
યે આસન પોડસ કર આવૈ, તવ કામિની મનમથ જલ દ્રાવૈ;
છિન ઈક પોઠ રહૈ વરનાર, યુન ઉઠ લેહ ઉભે કરવાર. ૩૮

દોહરા

(૧૭) સંકોચ આસન:—

નર ધોવે તાતે ઉઠક તરુણી સીતલ તોય;
વહ દઢકો દઢ હી રહૈ યહ સંકોચન હોય. ૩૯

ઐઠ સેજ પયપાન કર પાન ખાય સદાનંદ;
 રહે નિંદમેં મગન હવે યથ જુગલ ભુજ ફંદ. ૪૦
 નગન જુ સોવે નાર સંગ ઘટે સુઅંગ મનોજ;
 જો વસન ન સંગ પોઠઈ યદે જુ મનમહિ ચોજ. ૪૧
 જો જુગ લોચન મૂદ કે છૂટત જહે સુખન;
 અતિ દષ્ટત તછિન ચપલ, ઉપજે લગે દેતન જાન. ૪૨

દોહરા

(૧૮) અથ દ્વિતીય રતિ આસન:—

રહે રૈન જળ દે ધરી તિમર હોઇ કછુ મંદ;
 સૂતેહી આસન કરૈ નાર સહિત આનંદ. ૪૩

દોહરા

(૧૯) આરસ આસન:—

તરુની પોઠે પીઠ દે પુરુષ ગહે કટિ વામ;
 સૂતેહી પતિ રતિ કરૈ આરસ આસન નામ. ૪૪

દોહરા

(૨૦) ઉદિત આસન:—

પ્રમદા પોઠે પીઠ દે પતિ ઐઠ રતિ થાન;
 કટિ કુચ કામિનીકે ગહ ઉદિત સુ આસન નામ. ૪૫
 એ પાંચો આસન કરૈ, તખ દ્રાવે જિજિ કામ;
 રોમ રોમ સુખ ઉપજે, અતિ હિત માનૈ ભામ. ૪૬

ચૌપદ

આમોદિત પુનઃ પ્રેમ જાનં,
આનંદ કહો રૂચિ ભુદિત વખાન;
આલિંગન પાંચો સુતિ રાખે,
કવિ આનંદ પ્રેમ રસ ચાખે. ૪૭

છપ્પે

પ્રથમ જોગ રતિ જાન જાન મદનોદિત તામહ,
જાન ઈદ્ર (આનંદ) કો લેદ જાન લાલસ રસ જામહ;
જાન જાન વિપરીત જાન અંબુજ આસન પર,
રતિપોષિત પુન જાન જાન હિત હરન પરસ્પર.
જાન તમાલ મૃનાલ ગત સુખપદલવ સુ મહાખલે;
સુરત અંત આનંદ કહિ પોઠથ આસન રત લલે. ૪૮

ઢાહરા

આરસ ઉદિત સંકોચ પુનિ સિથલ સુનહુ દૈ કાન;
પાંચો આસન દુતિયરતિ સોગિંદુક પરવાન. ૪૯
વે પોઠસ એ પંચ કહિ લએ સકલ ઇકવીસ;
રૂચિ ઉપજાવન સુખકરન દ્રાવન રતિ કે ઇસ. ૫૦
ચૌરાસી આસન સકલ કહે કોક સુખકંદ;
તા મહિ ત્રેસઠ અતિ કઠિન કરે ન જાત આનંદ. ૫૧

સોરઠા

એ આસન ઇકવીસ હર્ષ ઉપાવન દુખહરન;
દ્રાવન રતિકે ઇસ કેલિ કરનકોં અતિ સુગમ. ૫૨

ચૌપદ

મદનોદિત સંકોચ મૃનાલ,

માનત રતિ કો આનંદ બાલ;

ત્રીન વિસેષ વિસેષ સમાન,

કહત આનંદ જાન જિય જાન. ૫૩

મદનોદિત અંબુજ અતિ આલસ,

પુનઃ મૃનાલ વિપરીત સુ લાલસ;

એ ખટુ હૈ ચિત્રિની સુખદાઈક,

જાનૈ ચતુર કોકે રસનાયક. ૫૪

દોહા

સંખ નગેંદ્રક જોગ રત હોઈ સવેત વખાન;

સુખન અંત રતિ હસ્તિની પ્રગટ મહાબલ જાન, ૫૫

અથ ચતુર્વિધિ:—

તિર્જક રતિ વિપરીત રતિ અતિ હીત અતિહી જાન;

રથે જુ આસન કોકે મહિ સકલ સેજ વિધિ વાન. ૫૬

દોહરા

અથ તિર્યગ આસન:—

મૃગ આસન આસન ઉદિત આલસ આસન જાન;

તિર્જકે આસન ત્રીન દહિ કહૈ સુ કોકે વખાન. ૫૭

હિત અંબુજ રચ પોષિતા અરુ વિપરીત આનંદ;

એ ચારો વિપરીત રત કહૈ કોકે સુખકંદ. ૫૮

દોહરા

અથ અસ્થિત ઉચિત:—

ઈંદ્ર પરસપર લાલસ હિ અતિ હિત કર જિય જાન;
એક તમાલ મૃનાલ પુનિ બિબ અતિ હિતે હૂવૈ હાંન. ૫૯

ચૌપદ

અથ રલ:—

મદનોદિત રતિ જોગ જાન,
ગિદુક સિથલ મહાબલ હાંન;
સુખપદસ્રવ રતિ અતિ સંકોચ,
નવ રલ જાનિ આનિ જિય લોચ. ૬૦
આંબુજ રચ પોષિત વિપરીત,
લાલ સહિત સુન જિય ધર પ્રીત;
આસન પંચ તરુન સુખ કરૈ,
કોકસાર ઈહ વિધ ઉચ્ચરૈ. ૬૧
આસન નામ પરસપર જામ,
તાકોં કરત પુરુષ સખ ભાંમ;
સેષ પંચદસ આસન રહૈ ત્રિયા પુરુષ કર વેકું ચહૈ. ૬૨

દોહરા

સુનહુ રાસક જન શ્રવન ધર કોકસાર સુખ રાસ;
ચાહત ચતુર સુલોચ હૈ, કરત મૂઠ સુત હાંસ. ૬૩

ચોપઈ

પ્રથમ અમરાદિક હુતો કોક,

કોઝી જાનત નાહી મૃત્યુલોક;

એક હુતોં પાતસાહ જન મુનીસ,

તિહ પ્રગટ કરી કર વિપ્ર અનીસ. ૬૪

તા પીછે ભયે જુ કવિ અનેક;

તિન રચે કાવ્ય કર કવિ વિવેક.

કામપ્રદીપ અરુ પંચખાન,

પુન રતિરહસ્ય જાનહુ સુજાન. ૬૫

આમોદ વિનોદ અનંગરંગ,

રતિરંજન સપતમ તરંગ;

પઠિ સકલ કાવ્ય કર કર વિચાર,

વરનો આનંદ કવિ કોકસાર. ૬૬

દોહરા

સર્ગ દ્વાદશ અતિ સરસ રચે જુ બહુ વિધિ છંદ;

પઠત પઠત રતિ રંગ નવ બિબિ ચિત હિત આનંદ. ૬૭

ખંડ દ્વાદશ અતિ સરસ કરે સુ બહુવિધ છંદ;

પઠત પઠત અતિ ચોપ ચિત બઢત આનંદ આનંદ. ૬૮

અળ ચકોર ચાહત ઉદો દરસ દરસન ચંદ;

વરત બંક જલ નૈનસે, સુઃ થહકે આનંદ. ૬૯

વિરહિ અગતૈ તન તપત અતિ વાલો મિલાપ;

ચિત ચંચલ નહિ જળ ગયો ફિર ચિતવત પૈ આપ ૭૦

ચિત ચંચલ નહિ જલ ગયો સુત આનંદ યહ આહ;
 કુચ કઠોર એ મમ ઉરગ ફિર ચિતવત હું તાહ. ૭૧
 જાકી તિરિયા ચપલ હૈ, પુરુષ હોય બલ હીન;
 તાકૂ તાંબેસ્વર લલો, કહૈ કોકે પરવીન. ૭૨

ધૃતિથી કોકસારે આનંદકૃતે આસનભેદ વર્ણન
 નામ દ્વાદશ સર્ગ ॥ ૧૨ ॥

પુષ્પિકા—

લિખિતં કેસોરામ સંવત ૧૮૧૭ ચૈત્ર વદિ ૬.

અમારાં પ્રકાશનો

૧	જૈન ચિત્રકલ્પદ્રુમ	૫૦-૦-૦
૨	લૈરવ પદ્માવતીકલ્પ	૨૫-૦-૦
૩	મહાપ્રભાવિક નવસ્મરણ	૩૦-૦-૦
૪	ભારતનાં જૈન તીર્થો અને તેમનું શિલ્પસ્થાપત્ય	૨૦-૦-૦		
૫	ચિત્રકલ્પસૂત્ર	૨૦-૦-૦
૬	શ્રી ઘંટાકર્ણુ કલ્પાદિસંગ્રહ	૭-૦-૦
૭	મહાયમત્કારીક વીશાયંત્રકલ્પ	૫-૦-૦
૮	આકાશગામિની પાદલેપ વિધિ	૫-૦-૦
૯	અનુભવસિદ્ધ મંત્ર ઐત્રીશી	૫-૦-૦
૧૦	૧૧૫૧ સ્તવન મંજુષા	૫-૦-૦
૧૧	શ્રી જૈન સજ્જાય સંગ્રહ	૩-૮-૦
૧૨	કામવિજેતા સ્થૂલિલદ્ર	૪-૪-૦
૧૩	મહર્ષિ મેતારજ	૩-૮-૦
૧૪	જૈન ચિત્રકલ્પલતા	૧૦-૦-૦
૧૫	ભારતીય જૈન શ્રમણસંસ્કૃતિ અને લેખનકલા	૮-૦-૦		
૧૬	જૈનસ્તોત્ર સંદોહ ભાગ ૧	૫-૦-૦
૧૭	મંત્રાધિરાજ ચિંતામણી	૭-૮-૦
૧૮	જૈન સામુદ્રિકનાં પાંચ ગ્રંથો	૧૫-૦-૦
૧૯	હીરકલશ જૈન જ્યોતિષ	૧૫-૦-૦

પ્રાસિસ્થાન:—

સારાભાઈ મણિલાલ નવાળ.

નાગભૂદરની પોળ-અમદાવાદ.

અમારાં પ્રકાશનો

જૈન ચિત્રકલ્પદ્રુમ	૫૦-૦-૦
મહાપ્રાભાવિક નવરમરણુ	૩૦-૦-૦
ભૈરવ પદ્માવતીકલ્પ	૨૫-૦-૦
ભારતીય જૈન શ્રમણ સંસ્કૃતિ	
અને લેખનકલા	૮-૦-૦
ભારતનાં જનતીર્થો અને	
તેમનું શિલ્પ સ્થાપત્ય	૨૦-૦-૦
જૈન સ્તોત્ર સંદોહ ભાગ-૧	૫-૦-૦
મંત્રાધિરાજ ચિતામણિ	૭-૮-૦
શ્રી ઘંટાકર્ણ કલ્પાદિ સંગ્રહ	૭-૦-૦
૧૧૫૧ સ્તવન મંજુષા	૫-૦-૦
શ્રી જૈન સજ્જાય સંગ્રહ	૩-૮-૦
કામવિજેતા સ્તૂલિભદ્ર	૪-૪-૦
મહર્ષિ મેતારજ	૩-૮-૦
વૈદ્ય મનોત્સવ અને કોકસાર	૫-૦-૦
ચિત્રકલ્પસૂત્ર	૨૦-૦-૦
પવિત્ર કલ્પસૂત્ર	૧૭૫-૦-૦
જૈન સામુદ્રિકના પાંચ ગ્રંથો	૧૫-૦-૦
હીરકલ્પશ જૈનજ્યોતિષ	૧૫-૦-૦

સા રા ભા ઈ મ. ન વા બ

નાગજીભૂદરની યોગ . અમદાવાદ

